

**ZEKİ MÜREN'İN
SAHNE GİYSİLERİNİN ANALİZİ VE
EŞ ZAMANLI TASARIM EĞİLİMLERİ**

**Yüksek Lisans Tezi
Burçin Nazife YAVUZ
Eskişehir, 2017**

**ZEKİ MÜREN'İN
SAHNE GİYSİLERİNİN ANALİZİ
VE
EŞ ZAMANLI TASARIM EĞİLİMLERİ**

Burçin Nazife YAVUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Cafer ARSLAN

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Eylül, 2017**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Burçin Nazife YAVUZ'un "ZEKİ MÜREN'İN SAHNE GİYSİLERİNİN ANALİZİ VE EŞ ZAMANLI TASARIM EĞİLİMLERİ" başlıklı tezi 15/09/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Endüstriyel Sanatlar Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı-Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	: Doç. Cafer ARSLAN
Üye	: Prof. Dr. Mustafa Erdem ÜREYEN
Üye	: Yrd. Doç. Zehra DOĞAN

.....
Enstitü Müdürü

ÖZET

ZEKİ MÜREN'İN SAHNE GİYSİLERİNİN ANALİZİ VE EŞ ZAMANLI TASARIM EĞİLİMLERİ

Burçin Nazife YAVUZ

Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eylül, 2017

Danışman: Doç. Cafer ARSLAN

Zeki Müren, ses sanatçısı, besteci, söz yazarı, şair ve aktör olarak tanınan; Türkiye’de bilinirliği olan bir sanatçıdır. Çok yönlü sanatsal yetenekleriyle kazanmış olduğu başarı ve halkının sevgisiyle kendisine “Sanat Güneşi” sıfatı verilmiştir. Kendi döneminde, çağdaşlarından farklı olarak sahne giysilerine alışılmışın dışında tasarım yenilikleri getirmiştir. Güzel Sanatlar Akademisi’nde aldığı eğitimini, özgün sanat anlayışıyla yorumlayarak kendi sahne giysilerini tasarlamıştır. Dünyada meydana gelen tasarım eğilimlerinden kendi belirlediği ölçülerde yararlanarak, sahne giysilerini ülkenin imkân verdiği uygulama olanaklarıyla gerçekleştirmiştir. Her bir sahne giysisi, birbirinden farklı ve eşsiz, kendine özgü tasarım detaylarıyla uzun uğraşlar sonucu kurgulanmıştır. Onun yaşadığı dönemde ya da daha sonra, bu giysilerin benzerleri üretilmemiş ve taklit edilememiştir. Sanatçı; sahne giysileri, aksesuarları, tavrı ve üslubuyla kendine özgü bir stil yaratmıştır. Dönemin tasarım eğilimlerinden yararlanarak oluşturduğu sahne imajı, Türkiye’nin toplumsal normlarının dışındadır. Kendisinin yenilikleri, seyircisi ve dinleyicisiyle kurduğu sevgi ve saygı bağı sayesinde hoşgörüyle karşılanmıştır. Türkiye’de onun aktif sahne hayatında olduğu dönemde, kendi ekolünden olan sahne sanatçılarının arasında en farklı çizgide yer alan kişidir. Sahne giysilerinin, dünyaca ünlü sanatçıların kostümleri ile eş zamanlı tasarım eğilimleri çerçevesinde benzeşen yönleri bulunmaktadır. Zeki Müren, bu tasarım eğilimlerinin ilk örneklerini kendi ülkesinde sahne giysileri ile temsil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zeki Müren, Sahne Giysisi, Tasarım Eğilimleri, Sanat ve Tasarım, Moda Tasarım.

ABSTRACT

THE ANALYZE OF ZEKİ MÜREN'S STAGE CLOTHES AND SYNCHRONOUS DESIGN TRENDS

Burçin Nazife YAVUZ

Department of Industrial Arts

Anadolu University, Graduate School of Sciences, September, 2017

Supervisor: Assoc. Prof. Cafer ARSLAN

Zeki Muren is one of the most famous singer, song writer, poet, composer and actor of Turkey. He was given the title of “Sun of Art” by achieved success with his versatile artistic abilities and his people's love. In his time, unlike his contemporaries, he brought extraordinary design innovations to the stage clothes. He designed his own stage clothes by interpreting his education in the Academy of Fine Arts with the understanding of original art. By taking advantage of the design trends in the world, he has made stage clothes with the possible applications provided by the country. Each stage clothes is different and unique, with its own specific design details and has been edited as a result of long efforts. During or after his life, these stage clothes are not reproduced and can not be imitated. Artist, created a uniq style with the stage clothes, accessories, attitude and wording. His image of the stage whom created by utilizing the trends of the design, is outside the social norms of Turkey. His innovations have been welcomed by his audience and listeners through established love and respect with them. In the period of when he had active stage life in Turkey, he was the most distinctive artist among other artists in same echol. His stage clothes have similar aspects within the framework of design trends and costumes of world famous artists. Zeki Muren has represented the first examples of these design trends in his country with his stage clothes.

Keywords: Zeki Müren, Stage Clothes, Design Trends, Art and Design, Fashion Design.

ÖNSÖZ

Tüm araştırma ve tez sürecimde; hayallerimi gerçekleştirmem konusunda beni yüreklendiren, sonsuz sabır ve özveri ile desteğini bir an olsun esirgemeyen sevgili “öğretmenim”, danışman hocam Doç. Cafer ARSLAN’a saygı ve minnetlerimi sunar, paylaştığı tüm bilgi ve sağladığı katkılar adına teşekkür ederim.

Değerli görüş ve yorumları için jüri üyelerim; Prof. Dr. Mustafa Erdem ÜREYEN ve Yrd. Doç. Zehra Doğan’a; tüm yükseköğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Kıbrıs Türk Kültür Derneği’ne ve çalışanlarına; sabır ve destekleri ile her daim arkamda olan annem Fatma Gülhan TEKPINAR ve babam Osman Kamil YAVUZ’a; bilgi ve tecrübeleriyle beni hep daha iyisine yönlendiren ablam Başak Ganime ELÇİ ve abim Ziver ELÇİ’ye; bitmeyen enerjisi ile verdiği yaşam gücünden dolayı yeğenim Can ELÇİ’ye teşekkür ederim.

Son teşekkürüm ise, çalışmama konu olan değerli sanatçı Zeki MÜREN’e; topluma miras bıraktığı tüm sanatsal çalışmaları için müteşekkirim.

Bu tez çalışmasını; bana, dünyaya gelmenin asıl amacının “bir iz bırakmak” olduğunu öğreten; kıymetli ruh eşim Lilli Hatice EDGE’ye ithaf ediyorum.

Burçin Nazifè YAVUZ

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” yla tarandığımı ve hiçbir şekilde “intihal içermediğimi” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Burçin Nazifè YAVUZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ZEKİ MÜREN'İN HAYATI	3
1.1. İlk Yıllar	3
1.2. Sahne Hayatına Başlangıcı ve Sonrası	6

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1950'Lİ YILLARDA SAHNE GİYSİ ÖZELLİKLERİ	13
2.1. Dönemin Özelliklerine Genel Bakış	13
2.2. Zeki Müren'in 1950'lerdeki Sahne Analizi	14

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1960'LI YILLARDA SAHNE GİYSİ ÖZELLİKLERİ	27
3.1. Dönemin Özelliklerine Genel Bakış	27
3.2. Zeki Müren'in 1960'lardaki Sahne Analizi	28
3.3. 1960'lı Yıllarda Eş Zamanlı Tasarım Eğilimleri	33
3.3.1. Paco Rabanne etkisi.....	34
3.3.2. Mini eteğin çıkışı	42
3.3.3. Uzun çağ.....	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1970'Lİ YILLARDA SAHNE GİYSİ ÖZELLİKLERİ	47
4.1. Dönem Özelliklerine Genel Bakış	47
4.2. Zeki Müren'in 1970'lerdeki Sahne Analizi	48
4.3. 1970'li Yıllarda Eş Zamanlı Tasarım Eğilimleri	54
4.3.1. Unisex giyim	54
4.3.2. Androjen giyim	57
4.3.3. Glam Rock	60

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ANALİZ ÇALIŞMALARI	66
5.1. Giysilerin Form Açısından Analizi	68
5.1.1. Takım elbise; ceket ve pantolon	68
5.1.2. Bluz ve gömlek	71
5.1.3. Mini etek	72
5.1.4. Maksî elbise	73
5.1.5. Şort	73
5.1.6. Pelerin	74
5.1.7. Tulum	74
5.2. Giysilerin Teknik Açısından Analizi	75
5.2.1. Giysilerin desen açısından analizi	79
5.3. Zeki Müren Yeniliği	83
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	89
ÖZGEÇMİŞ	

TABLULAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1. Münir Nurettin ve Zeki Müren Karşılaştırması	18
Tablo 5.1. Zeki Müren'in sahne giysilerinde kullanılan süsleme materyalleri	75

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 5.1. Zeki Müren'in "Kırmızının Siyaha Aşkı" adlı sahne giysi işleminin desen formu	80
Şekil 5.2. Zeki Müren'in "Lale Devri" adlı sahne giysi işleminin desen formu	81
Şekil 5.3. Zeki Müren'in simetrik işleme uygulanmış sahne giysi örneğinin desen formu	82

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 1.1. Zeki Müren'in çocukluk fotoğrafı	3
Görsel 1.2. Zeki Müren'in 1951'de radyoda programa çıktığı ilk gün	4
Görsel 1.3. Zeki Müren'in desen çalışmalarından örnekler	6
Görsel 1.4. Zeki Müren ve Jeyan Mahfi Ayrıl Tözüm, Beklenen Şarkı (1953) filminde	7
Görsel 1.5. Bıldırcın Yağmuru şiir kitabında Zeki Müren'in çizimleri	7
Görsel 1.6. Zeki Müren'in 1970'li yıllarda giydiği TRT konserindeki smokini ...	9
Görsel 1.7. Zeki Müren'in Bodrum'da son konserindeki fotoğrafı	9
Görsel 1.8. Sanatçı'nın Zeki Müren Sanat Müzesi'nde sergilenen sahne giysileri ..	11
Görsel 2.1. Zeki Müren'in sahneye çıktığı ilk programda kullandığı beyaz frak ...	15
Görsel 2.2. Zeki Müren'in, 24 Mayıs 1955'te Küçük Çiftlik Parkı'nda ilk sahne programı	16
Görsel 2.3. Zeki Müren ilk gazino çalışmalarından birinde sahne alırken	16
Görsel 2.4. Zeki Müren Selahattin Pınar ile birlikte sahne performansı sergilerken	17
Görsel 2.5. Münir Nurettin SELÇUK, Radyo Haftası Dergisi'nin mini posterini ...	19
Görsel 2.6. Zeki Müren'in 1950'lerde yaka ve manşetleri işlemeli ceketten oluşan sahne giysisi.....	19
Görsel 2.7. Zeki Müren'in 1958 yılında Tepebaşı Bahçesi'ndeki konseri	20
Görsel 2.8. Zeki Müren'in üzeri işlemeli beyaz ceket ve biyeli siyah pantolon sahne giysisi	21
Görsel 2.9. Zeki Müren'in 1950'lerdeki sahne stil örneği	23
Görsel 2.10. Liberace'nin 1963 yılında bir posterini	25
Görsel 3.1. Zeki Müren'in Osman Paşa Kaftanı	29
Görsel 3.2. Zeki Müren'in boncuk ve payetlerle bezenmiş sahne giysisi	30

GÖRSELLER DİZİNİ (devam)

	<u>Sayfa</u>
Görsel 3.3. Zeki Müren'in kolları volanlı sahne giysisi	31
Görsel 3.4. Zeki Müren'in mavi payetlerle bezenmiş sahne giysisi	32
Görsel 3.5. Zeki Müren'in 1960'larda kullandığı kolları renkli boncuklarla süslenmiş sahne giysisi.....	33
Görsel 3.6. Paco Rabanne'in çalışma yöntemlerinden bir örnek	35
Görsel 3.7. 1960'larda Paco Rabanne Tasarımı	37
Görsel 3.8. Zeki Müren'in beyaz payetli, pelerinli beyaz takımı, "Beyaz Rüya" adlı sahne giysisi	37
Görsel 3.9. Paco Rabanne'in beyaz, kahve, pembe yuvarlak materyalleri zincirle bağlı tasarımı	38
Görsel 3.10. Zeki Müren'in pembe ve beyaz pul harçlarla bezeli sahne giysisi ...	38
Görsel 3.11. Paco Rabanne tasarımı kolları kürklü metal malzemelerle işlenmiş mini elbise	39
Görsel 3.12. Zeki Müren'in kolları kürklü, siyah ve beyaz payetle işlenmiş sahne giysisi	39
Görsel 3.13. Paco Rabanne'in metal aksesuarlar ile oluşturduğu kolları volanlı mini elbisesi	40
Görsel 3.14. Zeki Müren'in metal geometrik materyaller ile oluşturduğu mini elbisesi	41
Görsel 3.15. Zeki Müren'in çeşitli metal ve zincirler kullanılarak oluşturulan sahne giysi örneği	41
Görsel 3.16. Zeki Müren'in "Mini Etekli Uğur Duvağı" adlı sahne giysisi	43
Görsel 3.17. Uzay Çağı tasarımları	44

GÖRSELLER DİZİNİ (devam)

	<u>Sayfa</u>
Görsel 3.18. 1960'lı yıllarda "Günaydın Ekstra"da yayınlanan Feza Modası sahne giysi örnekleri	45
Görsel 3.19. Zeki Müren'in "Uzaydan Gelen Prens" adlı sahne giysisi (1974)	46
Görsel 4.1. Zeki Müren'in ip zincir aksesuarlı, ceket yüzeyi işleme ile bezenmiş sahne giysisi	48
Görsel 4.2. Zeki Müren'in bol paça, göğüs dekolteli, yüzeyi işleme ve nakışlı siyah tulumu	49
Görsel 4.3. Zeki Müren'in şortlu ve pelerinli mavi işleme ve payet detaylı sahne giysisi	50
Görsel 4.4. Zeki Müren'in 1970'lerde TRT konserinde giydiği beyaz kürklü sahne giysisi	51
Görsel 4.5. Elvis Presley'in işlemeli tulum ve pelerinden oluşan sahne giysisi	53
Görsel 4.6. Rudi Gernreich'in 1970'li yıllarda tasarladığı unisex mini etek	55
Görsel 4.7. Zeki Müren'in maksî etekli sahne giysisi	56
Görsel 4.8. Renato Zero'nun sahne giysisi	58
Görsel 4.9. Zeki Müren'in 1970'li yıllarda kullandığı mini etekli sahne giysisi ...	60
Görsel 4.10. Marc Bolan'ın Glam Rock tarzını yansıtan takım elbisesi	62
Görsel 4.11. Zeki Müren'in parlak kumaşlardan ve simli püsküllerden oluşan sahne giysisi	62
Görsel 4.12. Marc Bolan'ın Glam Rock tarzında; saten kumaş, tüylü etolden oluşan giysisi	63
Görsel 4.13. Zeki Müren'in 1970'lerde kullandığı mor tüylü aksesuarlı sahne giysisi	63
Görsel 4.14. David Bowie'nin, 1970'lerdeki sahne giysi örnekleri	64

GÖRSELLER DİZİNİ (Devam)

	<u>Sayfa</u>
Görsel 5.1. Zeki Müren'in boru boncuklarla "Yaprak yaka" görünümü verilmiş sahne giysisi	69
Görsel 5.2. Zeki Müren'in arka kapamalı, kol kalıbı kesikli, boğazlı, vatkalı sahne giysisi	70
Görsel 5.3. Zeki Müren'in kolları volanlı, yüzeyi kırmızı ve beyaz pul ile bezeli sahne giysisi	71
Görsel 5.4. Zeki Müren'in mini (mikro) etekli, yuvarlak metal harç süslemeli sahne giysisi	72
Görsel 5.5. Zeki Müren'in siyah şortlu, işlemeli gömlek ve pelerinli sahne giysisi	73
Görsel 5.6. Zeki Müren'in 1970'li yıllarda giydiği beyaz tulumu	74
Görsel 5.7. Zeki Müren'in kare ayna ve mavi boncuklarla işlenmiş kolları volanlı sahne giysisi	76
Görsel 5.8. Zeki Müren'in pul/payet ve kurdele işlemleriyle oluşturulmuş sahne giysisi	77
Görsel 5.9. Zeki Müren'in çeşitli ebat ve şekillerde pul, payet, boncuk, taş işli sahne giysisi	78
Görsel 5.10. Zeki Müren'in renkli boru boncuk, taş, gri ve kırmızı nakış işli sahne giysisi	78
Görsel 5.11. Zeki Müren'in " <i>Kırmızının Siyaha Aşkı</i> " adlı sahne giysisi	80
Görsel 5.12. Zeki Müren'in " <i>Lale Devri</i> " adlı sahne giysisi	81
Görsel 5.13. Zeki Müren'in beyaz kumaş üzerine siyah nakış ve tüy uygulanmış sahne giysisi	82

KISALTMALAR DİZİNİ

BBC : British Broadcasting Corporation (İngiliz Radyo Televizyon Kuruluşu)

GS : Güzel Sanatlar

İTKİB : İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri

TDK : Türk Dil Kurumu

TEV : Türk Eğitim Vakfı

TRT : Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Zeki Müren; Türkiye'nin, moda tasarımı çatısı altında incelenmesi gereken bir değeridir. Ses sanatçılığının yanında, sahne giysilerine yansıttığı bir kişisel imajı bulunmaktadır. Bu imajı, Güzel Sanatlar Akademisi'nde edindiği sanat ve tasarım konusundaki uzman bakış açısıyla yaratmış ve korumayı başarmıştır. Şarkı söyleyen ve sahne işiyle uğraşan çağdaşlarına, sahne giysileri konusunda yenilikler getirme konusunda ilham olsa dahi, kendi sahne giysilerini kişisel imajıyla yorumladığı ve kendine özgü bir sahne karakteri ve tavrı yaratması sebebiyle bütünüyle ele alınması gereken bir sanatçıdır. Sahne giysilerini dönemin tasarım eğilimleriyle yorumlamış ve yeniliklerini sunmuştur.

Türkiye'de onun müzik ekolünde bulunan sanatçıların, böyle bir özelliği bulunmaması sebebiyle; incelemeye alınmıştır. Kendi ülkesi ve Dünya'da ortaya çıkan tasarım eğilimlerini kendi çizgisinde değerlendirmiş ve yenilikçi tavrılarıyla ilkleri gerçekleştirmiştir. Çevresindeki yaşam standartlarının giyim ölçülerine sığmamış ve giyim anlayışının sınırlarına dâhil olmamıştır. Döneminde karşı cinsin dahi giymeye cesaret edemeyeceği ve kabul görmeyeceği giysileri, sahne giysisi olarak seçmiştir. Kendi tasarladığı sahne giysilerini, özgün tavrı ve saygınlığını kullanarak; sesi ile görseelliğini yorumlayıp seyircisine sunmuştur.

Çalışmada; sanatçının aktif olarak sahne performanslarında yer aldığı dönemler incelemeye alınmıştır. Bu dönemlerde, eş zamanlı gerçekleşen tasarım eğilimlerinden, sahne giysilerine kaynak olabilecek nitelikte bulunanları kendi sanat görüşüyle yorumlamış ve sesine yakışacak nitelikte sahne giysileri tasarlamıştır.

Zeki Müren, Türkiye'de ve Dünya'da hem ses sanatçılığı hem de sahne stili olarak beğenilmiş ve saygı duyulmuş bir karakterdir. Vefatından sonra dahi, şarkıları hala dinlenmekte ve sahne giysileri sergilenmektedir. Evi, sahne giysilerini sergilenmek üzere müzeye çevrilmiştir (Zeki Müren Sanat Müzesi).

Çalışmadaki amaç, sanatçının sahne giysilerindeki tarzının rastgele seçimler üzerine kurgulanmış ve başkası tarafından yönlendirilmiş çizgide ilerlemediği; tümünü kendi sanatçı gözünü ve uzman bilgisini kullanarak tasarladığı, yeniliklerini sistematik şekilde gerçekleştirdiğini sunabilmektir.

Konu ile ilgili araştırma aşamasında, niteliksel yöntemler kullanılmıştır. Zeki Müren'in 1950, 1960 ve 1970'li yıllarda aktif sahne hayatında olduğu dönemde giydiği, bulunabilen sahne giysi örneklerine tez içerisinde yer verilmiştir. Kişisel hayatında kullanmış olduğu aksesuar ve giysileri konuya dâhil edilmemiştir.

Giysilerin üzerindeki materyaller, form ve tarz özelliklerinden yararlanılarak, hangi tasarım eğilimi çizgisinde olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın 10'ar yıllık dönemlere ayrılarak incelenmesinin sebebi, sahne giysilerinin dönemsel olarak değişkenliğinin görülmesinden kaynaklanmaktadır. Konu dâhilinde, sanatçının yaşadığı dönemde verdiği röportajlara, beyanlara yazılarına dayanılarak tasarım çizgisi ve bakış açısı incelenmeye çalışılmıştır. Kendisi haricinde, onunla çalışan ya da sahne giysisine birincil yoldan ulaşan kişilerin edindiği bilgilere yer verilmiştir.

Zeki Müren ile ilgili görsel ve basılı dokümanlar taranmış; yazılı kaynaklar, video kayıtları, fotoğraflara ulaşılmıştır. Kendisinin yaşadığı dönem haricinde yapılan çalışmalara; sergi, hakkında yazılan ve/ya yer verilen kitaplar, bağlantısı bulunan kaynaklar analiz edilmiştir. 1980 ve sonrası dönem; kendisinin aktif sahne hayatından çekilmesi dolayısı ile konu kapsamı dışında tutulmuştur.

Zeki Müren, sadece sahne giysileri alanında incelenmiş; sanatsal diğer aktivitelerinde kullandığı giysileri (film, tiyatro vs.) konu dışı tutulmuştur. Kendisinin bir tasarım eğitiminden geçtiği; tekstil ve moda alanında edindiği bilgiler doğrultusunda tasarladığı sahne giysilerinin bulunması itibariyle dönemsel eş zamanlı tasarım eğilimleri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır.

1950, 1960 ve 1970'li yıllarda görülen eş zamanlı tasarım eğilimlerinden, Zeki Müren sahne giysileri ile bağdaşma görülebilen nitelikte olanları seçilerek konuya dâhil edilmiştir. Bu eğilimler; dönemin modasında tasarımcı Paco Rabane'nin Etkisi, Mini Etek'in giyim alanında yer alması, Uzay Çağı, Glam Rock, Androjen Giyim, Uniseks Giyim olarak sınırlandırılmıştır.

1. ZEKİ MÜREN'İN HAYATI

Zeki Müren, tüm hayatı boyunca çok yönlü sanatsal faaliyetlerde bulunmuş bir sanatçıdır. Besteleri, şarkıları, film ve tiyatro oyunculuğu, desen ve tasarım çalışmaları, yazdığı şiirler; her biri alanında ayrıca değerlendirilebilecek niteliktedir. Biyografide, yazının amacı dolayısıyla onun sahne ile ilgili çalışmaları ön planda tutulmuştur.

1.1. İlk Yıllar

Zeki Müren, 6 Aralık 1931'de Bursa'nın Hisar Semt, Tophane Mahallesi'nde doğmuştur. Babası kereste tüccarı Kaya Müren ve annesi Hayriye Müren'in tek çocuğudur. İlkokulu Bursa Osman Gazi İlkokulu'nda (Sonradan okulun adı Tophane İlkokulu ve Altıncı İlkokulu olarak değiştirilmiştir.) okumuştur. Tophane 2. Ortaokulu'nda ise ortaokulu tamamlamıştır.

Görsel 1.1. Zeki Müren'in çocukluk fotoğrafı (<http-1>)

Aslında çocukluğu, onun ileride oluşturacağı sanat hayatının ipuçlarını vermektedir. Yaşlıları olan erkek çocukları gibi sert oyunların yerine; annesinin mendil, eşarp gibi eşyalarını kullanarak oyunlar kurgulamış ve konserler vermiştir. Arkadaşlarıyla oynadığı piyeslerde genellikle kız rolünü üstlenmiş, kendisine ait olan giysileri süslemiş, kendine özgü bir yorum katmıştır. Bursa'ya arada bir gelen kumpanyaları kaçırmak istememiş, oyunlar ve konserleri ilgiyle izlemiştir. Bez bebeklerle oynamış, kartonlardan, elışı kâğıtlarından kendisine plaklar yapmıştır. Evlerinde müzik eksik olmamış, gramofondan, radyodan dinlediği şarkılara eşlik etmeye ve büyüdükçe onları not etmeye

çalışmıştır. O zamanlar, radyodan net duyamadığı eserler, onun ilerideki telaffuzuna zemin hazırlamış; ileride kendisini radyodan takip edecek olan dinleyicileri düşünerek, cümlelerinde, kelimelerin vurgusuna ve netliğine dikkat etmesine yol açmıştır. Onun bu şekilde dikkatli konuşması, eserlerini seslendirirken kendisine özgü bir üslup oluşturmuş ve Türkçe'yi düzgün kullanması ile ünlenmiştir.

Liseyi, Boğaziçi Lisesi'nde (İstanbul) yatılı olarak okumuş ve birincilikle bitirmiştir. Bu yıllar aynı zamanda, onun profesyonel anlamda müzikle tanışma yıllarıdır. Bursa Musiki Cemiyeti ve hocalarından olan İzzet Gerçeker' den meşk sistemiyle aldığı makam ve usul derslerini, İstanbul piyasasındaki Emeni müzisyenlerden kanuni Kırkor Mehteryan Efendi ve kemani Agopos Alyanak ile pekiştirir. Aynı zamanda besteci ve ut sanatçısı olan Şerif İçli ve Kadri Şençalar ile çalışmalarını devam ettirir. Aldığı bu müzik eğitimlerinin sonucunda; radyo şarkıcılığının yanında piyasa şarkıcılığını da öğrenmiştir (Beşiroğlu ve Çak, 2017, s.47,48). 1950 yılında, Boğaziçi Lisesi'nde öğrenciyken İstanbul Radyosu'nun açmış olduğu sınava girer. Cevdet Çağla, Baki Süha Ediboğlu, Yorgo Bacanos, Veli Kanık, Refik ve Fahire Fersan, Şerif İçli gibi dönemin ünlü ustalarından oluşan jürinin, repertuarının genişliği (Sınavda, yaklaşık 3000 eser bildiğini belirtmiştir.) ve sesiyle beğenisini kazanarak sınavı geçmiştir (Gür, 1996, s.341). Ocak 1951 günü itibariyle radyo seanslarına başlamıştır. Aynı yıl ilk plağı "Bir Muhabbet Kuşu" nu çıkarmıştır.

Görsel 1.2. Zeki Müren'in 1951'de radyoda programa çıktığı ilk gün (<http-2>)

İstanbul Radyosu'nda çalışmaya başladığı dönem, Osmanlı-Türk makam müziği olarak bilinen, meşk silsilesi ile aktarılan ve "klasik" repertuarın önemli olduğu müzik icra geleneğine en yakın olduğu dönemdir. 14 yıl süren radyo yıllarından (1965 yılında radyodan ayrılarak kısa programlar yapar) sonra, repertuarına şarkı ve türkülerin yanında arabesk vs. çeşitleri de eklemiş, icra tavrının oldukça farklılaştığı yeni bir dönem başlatmıştır (Beşiroğlu ve Çak, 2017, s.68). Yıllar geçtikçe, repertuarındaki bu çeşitlilik sahne giysilerine de yansımıştır. Şarkılardaki ağırlık ya da coşkunluğa uyumlu giysiler tercih etmiş, repertuarını oluşturmaktaki özenin aynısını sahne giysilerine de göstermiştir. Sahneyi bir bütün olarak ele almıştır. Işık, sahne, dekor, repertuara gösterdiği önemi arkasında duran saz heyetinin giysilerine vermiş, hepsini bir bütün olarak tasarlayıp kurgulamıştır. Döneminde, sahne, dekor ve kostümlere getirdiği yenilikler ile ülkede ilkleri yaşatmıştır.

Liseden sonra eğitim hayatını farklı bir sanat dalıyla birleştirir. Günümüzdeki adı Mimar Sinan Üniversitesi olan; İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne kaydolmuştur. Burada Yüksek Süsleme Bölümü Sabih Gözen Atölyesi'nde öğrenim görmüştür. Yükseköğreniminde aldığı desen ve tasarım eğitimini sanat hayatının tümüne yansıtmış bu eğitimin ışığında oluşturduğu kendine özgü moda tasarım anlayışını, özellikle sahne giysilerinin oluşturulmasında ve seçimlerinde kullanmıştır. Akdeminin son yılında ilk filmi olan Beklenen Şarkı'yı çevirmeye başlamış, aynı zamanda film için aynı adı taşıyan bir beste hazırlamış; bu bestenin sözlerini ise Akademi'den tekstil desenleri hocası Sabih Gözen yazmıştır (Bengi, 2014, s.58). "Beklenen Şarkı" sadece bir film ya da müzik eseri olarak kalmamış, o dönemde Türkiye'de bir ilkte de yer almıştır. 1955 yılında, Harp Okulu'nun 19 Mayıs töreninin açılış dansı vals için kullanılan, "Mavi Tuna" ya da "Tuna Dağları" gibi Batılı eserler yerine o yıl "Beklenen Şarkı" seçilmiştir (Tanar, 2012, s.21).

Görsel 1.3. Zeki Müren'in desen çalışmalarından örnekler (<http-3>)

1.2. Sahne Hayatına Başlangıcı ve Sonrası

Radyo seanslarının yanında Yeşilçam'a da ayak basan sanatçı, 1954 yılında ilk gazino deneyimini İzmir Fuarı'ndaki Açık hava Tiyatrosu'nda yaşamıştır. Ardından Batı Anadolu turnesi gerçekleştirmiş ve konserlerini gazinolarda vermeye başlamıştır. Küçük Çiftlik Parkı Gazinosu, Bebek Gazinosu, Tepebaşı Gazinosu, Kazablanka Gazinosu, Maksim Gazinosu, Çakıl Gazinosu gibi dönemin ünlü gazinolarında assolist olarak yer alan sanatçı 1980'e kadar matine¹ ve suare² programlarıyla sahne hayatını sürdürmüştür.

1954 yılından itibaren ilki "Beklenen Şarkı" olmak üzere hayatı boyunca 18 adet filmde başrol oynamıştır (Bkz. Görsel 1.14). Bu filmlerin hepsinde seslendirmesini (dublajını) kendisi yerine getirmiştir. Böylece o dönemde Türk Sineması'nda tüm filmlerinde kendi dublajını yapan tek şarkıcı olmuştur. Çoğu rolünde "Zeki" ismini almıştır ve "Zeki Müren" karakterini canlandırarak kendi kimliğinin rolünü üstlenmiştir. Birçok filminde kendi besteleri ve şarkıları bulunmaktadır ve çoğunun da müzik yönetmenliğini yapmıştır. Birlikte çalıştığı yönetmenler arasında, Cahide Sonku, Osman Seden, Metin Erksan, Atıf Yılmaz, Lütfi Akad, Nejat Saydam, Ülkü Erakalın, Sefa Önal ve Arşavir Ayanak gibi dönemin başarılı isimleri bulunmaktadır.

1955 yılında sanat hayatındaki başarıyı ticarete de göstermek için bir adım atan sanatçı, ortağıyla birlikte Galatasaray'da bijuteri ve parfümeri ürünlerinin yer aldığı "Zeki Müren Mağazası"ni açtıysa da patron olamayacağına karar verip kapatmıştır.

¹ Matine: Gündüz gösterimi (TDK, 2017).

² Suare: Gece gösterimi (TDK, 2017).

Görsel 1.4. Zeki Müren ve Jeyan Mahfi Ayrıl Tözüm, *Beklenen Şarkı* (1953) filminde (<http-4>)

1965 yılında sanatçı, İstanbul'da Olgunlaştırma Enstitüsü'nde, Ankara'da Fransız Kültür Derneği'nde, İzmir'de Yumru Galerisi'nde resimleri, serbest çalışmaları ve kumaş desenlerinden oluşan bir sergi açmıştır. Desenlerinden bazıları halı ve kilim olarak dokunmuştur. 1970'li yıllarda ise bu sergideki çalışmalarının yer aldığı tabloları gazino sahnesinin fonuna astırarak dekor olarak da kullanmıştır (Bkz. Görsel 4.9., s.60). Aynı yıl sanatın bir diğer dalında da kendisini göstererek, kendi yazdığı şiirlerden oluşan "Bıldırcın Yağmuru" adlı şiir kitabını yayımlamıştır. Kitabın kapağında kendi desen çalışması kullanılmıştır. İçerisinde ise şiirleriyle birlikte, kendi çizim çalışmaları yer almaktadır (Bkz. Görsel 1.5.).

Görsel 1.5. "Bıldırcın Yağmuru" şiir kitabında Zeki Müren'in çizimleri (<http-5>)

1965 yılında Arena Tiyatrosu tarafından sahneye konulan, Robert Anderson'ın yazdığı "Çay ve Sempati" adlı tiyatro oyununda rol almıştır. Tom Lee adında eşcinsel bir genci konu alan, dönemin şartlarına göre gösterimi ve oynanması cesaret isteyen bir yapıttır. Oyun broşürünün kapağında kendi desen çalışması kullanılmıştır.

1966 yılında, Kervansaray Kulübü'nde düzenlenen bir defilede, Lale Belkıs, Nebahat Çehre gibi dönemin ünlü isimleriyle birlikte modellik yapmıştır. Defiledeki giysileri Peyman Songar tasarlamış ve Yalçın Say dikmiştir. Songar, giysilerin tümünün Zeki Müren'den ilham alınarak yapıldığını, onun bilgisi ve teşvikiyle terziliğe başladığını, sanatçının kumaş ve renk seçmede ince bir zevki olduğunu belirtmiştir. Sanatçı, defilede giydiği giysilerin her birine, Gün Işırken, Sürpriz, Bağdat'ta Bir Gece, Kışkandırma Beni, Van Gogh Girdi Rüyama, Kezban'ın Çilesi gibi isimler vermiştir. Yıllar boyunca da Songar ve Say'ın sanatçının birçok kostümüne emeği geçmiştir (Bengi, 2014, s.101). Zeki Müren, defiledeki bu giysilere sadece modellik yapmamış onları daha sonra sahne giysisi olarak kullanmıştır. Ayrıca, sanat hayatı boyunca kullandığı tüm kostümlerin, dekorların ve günlük hayatında kullandığı giysilerin her birine isimler vermiştir.

"Erişilmez Sanatkâr", "Gerçek Sanatçı", "Rakipsiz Sanatkâr", "Paşa" gibi övgü sözlerinin yakıştırıldığı Zeki Müren'e; 1967 yılında, eskiden tiyatro, sinema ve filmlerini övmek için kullanılan "Sanat Güneşi" sıfatı eklenmiş ve öyle kalmıştır.

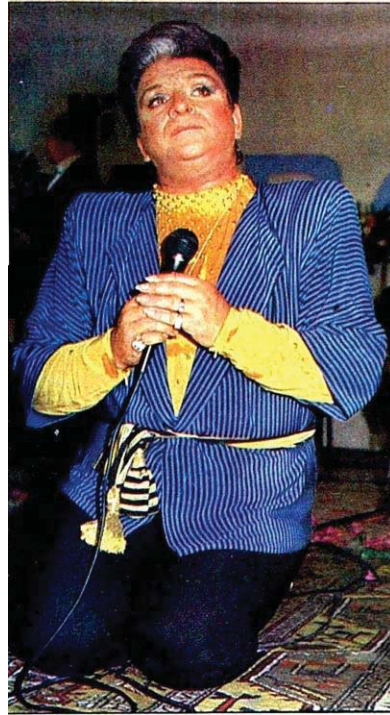
1969'da "Güneşe Giden Yol" adlı bir fotoromanda "Zeki Müren" rolüyle yer almıştır. Dönemin Saklambaç Gazetesi, bu fotoromanın ilk bölümünü 1970 yılının ilk gününde yeni yıl armağanı olarak yayımlanmıştır.

1968-69 sezonunda Fecri Ebcioğlu'nun sunduğu "Ebcioğlu Şov'a" katılarak şarkılarıyla televizyon üzerinden de dinleyicilerine ulaşan sanatçı, 1969 yılında TRT Ankara Televizyonu'nda da konser vermiştir. 1970'li yıllarda TRT ile konserler vermeye devam eden Zeki Müren, daha önce filmleri ile başardığı, halkın hem göze hem de kulağına hitap edecek şekilde kendisini gösterebileceği farklı bir ortam da bulmuştur. Kendi sahne giysilerinin yanında çeşitli sahne dekorlarının özel olarak hazırlandığı bu konserler o dönemde ilgi ve merakla takip edilmiştir (Bkz. Görsel 1.6.).

Görsel 1.6. Zeki Müren'in 1970'li yıllarda TRT konserindeki smokini (<http-6>)

1976 yılında Londra'daki Royal Albert Hall' de konser vererek, kendi döneminde bu mekânda sahne alan ilk ve tek Türk sanatçısı olmuştur. 1979'da hayatı, "Zeki Müren Efsanesi" adıyla Mümtaz Arıkan tarafından çizgi romana uyarlanarak dönemin ünlü dergilerinden biri olan "Hey"de yayımlanmıştır.

Görsel 1.7. Zeki Müren'in Bodrum'da son konserindeki fotoğrafı (<http-7>)

1980'de sanatçı sahne hayatını bıraktığını açıklamıştır. Geri kalan yıllarını Bodrum'da (Muğla) geçirdiği bilinmektedir. 1984 yılında Bodrum Kalesi'nde, geliri Bodrum Antik Tiyatrosu'nun onarımına bağlanacak olan halka açık son konserini

vermiştir. 1985 yılında Çakıl Gazinosu'nda (İstanbul) yılbaşı gecesi sahneye çıkmasının ardından tamamen inzivaya çekilmiştir. Türkçesi ve diksiyonu ile dönemine örnek olmuş bir sanatçı olarak bilinmektedir. TRT'nin Spikerlik Sınavı'nı kazanarak bu özelliğinin tescillenmesini sağlamıştır. Ayrıca, 1991 yılında, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın onayı ile kendisine Kültür Bakanlığı tarafından "Devlet Sanatçısı" unvanı verilmiştir. Zeki Müren kendi hayatının özetini yazarak "Bıldırcın Yağmuru" şiir kitabının sonuna eklemiştir;

BİYOGRAFİM

6 Aralık 1933

Doğmuşum... İyi halt etmişim.

39 İlk Okul:

Siyah önlük beyaz yaka,

Topluma ilk fiyaka.

44 Orta Mektep:

Soluk beniz, kısa saç

Umutlardan kıskaç.

47 Lise:

Pembe hayaller, yeşil filizler,

Yorulmayan yorgun dizler.

Akademi 1950:

Renk deryasında renksiz yelkenli.

1955 Sahne:

Çile, para, para, çile.

Ne dilersen dile.

62 en büyük aşkı,

62 en delik gönlüm,

62 en... neyse...

Bin dokuz yüz bilmem kaç:

Veda kara dünyaya.

Son tarihi bir bilseydim,

İşportacı olurum.

Hayatın anası tablamba.

(Müren, 1965, s.59)

1997 yılında, Zeki Müren'in hayatını konu alan "Zeki Müren İçin Bir Demet Yasemen" adlı bir müzikal sahnelenmiştir. Dekor tasarımını Osman Şengezer'in yaptığı müzikalde, sanatçının sahne hayatı boyunca kullandığı kostümlerin birebir örneklerinden yararlanılarak hazırlanan giysilerin yanında gazinolarda kullandığı sahne giysilerinden ilham alınan kostümler Sadık Kızılağaç tarafından hazırlanmıştır.

Görsel 1.8. Sanatçının, Zeki Müren Sanat Müzesi'nde sergilenen sahne giysileri ([http-8](http://8))

Sanatçı'nın doğum günü, Türkiye'de "Türk Sanat Müziği Günü" olarak kutlanmaktadır. Metin Özlen tarafından yapılan, kendisinin bir tasviri gölge oyununun kukla tipleri arasına eklenmiş ve doğduğu yer olan Bursa'da hayal perdesine³ çıkarılmıştır. Ayrıca, çeşitli Meydan Larousse Ansiklopedisi'nde ismi olan nadir sanatçılardan birisidir.

Müren (Zeki), Türk ses sanatçısı ve bestecisi, (Bursa 1931). İlk ve orta öğrenimini Bursa'da yaptı. Boğaziçi lisesini (1949), Güzel Sanatlar Akademisi Desen bölümünü (1953) bitirdi. Genç yaşta musiki ile ilgilendi. Şerif İçli ve Refik Fersan'dan ders aldı. Açılan bir yarışmayı kazanarak İstanbul radyosuna girdi (1950). Çeşitli formda, yüzden fazla beste yaptı. Birçok film çevirdi. 200'den fazla plak doldurdu (Meydan Larousse, 1972, s.151).

Yaptığı çalışmaların çoğalmasıyla birlikte ansiklopedilerde de bununla ilgili bilgiler çoğaltılarak verilmeye başlanmıştır.

Müren (Zeki), Türk şarkıcı (Bursa, 1931). Güzel sanatlar Akademisi'nde öğrenciyken Refik Fersan ve Şerif İçli'den ders aldı. 1950'de İstanbul Radyosu'na girdi. Kısa sürede büyük ün

³ Karagöz oyunlarında kullanılan patiska gergi.

kazandı. Gazinolarda çalıştı; filmler çevirdi. Yaklaşık kırk yıllık bir dönem boyunca parlak ününü korumayı başardı. Diksiyona verdiği büyük önemle “alaturkacı”ların⁴ çok büyük bölümünü etkiledi. “Alaturka”ya, tango şarkıcılarının üslubunu ve sahne disiplinini getirdi (Büyük Larousse, 1986, s.8462).

1970, 1980 ve 1990’lı yıllarda basılan ansiklopedilerde, onunla ilgili verilen bilgilerin farklılaştığı görülmektedir.

Müren (Zeki), Türk ses sanatçısı ve bestecisi. – 1970’li ve 1980’li yıllarda da gazino, TV, radyo programlarıyla ve plaklarıyla parlak ününün korumayı başardı.

1970’lerde *Aşktan da Üstün*, *Hindistan Cevizi*, *Rüya Gibi*, *Kâtibim*, *İnleyen Nağmeler*, *İstanbul Kaldırımları*, *Kalbimin Sahibi* adlı filmleri çevirdi. 1980’de geçirdiği bir rahatsızlık sonucu bir süre konser ve programlarına ara vermek zorunda kaldı. Daha sonra TV özel programlarında görüldü; 1983’te Bodrum’da verdiği konserin TV’de yayınlanması büyük bir yankı uyandırdı. Doldurduğu plakların sayısı 1984’te 500’ü aştı. Sanatçının çeşitli kuruluş ve kurumlardan aldığı ödüllerin sayısı da 50’ye yaklaştı (Meydan Larousse, 1990, s.622).

⁴ Alaturka: 1. Eski Türk gelenek, görenek, töre ve hayata uygun, Doğuluca, alafanga karşıtı.

2. Bu töre ve hayatı benimsenmiş (kimse).

Alaturka Müzik: Geleneksel Türk müziği (TDK, 2017).

2. 1950'Lİ YILLARDA SAHNE GİYSİ ÖZELLİKLERİ

2.1. Dönemin Özelliklerine Genel Bakış

1950'li yıllar İkinci Dünya Savaşı sonrası ifade eden “Soğuk Savaş” olarak adlandırılan bir dönem olmuştur. Bunun yanında savaş sonrası Avrupa'daki ekonomik bunalımdan sonra barış dönemiyle birlikte gelen bir kalkınma ortamı oluşmuştur. Üretim, hizmet, inşaat ve tekstil sektörlerinde gelişmeler yaşanmaktadır. İşsizlik sıkıntısı çekilmemekte ve eski yıkılan her şeyin yerine yenisi iyileştirilerek gelmektedir. Sanayinin gelişmesiyle birlikte lüks tüketim malları toplumun hayatına hızla girmeye başlamaktadır. Buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon yaşama hızla girmekte, teknolojik gelişmelerle birlikte Süpermarket kavramı oluşmaktadır. Araba fiyatları ucuzlamakta, her ailenin kendine ait aracı olmaktadır. Daha refah bir yaşam anlayışı özellikle Hollywood filmlerinin de etkisiyle Amerika'dan Avrupa'ya yayılmaya başlamıştır. Bu filmlerin etkisiyle sadece lüks yaşamın değil asi gençlik kültürünün de oluşmaya başladığı görülmektedir (Morris, 2008, s.238,239).

50'li yıllarda, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, moda özellikle kadınlar için oldukça farklılaşmıştır. Tekrar kadınsı çizgilere geri dönüş başlamaktadır. Savaş yıllarının kısıtlama ve yokluklarından bunalan kadınlar, bu yeni dönemde daha şık ve zarif kıyafetleri tercih eder olmuşlardır. Bel, göğüs gibi kadınsı hatları daha çok belli edecek kıyafetler giyilmektedir. Kadınların tekrar kimliklerini buldukları tasarımları ortaya çıkaran dönemin önemli isimlerinden biri de özellikle “Dior”dur.

50'li yılların şıklık yarışında erkekler de kendilerini kadınların yanında daha ağırbaşlı takımların içerisinde göstermektedir. Ceket, yelek ve pantolon şeklinde ikili ya da üçlü takımlar; eldiven, şapka, mendil ve kravatlar da takımlara ek olarak kullanılmaktadır. Baston, genellikle ihtiyaçtan dolayı değil; dönemin trend⁵ aksesuarı olarak kullanılmaktadır. Erkeklerde görülen bu klasik takım anlayışının yanında, gençlerle birlikte oluşmaya başlayan daha özgürlükçü giyim anlayışının da ortaya çıktığı görülmektedir. Kot pantolon, tişört, deri ceket gibi kıyafetler özellikle gençlerin daha özgürlükçü bir giyim akımını ortaya çıkartacaklarının habercilerindedir. The Wild One (1954) filminde Marlon Brando ve James Dean tarafından ise Rebel Without A Cause (1955)'de giyilen beyaz tişörtler, siyah deri ceketler ve kot pantolonlar; memnuniyetsizlik

⁵ Trend: Eğilim (TDK, 2017).

ve boşlukta olma tavırlarını ifade eden bir üniforma haline gelmiştir (Seeling, 2000, s.249).

2.2. Zeki Müren'in 1950'lerdeki Sahne Analizi

Zeki Müren, sahne performanslarına 1954 yılında başlamıştır. İlk gazino deneyimini İzmir Fuarı'nda gerçekleştirmiştir. 24 Mayıs 1955'te ise Küçük Çiftlik Parkı'nda ilk kez kendi sahnesinde performans sergilemiştir (Bkz. Görsel 2.2., 16.). Akademik eğitiminden sonra, sahne çalışmalarına hız vermiştir ve daha sonra birçok gazinoda matine ve suare programlarıyla sahneye çıkmıştır. Radyo seanslarının yanında gazino çalışmaları eklenmiş; filmlerde başrol oynamaya başlamış ve aynı zamanda plaklarıyla dinleyicilerine hitap etmeye devam etmiştir.

Akademideki eğitim yıllarından itibaren, daha sahne konserlerine başlamadan önce dönemin sahnelerini de incelemek adına ünlü gazinoların konserlerini izlemeye giderek incelemelerde bulunmaya başlamıştır. Sahne konusunda yeniliklerin getirilmesi gerektiğinin bilincindedir ve bu yenilikleri planlamaktadır.

Dinleyicinin dikkatini sahnede toplayabilmek için yalnız ses kâfi gelmiyordu. Bir şeyler yapmak gerekiyordu, bu ne olabilirdi. Zihnimde beliren bu istifhama⁶ zamanla çare bulabilir miydim? Ve şu karara vardım: Kısmet olur, okulundan mezun olup da sahne konserlerime başlarsam, dinleyicilerime öyle yenilikler getireceğim ki, tatlı bakışlarını benden ayıramayacaklar (Bengi, 2015, s.92).

Bu planlarını, sahne konserleri başlar başlamaz papyona işlenmiş minik bir inci, yaka iğnesi, giysiye işlenmiş ufak işlemler ile de olsa hayata geçirmeye başlamıştır. Döneminde, ses getiren yeniliklerinde onun imzası bulunmaktadır ve 1960'lı yıllarda ise bu etkiler dönemin tasarım eğilimleriyle de gelişim gösterecektir.

Güzel Sanatlar Akademisi'nde desen ve tasarım eğitimini sahne giysilerine de yansıtmıştır. 15 şarkıdan oluşan ilk gazino programına dönemin dergilerinde konu olan beyaz bir frakla çıkmıştır, beş eserini seslendirdikten sonra siyah bir frak giymiştir, son beş eseri ise bordo renkli başka bir frakla söylemiştir (Bkz. Görsel 2.1.). Giysinin içerisinde sedef payetlerle işlenmiş bir gömlek, papyonunda inci tanesi ve pantolonunda elmas taşlarla bezenmiş bir kordon bulunmaktadır. Böylece farklı ve çoklu kimliğini de yansıtabilmiştir. Zeki Müren, gazino sahnesinde kullandığı ilk sahne giysisinden itibaren

⁶ İstifham: Soru (TDK, 2017).

kurguladığı “gösteri”si ile önemli bir değişime imza atmıştır (Beşiroğlu ve Çak, 2016, s.116).

Görsel 2.1. Zeki Müren'in sahneye çıktığı ilk programda giydiği beyaz frak (Bengi, 2014, s.118)

Zeki Müren, ilk sahnesinde dönem sanatçılarından farklı olarak “beyaz frak” giymiştir. Sanat ve tasarım eğitimi olan bir sanatçının; ilk sahne giysisi olarak seçtiği frak renginin “beyaz” olması bir mesaj taşımaktadır. Önemli bir tasarım ögesi olan renk; sembolik bir değer de taşımaktadır. Rengin sembol olarak oluşum ve kullanımında etkin olduğu fizyolojik bir etkisi bulunmaktadır. Davranışları yönlendirebilmekte ve tek başına mesaj verebilmektedir. Beyaz rengin; temizlik, saflık, barış, teslimiyet, neşe, merhamet ve masumiyeti gibi anlamları bulunmaktadır. Aynı zamanda olumlu ve kabul edici bir tavır bulunan beyaz; yeniden diriliş ve ölümsüzlüğü de sembolize etmektedir (Uçar, 2004, s.45-49).

Görsel 2.2. Zeki Müren'in 24 Mayıs 1955'te Küçük Çiftlik Parkı'ndaki ilk sahne programı⁷ (http-9)

Sahnedeki ilk yıllarında kullandığı giysiler, yıllar içinde, Susamış İstiridyeye, Yakut Kadeh, Çocukluğumun Bayram Yeri, Çapkın Kızlıklar, Şampanyanın Rüyası, Avucumdaki Dua, Uzaydan Gelen Prens gibi isimler taktığı kostümlere, göz alıcı ve parlak ceketlere, pelerinlere, mini eteklere, apartman topuklu çizmelerle doğru değişim gösterecektir. 1958 yılında, ilk kez rengârenk, tepeden tırnağa pullarla işlenmiş bir ceket ile sahne aldığında askerlikten yeni terhis olmuştur (Bengi, 2015, s.27-28). 1950'li yıllar kendi sahne dönemleri incelendiğinde giysilere getirdiği yenilikler bakımından en sade olan, fakat o dönemle ve dönemin sahne sanatçılarının giysileriyle kıyaslandığında ise en farklı çizgide yer alan yıllar olmuştur.

Görsel 2.3. Zeki Müren ilk gazino çalışmalarından birinde sahne alırken (Bengi, 2014, s.60)

⁷ Fotoğrafta, sanatçının yanında Sadi Işıl (solda) ve Selahattin Pınar (sağda) bulunmaktadır.

Bu dönemde, özellikle Türkiye’de sahne alan erkek sanatçıların sahne giysilerine bakıldığında, takım elbise anlayışının dışına çıkmadığı görülmüştür. Kendilerine özgü kumaş ya da renk varyasyonları kullansalar da genellikle siyah ve koyu renkler hâkimdir. Tasarım anlayışı ile bakıldığında ve de kalıp olarak incelendiğinde ise genellikle hepsi birbirine benzemektedir. Çoğunlukla takım elbise modellerinin kullanılmasının sebebi ise bunun o dönemde seyirciye ve dinleyiciye karşı ciddiyet gerektiren bir duruşun gerekliliğini sağladığı ya da bir saygı niteliği taşıdığı düşünülmesindedir.

Görsel 2.4. Zeki Müren, Selahattin Pınar ile birlikte sahne performansı sergilerken (Bengi, 2014, s.90)

Türkiye’de erkek sanatçıların giyimleri incelendiğinde düz ve sade, genellikle siyah bir takım elbise ya da smokinle sahne alındıklarını görmekteyiz. Özellikle, bu dönemin Zeki Müren’den önceki popüler sanatçısı olan Münir Nurettin Selçuk, dönemin erkek sahne giyim anlayışını yansıtmaktadır. Genellikle, düz siyah bir frak giymektedir ve ayakta düz bir mikrofon ile konserini gerçekleştirmektedir. Zeki Müren, ilk başlarda smokin ve frak bu dönemin erkek sahne giyim modasına uymuştur (Bkz. Görsel 2.3., s.16 ve Görsel 2.4.). Daha sonra yavaş yavaş hem giyiminde ve seslendirdiği şarkıların

çeşitlendirmelerinde hem de performans alışkanlıklarına farklılıklar getirmeye daha bu dönemde başlamıştır.

Tablo 1.1. *Münir Nurettin ve Zeki Müren Karşılaştırması*⁸ (Beşiroğlu ve Çak, 2017, s.43)

	MÜNİR NURETTİN SELÇUK	ZEKİ MÜREN
KOSTÜM	Siyah Frak	Beyaz Frak, Renkli Kostümler
MEKÂN	Konser Salonları	Konser Salonları Gazino Salonları Matineler
REPERTUAR	Klasik, Neo klasik	Klasik, Neo klasik Şarkılar, Arabesk Şarkılar, Türküler
İCRA	Klasik Üslup	Serbest İcra

Münir Nurettin ve Zeki Müren; dönem sahnesinin değerlendirilmesinde eski ve yeni” değil ancak “önce ve sonra” olarak karşılaştırılması gereken iki figürdür (Bkz. Görsel 2.5. ve Görsel 2.6.). Münir Nurettin Selçuk da bulunduğu dönemde sahne çalışmalarında ilkleri gerçekleştirmiştir. Kulin, Münir Nurettin Selçuk’u ilk solist, ilk frak giyerek şarkı söyleyen lirik tenor olarak tanımlanmıştır (Kulin, 1996, s.44). 1951 yılında Peyami Safa ise sanatçı hakkında yazdığı bir yazıda şu yorumda bulunmuştur:

Konserlerinde frak giyen ve ayakta şarkı söyleyen ilk muganni⁹mizdir. Getirdiği bu medeni üslup ve kıyafet, yaptığı bu aksesuar inkılabı, meyhane derbederliği içinde, bütün kılık ve eda haysiyetini kaybeden Osmanlı musikisinin kalıcılığında en büyük rolü oynamıştır (Kulin, 1996, s.11).

⁸ (Ayrıca bkz. S.590)

⁹ Muganni: Şarkıcı (TDK, 2017).

Görsel 2.5. Münir Nurettin SELÇUK, *Radyo Haftası Dergisi* 'nin mini posterini (http-10)

Görsel 2.6. Zeki Müren'in 1950'lerde giydiği yaka ve manşetleri işlemeli ceketten oluşan sahne giysisi (http-11)

1950'li yıllardan itibaren, oluşan gazino eğlence kültürünün gelişimiyle birlikte sanatçılar artık sadece sahnede etkileyici bir sesin yanında daha fazla görsel olarak seyircilere hitap etmeye başlamaları ve diğer sanatçılardan farklılıklar göstermeleri gerektiğinin farkına varmaya başlamışlardır. Radyo seanslarında ses tek başına sanatçı için yeterli bir öğedir. Fakat gazinoda görsellik de esastır ve seyircilerin program süresince dikkatlerini sahne üzerinde toplamak gerekmektedir. Ses, sahne giysileri ve

aksesuarları, dekorlar konusunda ufak da olsa adımlar atılmaya başlanmıştır. Zeki Müren'in, bu farklılıklar ve yenilikler konusunda öncü olduğu görülmektedir.

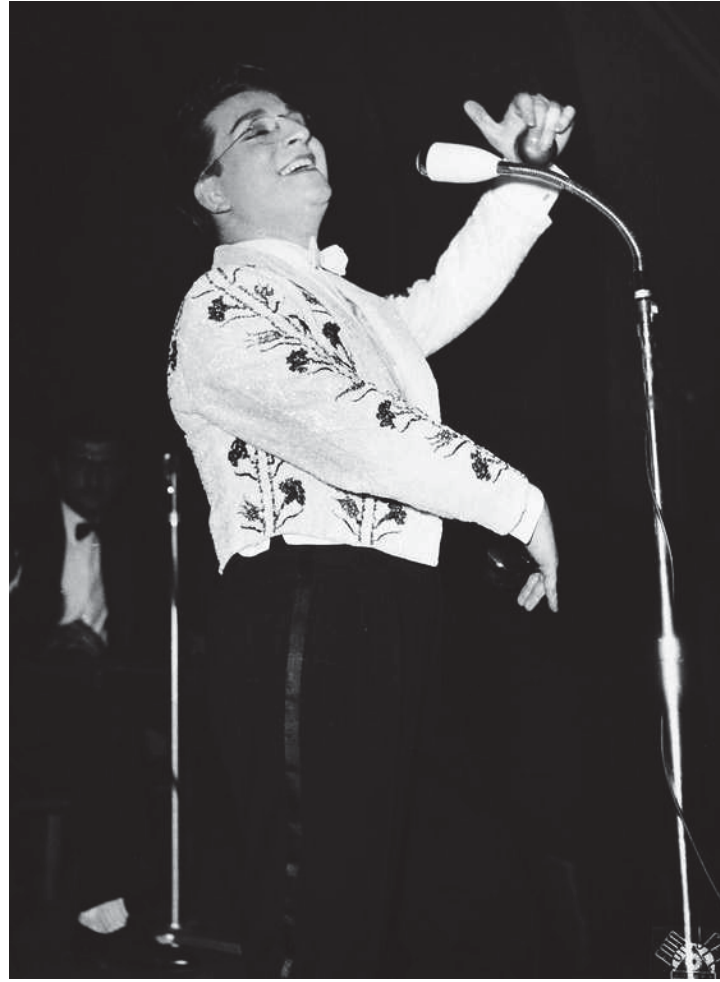
Zeki Müren, 1950'li yılların eğlence anlayışına yeni bir soluk getirmiştir. Sahnedeki repertuarı yavaş yavaş, ağırdan daha hafif ve eğlenceli şarkılara doğru bir geçiş gösterdikçe, bu değişim sahne giysilerine de yansımaktadır. Kendisi de en başta kostüm olarak smokinleri tercih etmiştir. Fakat o dönemde kullanılan düz siyah smokinlerin aksine o misafirlerinin karşısına daha en başta beyaz bir frak ve yakasına iliştiirdiği inci ile çıkarak daha sonra yapacağı değişikliklerin ipuçlarını vermiştir. Daha sonra smokin ve takım elbiselerin yakasına ya da ceket ceplerine çeşitli aksesuarlar iliştiirmiş ve pantolonların yan bedenlerine taşlar ya da parlak kumaştan biyeler ekletmiştir. Beyaz, siyah, bordo gibi renkli fraklar kullandıktan sonra bu giysilerin yerini; şarkıların havasının daha eğlenceli hale gelmeye başlamasıyla birlikte, işlemeli ve nakışlı, pullu, parlak ceketli takımlar almaya başlamıştır (Bkz. Görsel 2.7. ve Görsel 2.8.).

Görsel 2.7. Zeki Müren'in 1958 yılında Tepebaşı Bahçesi'ndeki konseri (Bengi, 2014, s.87)

Dönemin dergilerinden bazılarında Zeki Müren, verdiği röportajlarda sahne giyim tarzını açıklayan ifadelere de yer vermiştir. 1958 yılında Hayat Dergisi, onu "Sahne

hayatına bir revü¹⁰ havası getiren genç ses yıldızı” olarak tabir etmektedir. Bu yazıda sanatçı “Ses sanatkârları sahneye penguen gibi, karga gibi siyahlara beyazlara bürünerek çıkarlar. Oysa filmlerde gördüğümüz Batılı sanatçıların kıyafetleri ne güzeldir. Hem bizde de efeler, zeybekler allı pullu elbiseler giymezler mi?” sözleriyle kendisini ifade etmiştir (Bengi, 2014, s.86.). Kendisini, sahne giyim stili konusunda ifade etmek için kullandığı cümlelerde dahi, onun bu dönemde dünyaca ünlü sanatçıların kostümlerini incelediğini, batı kaynaklı sahnelerden feyz aldığını aynı zamanda geleneksel çizgide birleştirici bir üslupla yorumladığı görülmektedir.

Görsel 2.8. Zeki Müren'in üzeri işlemeli beyaz ceketi ve biyeli siyah pantolon sahne giysisi (<http-12>)

Sahne, sanatçının duruşu ve dinleyicisi arasındaki bağı sağlayan en önemli etkenlerden biri ise sahne platformu ve aksesuarlarıdır. Eskiden düz bir sahne üzerinde ayaklı sabit mikrofona ile dimdik durarak yapılan performanslar sergilenmiştir. Zeki

¹⁰ Revü: Çeşitli dans ve oyunlardan oluşmuş, zengin görümlü sahne gösterisi (TDK, 2017).

Müren'in programlarının çok kalabalık olması sonucunda ise, pek çok kişinin onu ayakta ve arka taraflarda kalarak izlemesi gerekmiştir. O ise dinleyicilerini yakından görmek ve salona performansı sırasında tamamen hâkim olmak istemiştir. Gazinoda yoğunluk sebebiyle oluşan böyle bir soruna çözüm olarak, gazino sahiplerinden T biçimindeki bir sahne platformu yapılması talebinde bulunmuştur. Sahneye ramp¹¹ vurdurmuş ve ışıkları renklendirmiştir. Kendisini performansı sırasında takip eden ark ışıklarını da sahnesine eklemiştir. Aynı zamanda, kordonlu bir el mikrofonu kullanmasıyla performans sırasında T biçimli platformda, kendisine daha rahat ve sürekliliği olan bir hareket edebilme olanağı sağlamıştır. Bu yenilikle daha gerilerde bulunan misafirleriyle de ilgilenilme imkânı bulmuş ve de kendisi için en önemli şeylerden biri olan; seyircisi ile iletişimini daha etkili hale getirmiştir.

Kendi sahne giysilerine gösterdiği özeni performansı sırasında arkasında bulunan saz heyetinin giyimine de göstermiştir. Ekibin bir örnek giyim anlayışını benimsemesini sağlamıştır. Ekibin pantolon, ceket, gömlek, papyon seçimlerini kendisi yapmıştır. Bu da sahnelere getirdiği yeniliklerden birisi olmuştur. Daha önceleri tüm saz ekibi kendi zevkine göre giyinip gelmiştir. Bazılarının özensiz giyimini gördükten sonra ortak bir forma anlayışını getirmiştir. Bu forma ilk olarak; mavi ceket, gri pantolon ve gri papyon olarak belirlenmiştir. Daha sonra, saz ekibinin sahnede kullandığı giysilerini günlük hayatta da kullandıklarını öğrendikten sonra, ceket yakalarına bordo, parlak şal desenli yakalar eklemiştir; bu giysilerin gündelik hayatta kullanılmasını önlemiştir (Gür, 1996, s.49). Onun için sahne, her anlamıyla bir özen meselesi olmuştur. Sahneyi sanatçısı, ekibi, giysileri, aksesuarları ve diğer her şeyi ile bir bütün olarak değerlendirmiş ve hepsine gerekli özenin sağlanmasını istemiştir.

1950'li yıllarda kullandığı sahne giysilerini genel olarak değerlendirdiğimizde; ilk başlarda frak¹², smokin¹³ ve takım elbise¹⁴ modelleri kullanmıştır. Fakat bunlara kendi tasarım anlayışına göre yeni uyarlamalar da getirmiştir. Takımlarla birlikte papyon kullanmıştır. Bu dönemde temel ceket ve temel pantolon kalıplarının dışına çıkılmamıştır. Form olarak değişimler diğer dönemlerde yapılmaya başlanmıştır. Yine de genellikle her

¹¹ Ramp: Bir tiyatro sahnesinin önünde, ışık ve ışıldağların yerleştirildiği, izleyiciye en yakın yer (TDK, 2017).

¹² Frak: Resmî törenlerde giyilen uzun etekli, eteğinin arkası beline kadar yırtmaçlı, siyah erkek ceketi veya takımı (TDK, 2017).

¹³ Smokin: Özel günlerde erkeklerin giydiği önü açık, ceketi genellikle ipek yakalı takım giysi (TDK, 2017).

¹⁴ Takım Elbise: Ceket ve pantolondan oluşan giysi, takım (TDK, 2017).

konserinde ilk sahne giysisi olarak en başta smokini tercih etmiştir. Bu dönemde daha çok renk, kumaş ve küçük süsleme eklerinin yanında, ceket üzerine süsleme malzemeleri, işleme ve nakış desenleri uygulanmıştır (Bkz. Görsel 2.9.).

Görsel 2.9. Zeki Müren'in 1950'lerdeki sahne stil örneği (<http-13>)

1956 yılındaki gardırobunda, 24 takım elbise, 11 smokin ve frak, 23 gömleği bulunmaktadır. 17 çift ayakkabısının hepsi de başsız ve makosen¹⁵dir. 182 kravatu vardır ve bunlara genellikle zarif bir iğne takmayı tercih etmektedir (Bengi, 2014, s.16). Beyaz, siyah, bordo gibi renklerde kullandığı takım elbise çeşitleri bulunmaktadır. Aynı zamanda siyah ceket ve beyaz pantolon olarak tamamladığı smokin modeli de kullanmıştır. Renklerin dışında parlak kumaşlardan dikilen ceketleri bulunmaktadır. Temel erkek ceket, smokin ve frak ceketlerinin haricinde daha kısa modellerde olan Blazer veya Spencer ceket modeli de kullanmıştır. Kol boyu, ön ve arka kupta işlemeleri bulunan beyaz ceket; önden tek pileli, yüksek belli, yandan saten biyeli siyah klasik kesim pantolon ile tamamladığı sahne giysisi bulunmaktadır (Bkz. Görsel 2.8.,s.21). Pantolonlarda, siyah ve beyaz renkleri hâkimdir. Ciddi kalıp değişiklikleri

¹⁵ Makosen: 1. Kuzey Amerika Kızılderililerinin giydiği deriden yapılmış, tek parça ayakkabı. 2. Kısa ökçeli, başsız ayakkabı (TDK, 2017).

bulunmamaktadır. Siyah pantolonların yan boy kısmında siyah saten şerit biyeler eklenmiştir. Pantolon altına renkleriyle uyumlu olacak şekilde siyah ve beyaz renklerde yumurta topuk kundura ayakkabı tercih etmiştir. Ayakkabı numarası 38'dir. Sadece 1950'li yıllarda aldığı sahnelerde, sağlığı için gerekli olan gözlüklerini de kullanmıştır. Gözlük camı astigmat¹⁶ 1.50'dir; ince ve sade, gösteriştan uzak abartısız bir gözlük tercih etmiştir.

Sahne giyim stilinde meydana gelen gelişmelerden ve sahne süsleme konusundaki yaklaşımlarından sonra birçok eleştiriye maruz kalmış ve bazı kişiler ile benzetmelerde bulunulmuştur. Bu kişilerden birisi de Amerikalı piyanist ve şantör Liberace'dir. Bu benzetmelere karşın verdiği cevap ise şu şekilde olmuştur:

Ben 1955'te sahneye çıktığım zaman o daha piyasada yoktu. Bu durumda ben Liberace'ı nasıl örnek alabilirdim? Üstelik daha Amerika'yı bile daha görmemişim. Televizyon yoktu. Gazeteler magazin haberlerini bugünkü gibi bol vermiyorlardı. Gene bugün olduğu gibi istediğin an yabancı yayın da bulunamıyordu. Ben nereden öğrenmişim de Liberace'ı taklit etmişim? Benim, sanatın üstelik de süsleme bölümünde yükseköğrenim gördüğümü hiç hesaba katmıyorlar... (Seçkin, 1998, s.55).

Liberace, Zeki Müren ile en çok benzetilen sanatçılardan biri olmuştur. Zeki Müren'in sahne giysileri üzerinde benzer süsleme materyal ve teknikleri görülse de bu benzeşmeler sanatçıların farklı dönemlerinde yer almıştır. Liberace'nin 1960'lı yıllarda üzerinde görülmeye başlanan sahne giysilerdeki farklılıklar; 1950'li yıllarda Zeki Müren'in sahne giysileri üzerinde önceden tatbik edilmiştir (Bkz. Görsel 2.10., s.25).

Tarz ve ekol olarak da sanatlarını farklı yönlerde devam ettiren sanatçılar; sahne giysileri olarak da 1960 ve 1970'lerde tamamen ayrılmıştır. Liberace; piyanist ve şantör olarak sahne performansları alanında sanat hayatına devam etmiştir. Zeki Müren ise ses sanatçısı olarak varlığını sürdürmüştür. Sahne giysilerinde ancak "gösterişli" olmaları ve benzer süsleme materyallerinin olması ortak noktaları olmuştur. Liberace'nin sahne giysilerinde "sahne performansları" ön planda olmuş ve sahne giysileri onun şovlarını destekleyici temel unsurlar olarak yer almıştır. Zeki Müren ise, zaten müzisyenliği ile beğenilmekte ve dinlenilmekte olan bir sanatçıdır. Onun kullandığı sahne giysileri, sanatını icra ederken, müziğinin önüne geçmemiş; destekleyici bir unsur olarak yer almıştır.

¹⁶ Astigmat: Net görmeyen, astigmatizme tutulmuş (göz) (TDK, 2017).

Görsel 2.10. *Liberace'nin 1963 yılında bir posterini (http-14)*

Liberace'nin sahne giysileri; Sy Devore, Frank Ortiz, Frank Acuna, Jim Lupidus, Anna Nateece, Michael Travis gibi dönemin terzi, moda ve kostüm tasarımcıları tarafından hazırlanmıştır. Elektronik tekstil uygulamalarının da bulunduğu sahne giysileri kullanmıştır. Sahne giysileri ile benzer yoğun işlemlere sahip ayakkabıları; dönemin diğer sanatçıların sahne ayakkabılarını tasarlayan Pasquale Di Fabrizio tarafından hazırlanmıştır. Sahne giysi takımlarında, pantolon, ceket, şort, pelerin ve ayakkabılarında aynı benzer yoğun işçilik görülebilmektedir (Soloman ve Jewett, 2013, s.28-100). Zeki Müren ise sahne giysilerini kendisi tasarlamış ve bunun için edindiği akademik eğitimini kullanmıştır. Bu giysilerin hazırlanma sürecinde, modellenmesi ve işlenmesinde her aşamayı kendi zevki ile yönlendirmiş ve yönetmiştir. Sahne giysi takımlarında (pantolon, şort, ceket, pelerin vd.) kendi içerisinde belli bir işleme orantısı bulunmaktadır. Pantolonlarını, yoğun işlemeli ceketlerini ön plana çıkarmak amaçlı işlemesiz kullanmıştır ve elektronik tekstilden yararlanmamıştır.

Liberace'nin sahne giysilerinde, dönemin tasarım eğilimlerini eş zamanlı takip eden izler görülmemektedir. Oysaki Zeki Müren'in sahne giysilerinde, eş zamanlı tasarım

eğilimlerine uyumlu belli bir gelişim ve değişim görülebilmektedir. Sanatçının bir “10 yıllık dönem” öncesi ve sonrası giydiği sahne giysileri arasında net bir farklılıklar bulunmaktadır. Liberace, sahne şovlarını destekleyici abartılı ve gösterişli sahne giysileri kullanmış; Zeki Müren ise ses güzelliğini destekleyici nitelikte sahne giysileri tasarlamış ve bunun için sanatsal bir üslup kaygısı taşımıştır.

3. 1960'LI YILLARDA SAHNE GİYSİ ÖZELLİKLERİ

3.1. Dönemin Özelliklerine Genel Bakış

1960'lı yıllar genel olarak tüm dünyada büyük ayaklanmalar, siyasi kargaşalar ve protestoların yoğun şekilde yaşandığı bir dönem olmuştur. Paris'teki öğrenci ayaklanmaları, Martin Luther King'in öldürülmesini izleyen şiddet olayları, Beyaz'ların üstünlüğünü savunanların yanında Siyahi eylemcilerin eşit hakları talebini içeren gösteriler, Faşistlerin Londra'daki gösterileri, devam eden ama artık daha az desteklenen Nazi taraftarlarının gösterileri, Nükleer silaha karşı olanların eylemleri ve yürüyüşleri, Vietnam Savaşı karşıtı protestolar, Arjantin'de meydana gelen Juan Peron'un destekçileri, İtalya'daki göstericiler ve Kuzey İrlanda'daki sıcak çatışmalar, İsrail ile Arap ülkeleri arasında yaşanan Altı Gün savaşları, Prag sokakları arasında dolaşan Sovyet tankları, Afrika'daki bağımsızlık hareketleri, Kıbrıs'ta Rum ve Türk kesimleri arasındaki çatışmalar dönemin ne kadar şiddetli geçtiğinin özeti olarak verilebilmektedir (Yapp, 2005a, s.88-121).

1960'ların başında ABD'nin karşı karşıya kaldığı en büyük problemlerden biri ırkçı eşitsizlikti. Özellikle yoksulluk, işsizlik, kötü yaşam koşulları ve ayrımcılığın yaşandığı güney eyaletlerinde yaşayan Afro-Amerikalı insanlar çok acı çekiyordu. 1950'li yıllarda başlayan protestoları 1963 yılında Martin Luther King önderliğinde Washington'a yapılan Yürüyüş izledi. 1964 yılında insan hakları alanında yeni yasaların kabul edilmesinden sonra yavaş yavaş durum düzelmeye başladı (Morris, 2008, s.259).

Türkiye ise dünyada meydana gelen bu olaylardan etkilenmiştir. 1960'lı yıllar toplumsal, siyasal düzenin sorgulandığı, eşit haklar ve demokrasiye dair görüşleri için özellikle aydın kesim ve öğrenci topluluklarının daha etkin şekilde söz hakkı almak istediği bir dönem olmuştur.

Bu dönemde kadın modasında da değişimler meydana gelmiştir. Kadınlar artık giyimde rahatlığı ve konforu tercih etmeye başlamışlardır. Korselerden ve vücudun hareketini zorlaştıracak kıyafet ve ayakkabılardan uzaklaşarak, bedene fazla oturmeyen ve geometrik formlu kıyafetler kullanmaya başlamışlardır. 1950'li yıllarda ortaya çıkan mini etek, 60'yıllarda daha çok etkisini göstermiştir. Basen boyuna çıkan mini eteklerden dolayı kısa çorapların gözükmemesini önlemek için kilotlu çorap giymeye başlanmıştır. 1950'li yılların kabarık etek ve elbiselerinden sonra, daha çok vücuda oturan kıyafetler

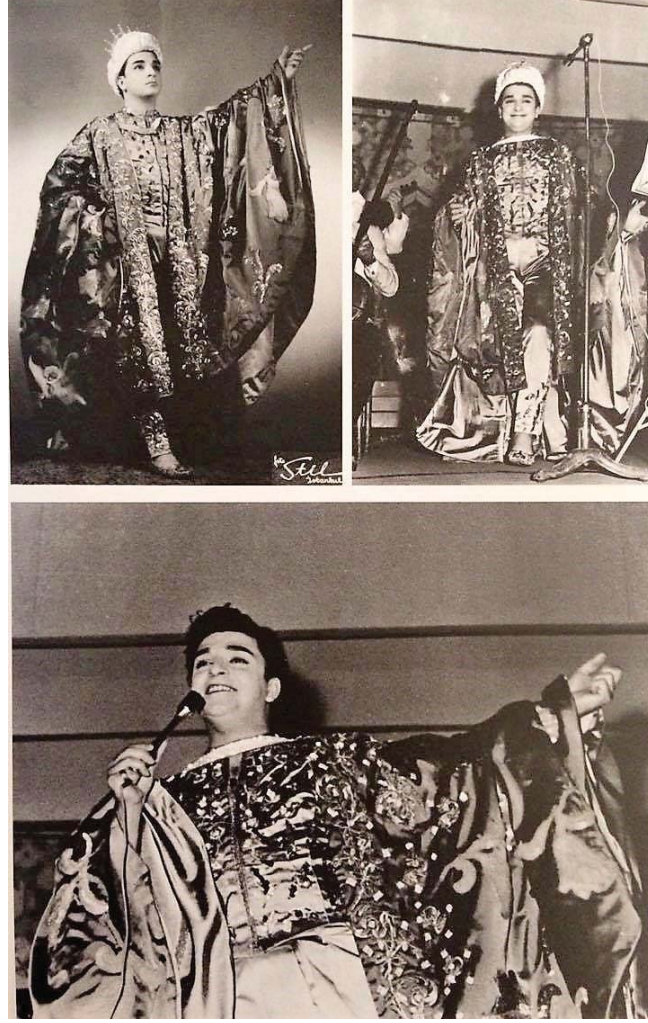
tercih edilmiştir. Mini etek, elbise ve paltolar haricinde transparan¹⁷ giysiler ve mayolar, gittikçe kadınlar tarafından daha çok benimsenen pantolonlar bu dönemde tercih edilmişlerdir.

Bu dönemde tüm dünyada meydana gelen toplumsal hareketlilik, erkek giyiminde de etkisini göstermiştir. Kişisel zevklerin ön plana çıktığı imaj değişikliklerine doğru gidilmeye başlanmıştır. Hem tasarımcılar hem de erkekler, dönemin ünlü müzik gruplarından etkilenmişlerdir. Ünlü oyuncular, modellerin yanında müzik grupları ve üyeleri de artık stil ikonu olmuşlardır. The Rolling Stones, The Beatles, The Who, Led Zeppelin, Jimi Hendrix, David Bowie, Bob Dylan, Mick Jagger gibi birçok isim, toplumu hem müzik hem de giyim alanında etkisi altına almaya başlamıştır. Onların tarzında ama daha düşük ucuza kıyafet satan birçok mağaza açılmıştır. İnsanlar hayran oldukları müzik gruplarını dinlemenin yanında onlar gibi giyinmek istemişler ve örnek almışlardır.

3.2. Zeki Müren'in 1960'lardaki Sahne Analizi

Moda alanındaki gelişmeler, o dönemde birçok tasarım eğiliminin oluşmasına ortam hazırlamıştır ve bunlar aynı zamanda dünyada birçok sanatçı tarafından sahne giysilerine de yansıtılmıştır. Zeki Müren'in ise bu akımlara paralel hazırlanmış sahne giysileri bulunmaktadır. O sadece dünyadaki eş zamanlı tasarım eğilimlerini sahne giysilerine yansıtmamış, aynı zamanda Türkiye'de meydana gelen toplumsal olaylardan esinlenerek oluşturduğu sahneler de kurgulamıştır. Türkiye'de 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra Osman Paşa adını verdiği kaftanıyla, Mehter marşı üslubunda seslendirdiği bir şarkıyla sahneye çıkmıştır (Bkz. Görsel 3.1.).

¹⁷ Transparan: Şeffaf (TDK, 2017).

Görsel 3.1. Zeki Müren'in Osman Paşa Kaftanı (Bengi, 2014, s.113)

Bu dönemde Zeki Müren'in sahne giysilerinde süsleme örneklerini görebileceğimiz, dönemin kadın gece elbiselerinde de değişimler yaşanmıştır. 1950'li yılların sert sosyal koşullarındaki gece kıyafetlerinin aksine 1960'larda daha zarif kıyafetler görülmüştür. Sade ya da göz alıcı süslemelerle, nakışlarla ve desenlerle bezenmiş gece elbiseleri uzun, kısa, hatta modayla daha çok ilgilenenler için mini boyda da kullanılmıştır. Hatta daha cesur olanlar pantolon da giymişlerdir. "A" kesim¹⁸ silüetler, göğüs altında bulunan bel hatları, üst bölümü vücut hatlarını çok net belli etmeyen gece elbiseleri oldukça popüler olmuştur. Aynı zamanda yumuşak hatlara sahip elbiseler de tercih edilmiştir. Yüzey süslemeleri kuş tüylerinden, mücevherlerden, boncuklardan ve sahte kürklerden yapılmıştır (Baggaley ve Fischel, 2013, s.362).

¹⁸ "A" Kesim Elbise; genellikle bel hizasında bedene oturan, bel hizasında sonra genişleyen elbise modelleri için kullanılmaktadır.

1960'lı yıllarda, Zeki Müren kullandığı sahne giysilerinde kalıp ve kullanılan materyal olarak ciddi değişiklikler yapmıştır. Özellikle, kadınlar matinesinin başlamasıyla ağır frak-smokin tarzı giysilerinde değişikliklerde bulunmuştur (Bkz. Görsel 3.2.). Pantolon olarak siyah ve beyaz temel erkek kalıbında bir değişiklik olmasa da artık üzerine tamamladığı ceketler, temel kalıp formundan oldukça uzaklaşmıştır (Bkz. Görsel 3.3.). Geleneksel desenlerde çiçek görünümü verilmiş, pul-payet ve boncuk işlemeli üst beden giyimleri görülmeye başlanmıştır (Bkz. Görsel 3.4. ve Görsel 3.5.). Kol ağzı genişlemiş, volanlara boyut kazandırılmış ve tüm kol boyu fileden oluşan ceketler kullanmıştır.

Görsel 3.2. Zeki Müren'in boncuk ve payetlerle bezenmiş sahne giysisi (<http-15>)

Sahne giysilerini tamamlayıcı şekilde görünümünde de farklılıklar yaratmıştır. Gözlükleri çıkarmış, onun yerine sakal-bıyık tıraşı yapılmış ve tamamen fondöten ile kapatılmış bir yüz, rimelli takma kirpikler ve rujla giysilerini destekleyici estetik bir yüz ifadesi kullanmıştır. Sahne makyajı, artık maskülen den çok feminen bir sahne giysi türüne geçişte ona destekleyici bir aksesuar olarak katkı sağlamıştır. Arada smokin

kullanmaya devam etmiş fakat görünümünü değiştirmemiş ve dinleyici-seyircisine kendisini bu imajıyla kabul ettirebilmiştir.

Görsel 3.3. Zeki Müren'in kolları volanlı sahne giysisi (<http-16>)

Tasarladığı ve giydiği sahne giysilerinin her birine isimler vermiştir. Ayrıca sahne giysileriyle uyumlu, her birine isimler verdiği sahne dekorlarını da kullanmıştır. Aşk Sarayı, Kaf Dağındaki Saray, Kuğu Gölündeki Sır, Sevda Ormanı gibi isimler verdiği sahne dekorları bulunmaktadır. Giydiği Sedef Prens, Gelinciklerin Türküsü, Mimosaların Tebessümü, Hıçkırın Gitarlar, Sırdaş Geceler isimlerini verdiği sahne giysileri de gazino afişlerinde birer şarkı ismi gibi ilanlarda yerini almıştır (Bengi, 2014, s.99).

Sahne performanslarının gerçekleştirilmesinde, bütünlük birçok unsur ve bu unsurların çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Performansa dayalı eylemlerde (insan hareketlerinin çoğunu kapsayan); zaman, mekân, katılımcılar, senaryo, giyim, ses, hareket ve işlev ya da amaç gibi birtakım ortak faktörün kullanımından faydalanılmaktadır. Bu faktörlerin her birinin nasıl işlendiği, birbirleriyle nasıl birleştirildiği ve hangi nihai amaçlar için oldukları da; faaliyetleri birbirinden ayıran noktalardır (Brockett, 1993, s.3).

Zeki Müren, sahneye şarkılarıyla uyumlu olacak şekilde seçtiği giysileriyle çıkmıştır ve bu giysiler şarkıların uyumuna göre (daha ağır ya da neşeli olanlar) gittikçe değişmiştir. Sahne dekorları da yine o gün kullanacağı sahne giysileriyle uyumlu olacak şekilde yapılmıştır. Performansı sırasında seyircisiyle de etkileşimini sürdürmüştür; beden diline, jest ve mimiklerine kadar her şeyi bir uyum içerisinde yürütmüştür. Her bir konserine bu şekilde özenmiş ve onlara bir tiyatrosallık¹⁹ özelliği katmıştır.

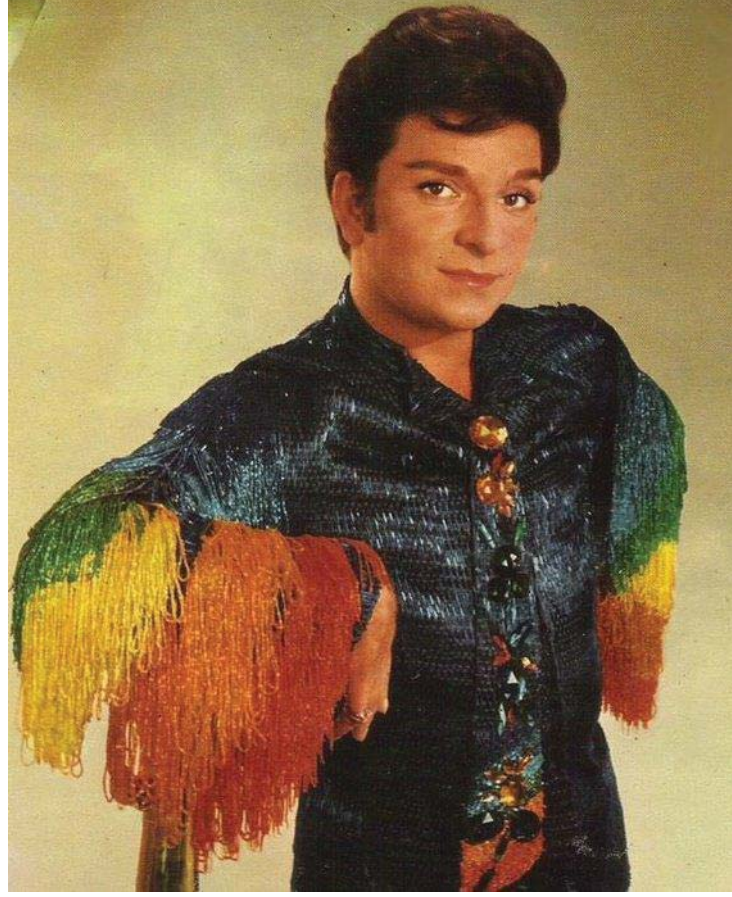
Görsel 3.4. Zeki Müren'in mavi payetlerle bezenmiş sahne giysisi ([http-17](http://17))

Sanatçı, müzik konusunda aldığı eğitimi başarıyla yansıtmıştır. Aynı zamanda akademik eğitiminden kaynaklanan tasarım ve tekstil bilgisini ise sahne giysilerine aktararak kullanmıştır. Sahneyi sesini sergileyebileceği bir platform olarak görmenin yanında; sanat ve moda konusunda bilgisini de sunabileceği, aslında bunu her bir sahne giysisiyle gösterebileceği bir ortam olarak görmüştür. Öyle ki onu izlemeye gelenler için

¹⁹ Tiyatrosallık kavramına dair Aziz Çalışlar şunu belirtiyor:

Tiyatrosallık kavramı, tiyatronun yalnızca gösterimden oluşmadığı, tiyatro yapma ve izleyici arasında örgütlenimli özgül bir karşılıklı etkileşimin yer aldığı görüşünü içerir. Bu karşılıklı etkileşim, zaman süresi, mekân birliği, psikolojik yapı, bedensel iletişim gibi çeşitli etmenlerden kaynaklanabilir... (Kaynak: Bülent Sezgin, <http://www.mimesis-dergi.org/2010/03/teatrallik-nedir/> 28.08.2017 17.38)

sadece sesiyle ve performansıyla eğlenmenin yanında o gün için hazırlanan sahne giysilerini de merakla beklemiştir.

Görsel 3.5. Zeki Müren'in 1960'larda kullandığı kolları renkli boncuklarla süslenmiş sahne giysisi (http-18)

3.3. 1960'lı Yıllarda Eş Zamanlı Tasarım Eğilimleri

1960'lı yıllarda çeşitli tasarım eğilimleri bulunsa da, Zeki Müren sahne giysilerinde etkisi bulunanlar kısıtlıdır. Sanatçı, sahne giysilerini tasarlamakta ilham verecek nitelikte olanları seçerek, kendine özgü tasarım anlayışıyla yorumlamıştır. Paco Rabanne, Andrea Courreges, Pierre Cardin gibi dönem tasarımcılarının ürettiği giysiler ile onun sahne giysileri arasında aksesuar, renk ve biçimsel benzerlikler görülmüştür.

Bu dönemde; Uzay konusunda gerçekleştirilen rekabetler de çeşitli tasarım eğilimlerine zemin hazırlamıştır. 1950'li yıllarda toplumlar üzerinde yavaş yavaş etkisini göstermeye başlayan Uzay merakı, Rusya ve ABD arasındaki keşif yarışı ile 60'larda hız kazanmıştır. 1957 yılında gönderilen Sputnik 1 adlı uzay gemisinin ardından iki ülke bu alanda birçok çalışma ve denemede bulunmuştur. 1961'de Vostok adlı gemisi ile Rus

kozmonot Yuri Gagarin Uzay yolculuğu yapan ve Dünya'nın yörüngesini dolaşan ilk insan olmuştur. 1969'da ise Apollo 11 ile yaptığı yolculuğun sonunda, ABD'li astronot Neil Amstrong Ay'a ilk ayak basan kişi olarak tarihe geçmiştir. Bu İki ülke arasındaki Uzay yarışı, gittikçe politik yarış haline gelmiş ve dönem modasını da etkilemiştir.

1960'lı yıllarda etkisi görülmeye başlayan bu tasarım eğilimleri, Zeki Müren'in sahne giysilerinde 1970'lerde de görülmeye devam etmiştir. Giysilerde uygulama nitelikleri ve materyal olarak farklılıklar bulunsa da Türkiye şartlarının el verdiği imkân dâhilinde farklı uygulama yöntemleri ve materyaller çeşitleri kullanılmıştır.

3.3.1. Paco Rabanne etkisi

Paco Rabanne, 1960'lı yıllarda sıra dışı tasarımlarda imzası bulunan; birçok tasarımını metal, plastik, kâğıt gibi endüstriyel malzemeleri; dikiş makinası ve ipliklerin yerine metal keski²⁰, pense²¹ ve lehim lambası gibi aletlerle şekillendiren dönemin bilinen moda tasarımı yöntemlerinin ötesine geçen bir tasarımcıdır. Tasarımlarında, kullandığı tekstil malzemelerinin farklılığının dışında, o dönemde etkili olan mini etek ve Uzay Çağı tasarım eğilimlerinden izler bulunmaktadır.

Paco Rabanne, materyallerin kullanımı bakımından değerlendirildiğinde döneminin en yenilikçi tasarımcısıdır. Plastik ve selüloid parçaların yanında; devekuşu tüyü, düğme, çakıl taşı, selofan parçaları ve kristal boncuklarla süslenmiş zincir ve dövme metal plakalardan yapılmış zırhlı elbiseler yapmıştır. Afrika'ya özgü maskelerden ilham alınarak tasarlanan elbiseler, biçimli yağmurluklar ve örme kürkleri onun buluşları arasında yer almıştır. Rabanne; en alışılmadık ve çeşitte materyalleri işleme çalışmalarında kullanmayı sürdürmüştür (Boucher ve Deslandres, 1987, s.433).

²⁰ Keski: 1. Ağaç, taş, metal vb.ni yontmaya yarayan, bir ucu keskin çelik araç. 2. Demir ve sac kesmek için üzerine çekiçle vurularak yürütülen keskin araç, tımak (TDK, 2017)

²¹ Pense: 1. Çeşitli biçim ve büyüklükte maşa veya kısıkaç. 2. Birçok meslek dalında çeşitli nesnelere sıkılmak, germek, kıvrıkmak, tutmak vb. işler için kullanılan değişik biçimlerde el aleti, pens (TDK, 2017)

Görsel 3.6. *Paco Rabanne 'ın çalışma yöntemlerinden bir örnek (http-19)*

Yeni malzeme ve tekniklerin hevesli savunucularından, İspanya doğumlu Paco Rabanne, endüstriyel tasarımcı tecrübesini 1966 tarihli ilk “beden mücevheri” koleksiyonuna taşımıştır: Rhodoid -selüloz asetat plastik- kare ve disklerden oluşturulan kalem elbiseler, alttaki kumaşa tutturulmuştur. Rabanne geleneksel terzilik yöntemlerinden kaçınmış, ilk koleksiyonunun adını “Güncel Malzemelerden Oluşan On İki Giyilemez Elbise” koymuş ve bir moda put kıranı olarak itibar kazanmıştır. Malzemelerin geri dönüşümüne öncülük etmiş ve çekiçle dövülmüş malzemelerle, örgü kürklerle, alüminyum jarseyle ve fosforlu deri ya da fiberglasla deneysel çalışmalar yapmış, hatta 1967’de kâğıttan elbiseler üretmiştir. Rabanne, 1968’de giysinin düğme ve cepleri dâhil tüm parçalarının tek bir kalıba sokulduğu Giffo işlemenin patentini almıştır. İkonik zincir zırh çantasıyla, 1920’lerin file çantalarını uzay çağı için yeniden oluşturmuştur (Fogg, 2014, s.377).

Rabanne, mücevher tasarımcısı deneyimini, kumaş kullanmadan elbise yaratmak adına plastik, rengarenk kauçuk, hologram deri, lazer diskler, optik fiber gibi materyallerle birleştirerek fütürist²² tasarıma yeni bir anlam getirmiştir (Blackman, 2013, s.233).

1969 yılında, metal disklerden hazırladığı mini elbisesinde, disklerin farklı yerleşimiyle modacı, metal kumaş ve tül etkisini yaratmış, aynı koleksiyonda yer alan askılı top bluzunda, sedef, plastik diskleri ve incileri üst üste bağlayarak yarattığı müthiş

²² Fütürist: Gelecekçi (TDK, 2017).

tasarımı ile moda tarihine imzasını atmış, kostüm ve tasarımları moda müzelerinde yerini almıştır. Paco Rabanne moda arayışında, kadın vücudunun güzelliğini mimari değerlerle ortaya çıkararak, yüksek metaller, plastik modüller, ışık oyunları ile yeni şekil ve boyutları modaya lanse ederek en önemli tasarımcılar arasında yer almasına neden olmuştur (Dereboy, 2008, s.140).

Paco Rabanne'ın kullandığı metal disk, fiberglas²³, plastik gibi tekstil dışı materyaller, farklı uygulama teknikleri kullanılmış da olsa Zeki Müren'in sahne giysilerinde de görülmektedir. Kalıp ve uygulama olarak kendine özgü tasarımları bulunmaktadır. 1960'lardan itibaren sanatçının sahne giysilerinde görebileceğimiz Rabanne etkisi, 1970'lerdeki sahne giysilerinde de devam etmektedir. Uzay Çağı eğilimiyle birleştirdiği ve Gladyatör²⁴ imajı verdiği giysileri kullanmıştır (Bkz. Görsel 3.14.).

Sanatçının, Rabanne'ın kullandığı materyallerden örneklerini görebileceğimiz çeşitli sahne giysileri bulunmaktadır (Bkz. Görsel 3.8., Görsel 3.10., Görsel 3.12., Görsel 3.14. ve Görsel 3.15.). Beyaz bir takım elbise ve pelerinden oluşan "Beyaz Rüya" adını verdiği 1960'larda kullandığı sahne giysisi bu örneklerden biridir. Takım pantolon, gömlek, pelerin ve ayakkabısı ile sadece beyaz renk kullanılarak oluşturulmuştur. Pantolon cep kenarlarına ve gömlek ön bedenine yuvarlak beyaz materyaller işlenmiştir (Bkz. Görsel 3.8.).

²³ Fiberglas: Plastik maddelerden, özellikle polyesterden parçalar yapımında kullanılan sağlamlaştırma maddesi (TDK, 2017).

²⁴ Gladyatör: Eski Roma'da arenada birbirleriyle veya yırtıcı hayvanlarla dövüşen kimse (TDK, 2017).

Görsel 3.7. 1960'larda Paco Rabanne Tasarımı (<http-20>)

Görsel 3.8. Zeki Müren'in beyaz payetli, pelerinli beyaz takımı, 'Beyaz Rüya' adlı sahne giysisi (Bengi, 2014, s.102)

Görsel 3.9. *Paco Rabanne 'in beyaz, kahve, pembe yuvarlak materyalleri zincirle bağlı tasarımı (http-21)*

Beyaz ve pembenin tonlarından oluşan yuvarlak pullar kumaşa el ile tüm ön ve arka beden ile yaka ve boyun kısmına işlenmiştir. Kol ağzında volanlı olacak şekilde yoğun tül kullanılmıştır ve tül üzerinde bedende kullanılan pulların bir kısmından bulunmaktadır. Arkasında fermuar bulunmaktadır (Bkz. Görsel 3.10.).

Görsel 3.10. *Zeki Müren 'in pembe ve beyaz pul harçlarla bezeli sahne giysisi*

Görsel 3.11. *Paco Rabanne tasarımı kolları kürklü ve metal malzemelerle işlenmiş mini elbise (http-22)*

Zeki Müren'in TRT'deki konserinde kullandığı sahne giysilerinden örnek verilmiştir. Kolları kürkten oluşan ceketin ön beden ve arka bedeni siyah ve beyaz payetlerden işlenerek hayvansal desen oluşturulmuştur. O dönemde işlemeli kumaş üretilmemektedir. Bu işlemler kumaşa el ile yapılmaktadır (Bkz. Görsel 3.12).

Görsel 3.12. *Zeki Müren'in kolları kürklü, siyah ve beyaz payetle işlenmiş sahne giysisi (http-23)*

Zeki Müren, Paco Rabanne'nin kullandığı materyallere benzer süsleme harçlarına 1960'lı yıllardan itibaren sahne giysilerinde yer vermiştir. 1970'li yıllarda kullandığı mini etekli elbise/tunikleri ve ceketlerinde özellikle benzer materyaller görünmektedir. 1970'li

yıllarda çalıştığı Modacı Muzaffër Çaha, Zeki Müren'in "Altın Yakalı Smokin" adlı sahne giysisinin hazırlanışını şu şekilde tarif etmiştir;

İpek krepdöşin bir kumaş buldum. Gömlek yapılan bir Japon ipeği ki; "Ben bununla takım yapacağım" dedim. Kapalı Çarşı'daki kuyumcu arkadaşlarımdan 7 ayarlık altın plaketa aldım, yaprak haline getirdim. Sobacı makasıyla, altın plakaya, ceketin yakasının formunu verdim. Simsiyah bir ipek smokin içine, altın yakalı bir plaka yaptım. O kıyafet Altın Yakalı Smokin diye gazetelerde uzun süre konu oldu; beni de Zeki Müren'in modacı haline getirdi (Çapa, 2010, s.350,352).

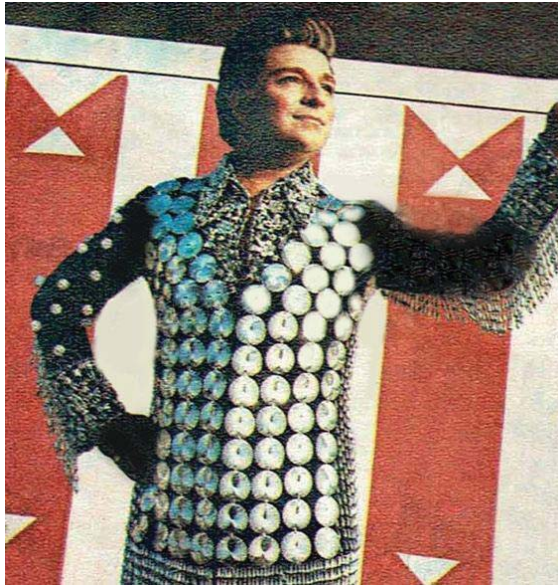

Görsel 3.13. *Paco Rabanne'in metal aksesuarlar ile oluşturduğu kolları volanlı mini elbisesi (http-24)*

Zeki Müren'in Gladatör imajı verdiği giysisinde çeşitli metal materyaller kullanılmıştır. Elbise formundaki sahne giysisinde, baz olarak beyaz kumaş kullanılmış ve üzerine farklı boyutlarda disk şeklinde ve daha küçük boyutlarda üçgen metal materyaller uygulanmıştır. Mini boydaki boyunlu ve kolsuz elbisenin etek kısmındaki şeritler üzerindeki diskler, ön bedende kullanılanlardan daha büyüktür. Arka bedene tutturulmuş pelerin ise kumaş kullanılmadan sadece materyallerin birleştirilmesiyle biçimlendirilmiştir. Bilekteki aksesuara bağlanıp çıkarılabilen özelliğe sahiptir. Çok yüksek olmayan topuklardan oluşan botlar ise parlak beyaz kumaştan yapılmıştır. Bacağı sarması için içten fermuarlıdır (Bkz.Görsel 3.14.).

Görsel 3.14. Zeki Müren'in metal geometrik materyaller ile oluşturduğu mini elbisesi (<http-25>)

Görsel 3.15. Zeki Müren'in çeşitli metal ve zincirler kullanılarak oluşturulan sahne giysi örneği (<http-26>)

3.3.2. Mini eteğin çıkışı

1950'li yılların sonlarına doğru etek boylarında kısaltmalar görülmeye başlansa da, 1960'lı yılların başında ilk olarak mini eteğin Mary Quant tarafından ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. 1963 yılında Londra'da, moda tasarımcısı Mary Quant, işinde en yaratıcı olanlar arasında kabul edilmiştir. Tasarımcı, genellikle mini etek kreasyonunu²⁵ hazırlayan kişi olarak tanınmıştır. Fakat bu çalışması, on yıllık bir süreç içerisinde gerçekleştirilen kültürel anlamda en önemli buluşlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Mini etek ilk önce bir skandal olarak görülmüştür. Bir yıl içerisinde ise, Birleşik Krallık, Amerika ve diğer kıtalarda 22 yaş altı kadınlar tarafından benimsenmiştir. Çoğu etek ucu çizgisi, diz boyunun altında olduğu halde, mini etek bu dönem için cesaret isteyen bir yenilik olmuştur. İlk olarak mini etek tanımı, "dizin 2 inç²⁶ üzerindeki etek boyları" için yapılsa da; bir yıl içerisinde bu tanım "dizin 4 inç üzerindeki etek boyları" için yapılmaya başlanmıştır (Bleikorn, 2002, s.23).

Fransız tasarımcı Andrea Courreges ise 1965 yılında sunduğu ilkbahar-yaz kreasyonunda mini eteğe özellikle yer vermiş ve daha popüler hale getirmiştir. Mini eteğin yanında giymeye başlanan mikro eteklerin²⁷ bacakları oldukça ortada bırakması sorunu, külotlu çorabın icat edilmesiyle giderilmiştir. Eteklerin, tayt ya da desenli çoraplarla da kullanılmasıyla birlikte bu giysi türü sokaklarda da oldukça rahat şekilde giymeye başlanmıştır. Zeki Müren de mini eteği sahneye taşımıştır. Türkiye'de kadınlar tarafından giymesi cesaret isteyen bir dönemde, mikro eteği sahne giysilerinde kullanmıştır.

Ambrose ve Harris; mini eteği şu şekilde açıklamıştır; "Kaçaları ancak örten oldukça kısa etek; 1960'ların sonlarında mini eteğin evrimini takiben ortaya çıkmıştır (Ambrose ve Harris, 2012,s.182)".

Mini etek, kadın giyiminde etkisini 1960'larda göstermiş de olsa, Zeki Müren, ilk olarak 1970 yılında babası vefat ettikten sonra sahneye mini etekle çıkmıştır. Aslında mini boy etekten ziyade sahne giysileri mikro etek boyunda tunik ve elbiseleri tercih etmiştir. Bu tarz sahne giysilerini beyaz parlak ve simli kilotlu çoraplarla kullanmış ve

²⁵ Kreasyon: 1. Yaratma işi. 2. Yaratım. 3. Bir terzinin veya modaevinin yarattığı her türlü yeni model (TDK, 2017).

²⁶ İnç=2.54 cm. Kaynak: <http://www.metric-conversions.org/tr/uzunluk/inc-santimetre.htm> Erişim tarihi: 14.10.2017, 18.32

²⁷ Mikro etek: Mini etekten daha kısa bir etek türüdür. 20 cm'den daha kısa olarak tanımlanabilmektedir.

yüksek dolgu topuklu lame²⁸ veya dore²⁹ ayakkabı veya parlak simli botlarla tamamlamıştır. Bunları kendisinden önce ve sonra dâhil onun tasarım anlayışında şekillendirilmiş sahne giysisi olarak kullanan erkek sanatçı en azından Türkiye’de bulunmamaktadır.

Zeki Müren, sahnede mini eteğin yanında mini şortlar da giymiştir ve bunları birebir alt beden giysisiyle uyumlu üst beden giysileriyle tamamlamıştır. Daha sonra ise maxi etek de kullanmıştır. Mini eteği bir erkek solist olarak kullanmak ise o döneme göre cesaret istemektedir ve o bunu gerçekleştirmiştir. 1970 yılında sahnede “Mini Etekli Uğur Duvağı” adını verdiği giysiyi kullanmıştır (Bkz. Görsel 3.16.). Kolsuz, pensli³⁰, mendil yaka, kısa tunik şeklinde önden fermuarlı mini etekli bir elbisedir. Yakasına işlemiş beyaz taşlar ve etek ucunda püsküller bulunmaktadır. Tam boy verev kesim, gümüş simden örülü pelerinle birlikte kullanılmıştır. Başında bir taç ve elinde asası bulunmaktadır. Beyaz, bacağı saran, diz altı botlarla birlikte kullanmıştır.

Görsel 3.16. Zeki Müren’in “Mini Etekli Uğur Duvağı” adlı sahne giysisi ([http-27](http://27))

²⁸ Lame: Dokusunda çoğunlukla gümüş ve altın renginde tel bulunan kumaş veya metal parlaklığı verilmiş deri (TDK, 2017).

²⁹ Dore: Altın rengi (TDK, 2017).

³⁰ Pens: Giysilerde bazı yerlerden içeriye doğru daraltılarak dikilmiş bölüm (TDK, 2017).

3.3.3. Uzay çağı

1950’li yıllarda başlayan, uzay merakı bu dönemde Amerika ve Rusya arasındaki keşif yarışı ile daha da canlanmıştır. Tüm dünyanın gözü önünde yaşanan bu rekabet, kozmik bir stilin oluşmasını sağlamıştır. Dönemin diğer eş zamanlı tasarım eğilimleriyle de birleşmesi sonucunda, çok çeşitli materyallerin kullanıldığı Uzay Çağı temalı fütüristik bir tasarım anlayışının oluşmasına zemin hazırlanmıştır. (Bkz. Görsel 3.17.) Paco Rabanne, Pierre Cardin, Andrea Courreges, Uzay Çağı temalı koleksiyonları bulunan dönemin önemli tasarımcılarındanır.

Pierre Cardin; 1960’ların ortalarında Andrea Courreges ve Paco Rabanne gibi “Uzay” konusunda özel çalışmalar yaparak, yeni bir nesil için ütöpik kıyafetler sunmuştur. Kendine özgü, özel liflerle bağlanmış ve preslerle şeklini koruyan “Cardine” kumaşını geliştirmesiyle moda alanında bir bilim adamı olarak da tanınmıştır (Long ve Steele, 2008, s.141).

Görsel 3.17. Uzay Çağı tasarımları (<http-28>)

1964 yılında Andrea Courreges tarafından “Ay Kızı” adında tamamı gümüş ve beyaz renkten oluşan modern bir koleksiyon sunulmuştur. Bu koleksiyonda, vücut hatlarını sıyrıp geçen, matematiksel bir hassasiyetle biçilmiş pantolonlar ve onlarla uyumlu tunikler ile kalça hizasında mini elbiseler yer almıştır. Tasarımcı, sert yapılı

giysilerin dik durabilmesi amacıyla kumaştan bir kabuk oluşturan yoğun dokunmuş malzemeler kullanmıştır. Uzaylı savaşçı havası verdiği tasarımlar, “astronot” miğferiyle, büyük boy beyaz güneş gözlükleri ve tuhaf çizmeler modasını başlatan, kısa konçlu³¹ ve açık burunlu, düz tabanlı beyaz rujan veya oğlak derisi ay botlarıyla tamamlanarak daha da etkili hale getirilmiştir (Fogg, 2014, s.376-377).

Televizyonun varlığı, uzay keşif çalışmaları gibi teknoloji alanında yapılan çeşitli bilimsel gelişmeler de “ultra modern” tasarımların ortaya çıkmasında etkili olmuş ve “Feza Modası”nı meydana getirmiştir. Deri görünümü verilmiş plastik materyaller, ışıltılı ve ıslak görünümlü PVC, kullanım kolaylığı olan polyester ve akrilik kumaşlardan oluşan kıyafet ve aksesuarlar da bu dönemin giyim anlayışını yansıtmaktadır (Baydar, 1999, s.muhtelif sayfalar).

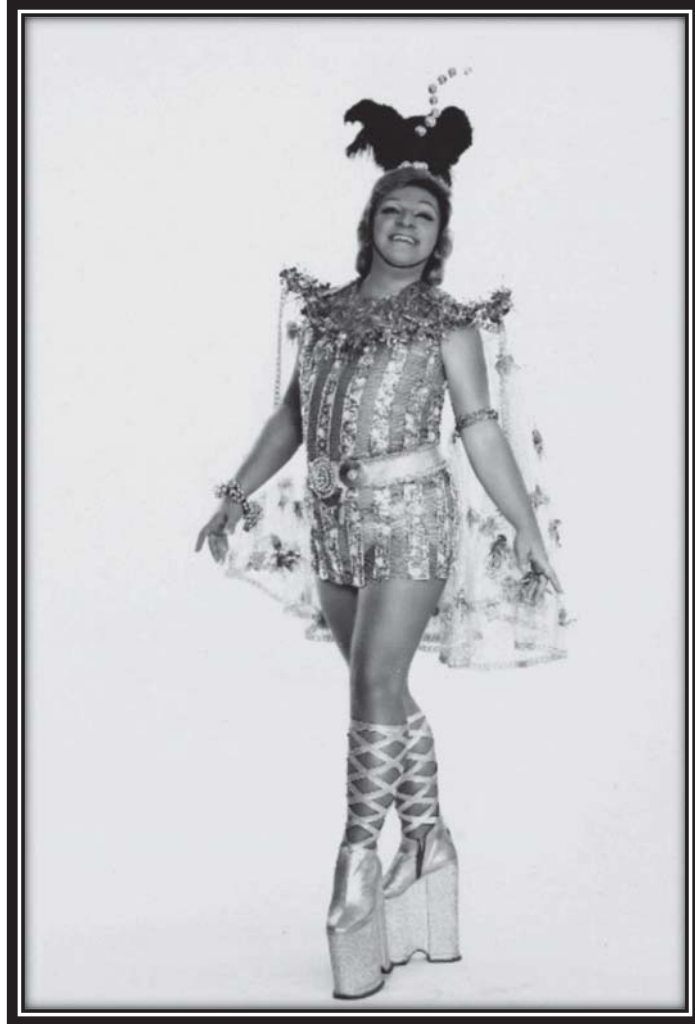

Görsel 3.18. 1960'lı yıllarda “Günaydın Ekstra”da yayınlanan Feza Modası sahne giysi örnekleri (http-29)

³¹ Konç: Ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru olan bölüm (TDK, 2017).

Bu dönemde, dünyaca ünlü birçok sanatçının bu tasarım eğiliminin etkisinde sahne giysileri bulunmaktadır. Türkiye’de de ‘Feza Modası’ olarak takip edilen bu tasarım eğilimindeki sahne giysileri 1960’lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Uzay Çağı temalı sahne giysileri, 1970’lerde diğer tasarım eğilimleriyle de birleşerek etkisini daha da yoğun şekilde göstermiştir.

1960’lı yıllardan itibaren kullandığı kumaş ve materyallerle giysilere parlak bir görsellik ve boyut katmaya çalışan Zeki Müren; Uzay Çağı tasarımlarından esinlenerek sahne giysileri oluşturmuştur. 1970’li yıllarda kullandığı ‘‘Ayda Yürüyen Prens’’ ve ‘‘Uzaydan Gelen Prens’’ isimli sahne giysileri bu tasarım eğilimlerinin etkisindeki sahne giysileridir (Bkz. Görsel 3.19.).

Görsel 3.19. Zeki Müren’in ‘‘Uzaydan Gelen Prens’’ adlı sahne giysisi (1974) ([http-30](http://30))

4. 1970'Lİ YILLARDA SAHNE GİYSİ ÖZELLİKLERİ

4.1. Dönemin Özelliklerine Genel Bakış

1960'ların devamı olarak 1970'lerde de şiddet olayları, çatışmalar ve protestolar devam ederken yeni savaşlar ve devrimler ortaya çıkmıştır. Bunlara farklı ülkelerde kendini gösteren terörizm olayları da eklenmiştir. Öyle ki 70'lerin olayları hem Avrupa hem de Hollywood filmlerinde işlenmeye başlanmıştır. Kıbrıs'ta yaşanan sorunlu durum sonucunda düzenlenen Kıbrıs Barış Harekâtı ile 1974'te ada ikiye bölünmüştür. Sovyetler Birliği, ABD ve Çin gibi ülkelerin desteklediği yıllarca süren ve milyonlarca kayıp yaşanan Vietnam Savaşı ise 1975'te iki taraf olan Kuzey ve Güney Vietnam'ın birleşmesiyle sonuçlanmıştır. 1979'da ise yaşanan İran İslam Devrimi ile ülke İslam Cumhuriyeti olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönemde uluslararası ekonomiyi etkileyen Petrol Krizi ise, Avrupa ve birçok gelişmekte olan ülkeyi zor duruma sokmuştur.

Türkiye'de ise siyasi ve kültürel anlamda hareketliliğin oldukça hızlı yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu durum toplumdaki farklılaşmayı da artırmış, siyasi ideolojik kanatlar meydana getirmiştir. Ülke sağ sol olarak nerdeyse ikiye ayrılmış ve bu iki grup arasında siyasi kaynaklı kavgalar meydana gelmeye başlamıştır. Toplumsal hareketliliğin en önemli merkezini ise gençler oluşturmuştur.

Toplumsal olayların yoğun oluşu modayı da etkilemiştir ve daha uç noktalara çekilebilen tasarım eğilimleri ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu dönem ayrıca cinsel kimlik ve kavramların sorgulandığı, cinsiyette eşitlik mücadeleleri, feminist hareketlerin yaşandığı, eşcinselliğin konuşulabildiği ve ahlaki kavramların tartışıldığı yıllar olmuştur. Cinsiyette eşitliğe doğru hak arayışı ve ayaklanmalar, moda alanında da eş zamanlı gelişmeler göstermiş ve yeni giyim anlayışları oluşmaya başlamıştır. Kadın ve erkek arasındaki farkın sorgulandığı bu dönemde Unisex³² giyim anlayışı belirirken, karşı cinse yönelik etkilerin sonucunda ise Androjen giyim tarzı oluşmuştur. Müziğin de etkisiyle özellikle Glam Rock modası, sanatçıların, sahne performanslarında seyirciyi etkileyicilik konusunda, seslerinin bile önüne geçen kostüm stillerinin oluşmasında etkili olmuştur.

³² Türkçe karşılığı "uniseks" ya da "üniseks" olarak bilinmektedir. Kelime anlamı olarak "her iki cinse de uygun olan" anlamı taşımaktadır. Kaynak: <https://www.turkcebilgi.com/unisex> Erişim tarihi: 30.08.2017, 15.44

4.2. Zeki Müren'in 1970'lerdeki Sahne Analizi

1970'li yıllar daha çok; gerçeklerden uzaklaşma ve hayal gücünün yoğun olduğu bir dönem olmuştur. Yeni tarz giysiler tasarlanırken daha çok canlı renkler ve farklı desenler tercih edilmeye başlanmıştır. Müzik listelerinin üstünde yer alan şarkıcılar ve ünlüler en iyi kalite kumaşlardan yapılmış lüks kıyafetler, dönemin ünlü yıldızları ise parlak kıyafetler kullanmışlardır. Vücudu saran, uzun ve şık sahne giysileri, parlak renkli boyundan bağlı kısa elbiseler ve seksi pantolonlar kadın modasında görülmüştür. Giysilere parlaklık katan payetler, kuş tüyleri gibi aksesuarların yanında kumaş olarak genellikle kadife, saten, likra çeşitleri tercih edilmiştir. Geleceğin ünlüleri için en önemli etkenlerden birinin giysi olduğunu düşünen tasarımcılar; onlara performansları için özel giysiler tasarlamışlardır. Modadaki bu yenilik; yeni moda ikonlarının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır (Baggaley ve Fischel, 2013, s.282).

Görsel 4.1. Zeki Müren'in ip zincir aksesuarlı, ceket yüzeyi işleme ile bezenmiş sahne giysisi (<http://31>)

Zeki Müren, bu dönemde incelenen tasarım eğilimlerinin Türkiye’de temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Unisex, Androjen giyim ve Glam Rock tasarım eğilimlerini, kendi tasarım çizgisine yorumlar katmak için kullanmıştır ve diğer dönemlerdeki tasarım eğilimleriyle birleştirip kendi sanat ve süsleme bilgisiyle harmanlayarak sahne giysilerine yansıtmıştır.

Sanatçı, 1970’li yıllarda, kullandığı sahne giysilerinde tür bakımından çeşitlendirmelerde bulunmuştur. Mini etekle sahneye çıkmış, ardından mini şort, mini boy tunikler ve elbiseler kullanmış; bunları tamamlayıcı aksesuar olarak ise pelerinleri ve bol kesim işlemeli ince ceketleri tercih etmiştir. Mini eteğin haricinde maksî boyda eteğe de yer vermiştir. Üst giyiminde kullandığı abartılı ceket, gömlek, bluz tarzındaki giysilerini; pantolonlarını yine siyah ve beyaz renklerde seçerek dengelemeye çalışmıştır. Sahnede siyah ve beyaz olmak üzere tulum çeşitlerine de yer vermiştir (Bkz. Görsel 4.2.). Ayrıca, takım elbise ve smokin çeşitlerini de özellikle konser başlangıçlarında olmak üzere, nadir de olsa kullanmaya devam etmiştir. Giysileri bir başka sanatçının üzerinde benzeri bile olsa dahi görülmemiş, tek bir model olarak kalmıştır.

Görsel 4.2. Zeki Müren’in bol paça, göğüs dekoltesi, yüzeyi işleme ve nakışlı siyah tulumu ([http-32](http://32))

Giyimini yine diğer aksesuarları ve görünümüyle desteklemiş; saçları boyalı ve fönü, yapılı makyajı ve cilalı tırnakları ile giysilerindeki kadınsı tavrı dengelemeye çalışmış, simli ve taşlı, renkli ayakkabı, bot ve çizmelerinin yanı sıra kullandığı kadın kolye, yüzük, küpe gibi gösterişli mücevherleri ile estetik bir bütünlük oluşturmaya çalışmıştır (Bkz. Görsel 4.3.).

Görsel 4.3. Zeki Müren'in şortlu ve pelerinli mavi işleme ve payet detaylı sahne giysisi (<http-33>)

“1970’li yıllarda saçlarını dönemin modasına göre uzatan gençler sokakta dayak yerken, Zeki Müren giyimiyle Türkiye’de ‘imaj’ kelimesi duyulmadığı yıllarda ekol yaratmayı başaran bir yıldız olmuştur (Benli, 2013, s.108)”.

1970’li yıllar aynı zamanda Zeki Müren’in izleyicisine hem görsel hem de işitsel olarak televizyonla da ulaşabildiği yıllar olmuştur. Bu dönemde başlayan TRT konser programlarıyla; daha geniş kitleye hitap edebilme ve onun popülerliğini artırma imkânı sağlamıştır. Televizyon çekimi sırasında üst bedende yaptığı süslemelere daha çok önem vermiş, işlemeli tasarım giysilerinin haricinde takım elbiselere de yer vermiştir (Bkz. Görsel 4.4.).

Televizyon; kendi gerçekliğini yaratmaya çalışan, şeyleri dönüştüren ve “gösteri” haline getiren bir araç olarak, Zeki Müren’in yıllar boyu sahnelerde kurguladığı görünümü tamamlar niteliktedir. Televizyon için uygun bir aktör olarak kurgusal ifadesini pekiştirme şansını bulmuş, varlığını kamera karşısında kostüm, makyaj ve mimikleriyle bütünleştirmiştir.

Kelimelerin ifade etmede yetersiz kaldığını düşünür gibi elleri ve mimikleriyle yarattığı abartılı kurgu, ekranın illüzyonuyla seyirci üzerinde adeta hipnoza dönüşmüştür. Seyirci, ekranda izlediği ve genellikle yakın çekim yapılan bedeninin üst kısmında oluşturulan abartılı temsil sayesinde büyülenmektedir (Beşiroğlu ve Çak, 2016, s.148).

Görsel 4.4. Zeki Müren'in 1970'lerde TRT konserinde giydiği beyaz kürklü sahne giysisi ([http-34](http://34))

Zeki Müren; günlük hayatında makyaj yapmadığını, sahnede estetik bir görünüm için buna gerek duyduğunu söylemiş, televizyon programları ile de bunun bir zorunluluk haline geldiğini şu sözleriyle açıklamıştır:

Sahneye çıkacaksınız, hasta gibi durmamak için makyaj yapmak zorundasınız. Geçmiş yıllarda, televizyon yoktu. Makyajı sadece sahne için yapardım. Onun için geçmişte beni tenkit edenler, şimdi bana hak veriyorlar. Çünkü televizyon çıktı ortaya. Şimdi televizyonda ajans haberlerini okuyan spikerlere de, oturuma katılan parlamenterlere de makyaj yapılıyor. Hele erkekseniz, sakal griliğini kapatmak için kesin ihtiyaç var makyaja (Gür, 1996, s.83).

Zeki Müren, 1950'li yıllarda başladığı sahne hayatından itibaren son konserine kadar kullandığı tüm sahne giysilerinde farklılıklar yaratmıştır. Bu farklılıklar tek düze kalmamış, sanatçı her seferinde yeni bir tasarım anlayışıyla yorumlanarak hazırlanmış sahne giysileriyle seyircisinin karşısına çıkmıştır. Bir kostümünün benzeri bile başka hiç kimsede hatta kendisinde bile bulunmamaktadır. Dünyaca ünlü sanatçıların giyimleri ve sahnesi ile benzer özellikler taşıması sebebiyle gelen eleştirilere, 1971 yılında Ses Dergisi'nde şu şekilde yanıt vermiştir:

“Hep taklit edilen adam oldum, ama bugüne kadar hiçbir konuda kimseyi taklit etmedim. Kendimi bile taklit etmem ([http-48](http://48))³³”.

³³ Bkz. <https://www.tozlugazinin.com/shop/urun/ses-dergisinin-1971-tarihli-21-sayisi/> Erişim tarihi: 14.10.2017, 10.30

Sanatçı, sahne yaşamında tarz olarak genellikle Elvis Presley, David Bowie gibi yabancı daha birçok sanatçıya benzetilmiş ve eleştirilmiştir. Bu konuyla ilgili verdiği demeçlerde ise aldığı eğitimi her zaman öne sürmüştür ve oluşturduğu stilin, kendi tasarım anlayışından kaynaklandığını belirtmiştir.

1976 yılında, Londra’da BBC Türkçe Radyosu’nda spiker Sabih Aykoler ile yaptığı röportajda sahne giyimiyle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

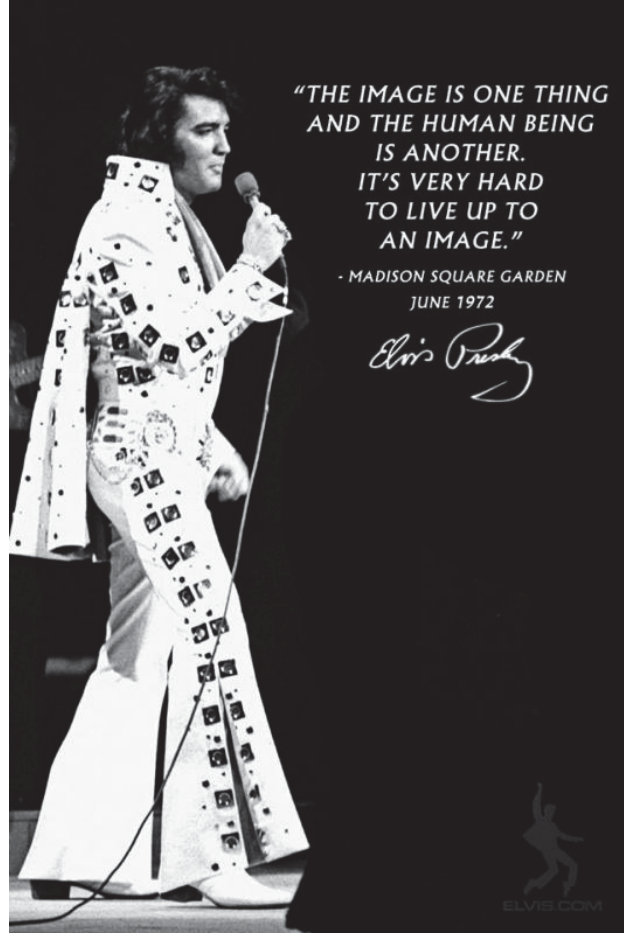
Ben 1955 yılında akademiye birincilikle bitirdim. O zamandan bu zamana bütün giysilerimi, normal hayatımdakiler de dâhil kendim çiziyorum. Modellerini kendim çiziyorum, renklerini kendim seçiyorum. Biraz yaratılış biraz da ona ilave edilen bir ekol meselesi oluyor. 1955’ten bu yana her sezon her şarkı için değişik anlam taşıyan kostümler çizdim ve giydim. Beğenildiğini gördükçe de devam ettim. Ben smokinle de fantezi kostümlerle de okuyorum. Eserine göre seçiyorum bunları. Dünyada bu benden daha sonraki yıllarda tatbik edildi. Bu da bana bahtiyarlık veriyor. Mesela Liberace’yi bana benzetirler, giysi bakımından. Ben şu noktada “Hayır” diyorum. Benim 1956’da giydiğimi 60’lardan sonra Liberace giydi. Ruh benzerliği olabilir. Ben onu gördüğümde onu taklit etmedim, Elvis Presley’i keza. Ben Türkiye’de Edirne’den Ardahan’a naçizane kendi halkıma hitap etme çabasını gösterdim. Gün geldi, çünkü günü yaşadık beraber (BBC, 1976).

Elvis Presley, giyim tarzı, müziği ve sahnedeki performansı ile dönemine imzasını atan sanatçılardan biri olmuştur. 1950’li yıllardan itibaren; hem müzik tarzı hem de sahne giysileri ile farklılık yaratıp dünyaca ünlü bir sanatçı haline gelen Elvis Presley, özellikle “Rock and Roll’un Kralı” olarak tanınmıştır. Sahne performansında, ilk yıllarından itibaren klasik takım elbise parçalarını bir örnek olmayacak şekilde, daha özgür bir stilde eşleştirdiği görülmüştür. Parlak ceketleri, deri takım elbiseleri kullanmış; İspanyol paça, işlemeli tulumları ile kısa pelerinleri onunla özdeşleşen sahne giysileri olmuştur.

Elvis Presley ile Zeki Müren farklı müzik tarzlarında yer alan iki sanatçı olmuştur. Benzeşen yönleri olarak sahne giysilerinde kullandıkları süslemeler örnek verilebilmektedir. Elvis Presley’in sahne giysilerinde genellikle giysinin belli bir bölümünde, sahne giysisinin ismine uygun süsleme uygulamaları uygulanmıştır. Prehistorik Kuş, Meksika Güneş Saati, Maça Kralı, İnka Altın Varağı, Siyah Kartal, Kızgın Kaplan gibi isimleri olan sahne giysileri kullanmıştır. Bu sahne giysileri, günümüzde Elvis Presley ismini tamamlayıcı bir özelliği olarak nitelendirilen “Vegas tulumları” olarak tanımlanmaktadır. Bu giysi türünü ise hem giyimde hareket kabiliyetini

daha verimli kullanması açısından hem de tek bir parça giysi³⁴ olması sebebiyle tercih etmiştir (Piazza, 2005, s.92).

Elvis Presley'nin giysilerinde süsleme detayları genellikle kol, ön ve arka beden, pantolon yan boy ve paçaları gibi giysinin belli bir bölümünde uygulanmıştır (Bkz. Görsel 4.5.). Zeki Müren'in sahne giysilerinin aksine daha az yoğunlukta süsleme materyalleri kullanılmıştır. Kumaş yüzeyi, dokusu ve rengi görülebilmektedir. Zeki Müren'in sahne giysilerinde ise çoğunlukla kumaş yüzeyi süsleme materyalleriyle tamamen kapatılmıştır.

Görsel 4.5. *Elvis Presley'in işlemeli tulum ve pelerinden oluşan sahne giysisi (<http-35>)*

Her iki sanatçı da; tulumları ve pelerinleri sahne giysisi olarak kullanmıştır. Fakat Zeki Müren'in bu tarz sahne giysilerinde kalıp kesimleri ve işlemleri daha kadınsı detaylar taşımaktadır. Elvis Presley ise tüm sahne giysilerinde erkeksi çizginin dışına çıkmamıştır.

³⁴ Tulum: Göğüs ve pantolon bölümü bitişik giysi (TDK, 2017).

4.3. 1970’li Yıllarda Eş Zamanlı Tasarım Eğilimleri

1970’li yıllarda giyimde etkilerinin görüldüğü çeşitli tasarım eğilimleri bulunsa da konu olarak, Zeki Müren sahne giysileri ile benzerlik gösterenler seçilmiştir. Bu benzerlikler, onun 1960’lı yıllardan itibaren kullandığı sahne giysilerinde görülmeye başlanmıştır. Sanatçı, Unisex, Androjen ve Glam Rock giyim tarzının ilk örneklerini vermiştir. 1970’lerde ise bu seçilen tasarım eğilimlerinin Türkiye’de sahne giysileri alanında öncüsü olmuştur. Türkiye’de erkek solistlerin arasında, ilk ve tek mini etek ile sahneye çıkan kişidir.

4.3.1. Unisex giyim

Kadın ve erkeğin aynı giysileri giymesi konusu, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren sosyal hayatın içinde yerini almıştır. Unisex modası olarak var olmasa dahi, aynı işi yapan hemşire, hostes, demiryolları ve nakliye çalışanları gibi kadın ve erkeğin ortak çalıştıkları iş alanlarında “üniformalar” anlayışı oluşmaya başlamıştır. Kadınlar, etekleri pantolonlarla değiştirmiş ve erkeklerin kullandığına benzer özellikleri bulunan pantolon ve ceket kullanmışlar; şapka, kravat gibi aksesuarlar onların üniformalarında da yerini almıştır. Ortak bir giyim anlayışı “iş kıyafeti” düzeyinde de olsa, yer edinmeye başlamıştır.

Wu; kadınların iş gücündeki önemli rolünün, erkeklerle aynı düzeyde olduğunun varsayıldığı yeni ekonomik rollerini, ifade etmekte ve kabul ettirebilmekte yardımcı olabilecek uygun bir gardırobu gerektirdiğini belirtmiştir. Uluslararası moda ve kadınların iş gücüne girişlerinin eş zamanlı etkileri unisex görünümününün 1980’lerde popülerlik kazanmasına sebep olmuştur. İspanyol paça pantolonlar, desenli gömlekler, blucin, iş kıyafetleri, safari takım elbiseleri, sentetik kumaştan gömlekler, eskrim gömlekleri, tişörtler, ceketler, büyük beden örme süveterler, diz boyu trençkotlar, deri ceketler ve paltolar, naylon kayak ceketleri, Daikon pantolonlar, spor giysileri ve çeşitli aksesuarlar; dönemin unisex stilinde ortak kullanılmıştır (Wu, 2009, s. 45,46).

Unisex giyim, hem kadının hem de erkeğin kullanabildiği, cinsiyet belli etmeyen giyim anlayışını ifade etmektedir. 1960’lı yıllarda etkisini göstermeye başlayan unisex modası, 1970’li yıllarda yoğun şekilde görülmeye başlanmış ve etkisini 1980’lerde ve daha sonraki yıllarda da devam ettirmiştir. Özellikle Uzay Çağı tasarımlarında, kadın ve erkek tasarımlarının ortak çalışılmasıyla bu tarz giyim anlayışının yaygınlaşması hız

kazanmıştır. Ortak/tek tip giyimde kullanılabilecek deneysel tasarımların üretilmesinin yanında, hazır giyimde de yerini alan bir akım olmuştur. Her iki cins de ortak, aynı renk ve desenlerde kot pantolonlar, tişörtler, tunikler vb. giyim eşyaları kullanmışlardır.

Uniseks giyimün öncüsü tasarımcılardan biri de moda ve bilimi bir araya getirme çabası içinde, Pierre Cardin, cübbelerin ve boru biçimli elbiselerin altına giyilen tek parça beyaz örgüler içeren ilk Uzay Çağı ya da Cosmo Corps koleksiyonuyla üniseks giysi kavramına öncülük etmiştir. Tasarımcı daha sonra, vinil ve metali bir araya getirerek üniseks fermuarlı ceketler ve metalik tam boy taytlarla giyilen Op Art etkili, damalı gabardin tunikler yaratmıştır... Avusturya kökenli Amerikalı tasarımcı Rudi Gernreich (1922-1985), kesiciler, vinil ve plastik kullanarak farklı malzemelerle deneysel çalışmalar yapmış ve kaftanlar, tunikler ve ikonik üstsüz mayo gibi çeşitli üniseks giysiler geliştirmiştir (Fogg, 2014, s.376-377). (Bkz. Görsel 4.6.).

Görsel 4.6. Rudi Gernreich'in 1970'li yıllarda tasarladığı unisex mini etek (<http-36>)

Zeki Müren, maxi ve mini boylarda etek/elbise türlerini ilk defa sahne giysisi olarak kullanmaya başladığında çeşitli yorumlar ve eleştiriler yapılmıştır (Bkz. Görsel 4.7.). Fakat kendisi yaptığı yenilikleri açıklarken, değişen dünyada ortaya çıkan tasarım eğilimlerinden örnekler vermiştir. Unisex modasından söz etmiş ve de geleneksel çizgide

moda tarihimizden kesitler vererek, 1970 yılında Ses Dergisi'nde şu şekilde açıklamalarda bulunmuştur:

Dedelerimiz ev içinde entari giyerlerdi. Padişahlarımız kaftan içinde entariyle³⁵ dolaşırdı. Kafkas beyleri aynı entari stili kıyafet giydiler, hatta ata rahat binmek için bu entarilerin önünü açtılar. Mevleviler entariyle dönüyor. Honolulu'da çıplak ayaklı entarili beyler var. Bütün dünya kıyafette unisex diye adlandırılan moda gidiyor. Üstelik ben bu kıyafetleri sahnede giyiyorum. Dinleyicim, benim velinimetimdir. Ona daima yenilikler sunmak benim sanat şerefimdir, sabah uykularını feda edip gün ışımada beni dinlemeye koşan vefakâr dinleyicilerime borcumdur (http-49)³⁶.

Görsel 4.7. Zeki Müren'in maxi etekli sahne giysisi (http-37)

³⁵ Entari: Genellikle tek parçalı kadın giyeceği (TDK, 2017).

Bazı kaynaklarda "Arap ülkelerinde erkeklerin giydiği uzun ve düz üstlük" olarak da geçmektedir.

³⁶ Bkz. <https://www.tozlugazinin.com/shop/urun/ses-dergisinin-1970-tarihli-33-sayisi/>

Zeki Müren'in sahne giysilerinde kadınlara ait olarak belirtebileceğimiz sahne giysilerini önceden kullanmaya başladığını ve çift giyim anlayışının bulunduğunu görebilmekteyiz. Sadece sahne giysilerinin değil bunun yanında karşı cinse ait ya da direkt kadınların kullanabileceği türde ayakkabı ve takıları da bulunmaktadır. Gösterişli mücevherleri ve devamlı taktığı yüzükleri o dönemde Türkiye'de erkek giyiminde görülmemektedir. Daha sonraki sanatçılar bu tarz aksesuarlar kullansalar da, onun kullandıkları kadar gösterişli değildir ve erkeksi görünümünü korumuşlardır. Göz kalemleri, sürme, ruj, ojeli tırnaklar, fönü ve boyalı saçları ile Zeki Müren farklı bir imaj oluşturmuştur (Arslan ve Yavuz, 2015, s.42-44).

4.3.2. Androjen giyim

Androjen; cinsiyetsizliği ve/ya her iki cinsi kadın/erkek olarak birbiri içinde barındırmayı ifade etmektedir. Kadınsı ve erkeksi görünümünden farklı olarak; kişinin görünümünde cinsiyetine özgü biyolojik özelliklerinin, birbiriyle homojen şekilde karışarak iki cinsin de cinsiyet özelliklerini yok etmesidir.

Androjen: Erkeksi ve kadınsı özelliklerin tek bir modelde harmanlanması ya da belirgin cinsiyet kimliğinin eksikliği. Modada, tüvit ve kadife benzeri kumaşların kullanımıyla kuvvetlendirilmiş üniformalar, askeri ceketler, trençkotlar ve büyük beden gömlekle ifade edilir. Giorgia Armani, Pierre Cardin ve Helmut Lang, androjen devrim bağlamında çalışan tasarımcılardır. Androjenlik var olan konseptlere seksilikten çok cinsiyetsizlikle meydan okuyan bir moda tarzıdır (Ambrose ve Harris, 2012, s.22).

Dünya'da stil örneklerini sahneye taşımış birçok erkek ve kadın sanatçı bulunmaktadır. Özellikle 1970 ve 1980'lerde etkisini sahne giysilerinde de gösteren bu eğilime, Anni Lennox, Renato Zero, Prince ve David Bowie gibi isimler öncülük etmişlerdir. David Bowie'nin, konser turnelerinde kullanmak üzere kendisine yarattığı androjen karakter "Ziggy Stardust" için Japon tasarımcı Kansai Yamamoto tarafından çeşitli sahne kostümleri hazırlanmıştır.

Görsel 4.8. Renato Zero'nun sahne giysisi ([http-38](http://38))

Zeki Müren, androjenliği kendi sahne giysilerinde farklı şekilde yorumlamış, diğer tasarım eğilimlerinden de yararlanarak geleneksel işleme ve süsleme detaylarından da yararlanmıştır. Üstelik bu yorumlara, kendi sanat ve tasarım anlayışıyla 1970 yılından önce başlamıştır. 1960'lı yıllarda stili ve sahne giysileriyle androjen görüntüsü şekillenmiştir.

Giysilerine ve şarkılarına göre sahne renk renk ışıklarla da bezeniyordu artık. Bunlar, "Sanat Güneşi"nin doğuşunu müjdeliyordu. O çıktığında her yer parfüm kokuyordu. Fraklar yerini çizimleri kendisine ait olan giysilere bırakmıştı. Erkek giysisi olarak düşünülen pantolon yalnızca renk değiştirmişti. Onun üstünde simlerle, incilerle, payetlerle, tüylerle işli olan beyaz, kırmızı, pembe, mor giysiler vardı. Erkeksi ve kadınsının birleştiği giysilerine Pembe Rüya, Batmayan Güneş, Şövalyenin Aşkı gibi adlar veriyordu. Saçlarını sarıya boyatmıştı ve geriye doğru tanyordu. Elleri manikürlü, yüzü makyajlıydı. Düşünüyordu ki: "İnsan ya bir sanat yapıtı olmalı ya da bir sanat yapıtı giymelidir." Bütün bu kadınsı görünümüne rağmen o, kadınların gönlünde de taht kurmuştu. Fahrettin Aslan bu durumu "Bir bedende iki farklı insan gibi sanki." diye özetliyordu (Aşan, 2003, s.55).

Bu tasarım eğiliminin Türkiye'deki öncüsü Zeki Müren'dir. 1960'lı yıllardan itibaren kullandığı sahne giysileriyle androjen kimliğini korumuştur. Hem biyolojik

okumaya imkân vermeyecek şekilde hem de her iki cinse eşit dağılmış detaylar bütünüyle taşıdığı sahne giysileri kullanmıştır. Kendi döneminde, androjen sahne giysilerini en iyi şekilde yorumlayan sanatçı olmuştur. Dünyada ortaya çıkan bu tasarım eğilimine erken bir adım atmış ve örnek olmuştur.

Beşiroğlu ve Çak; Zeki Müren'in androjen görünümü ile ilgili yorumlara, aynı dönemde Münir Nurettin Selçuk'un giyim ve sahne kurgusu olarak karşılaştırmasını yaparken yer vermiştir:

Münir Nurettin Selçuk, modern bir aktör olarak Türk makam müziğini yenilikçi tavrı ve elit tutumu ile yüksek sanat olarak kurgularken, Zeki Müren sahnesindeki disiplinin yanı sıra postmodern bir aktör olarak sahnesini popüler kültür içerisinde “gösteri” sanatına çevirme fikrini geliştirmiş ve kadınların kostümleri sebebiyle elinde bulundurduğu cinsellik ve görsellik avantajını kendi lehine çevirmek için her türlü değişikliği denemiştir. Dergilerde, özellikle kadınların bacak ve vücut dekolteleriyle³⁷ verdikleri fotoğraflar, Müren'e göre erkekleri ikinci planda bırakır. Bu duruma yenik düşmek istemeyen Müren, dikkatleri üzerine çekmeyi ve “yıldız” olmayı androjen görüntüsü ile başarmıştır (Beşiroğlu ve Çak, 2016, s.92). (Bkz. Tablo 1.1.).

Postmodernizm, 1970'li yıllarda, kültürel anlamda yaygınlaşmış ve kendini politik açıdan daha çok göstermiştir. Postmodernizm belirli bir öğretiyi hedeflemediği gibi genel bir anlam belirsizliğini ifade etmektedir. Post kelimesi sonra anlamına gelirken aynı zamanda kendi içinden ötesine geçilen bir anlamda da tanımlanmaktadır (Erol, 2013, s.76).

Zeki Müren'in, androjen tasarım eğiliminin etkilerini görebileceğimiz çeşitli sahne giysileri bulunmaktadır. Mikro boyda kullandığı bir sahne giysisini örnek olarak verebilmekteyiz (Bkz. Görsel 4.9.). Bu giysinin üst bedenine, V yakaya bebe yakasının ilave edilmesiyle özel bir model uygulanmıştır. Yaka kenarları ve V şeklinde inen göğüs kısmı, beyaz boncukla çevrilmiştir. Belinde boncuk işlemeli kemer ve kollarından aşağı inecek şekilde kol evinden bağlantılı çiçek süslemeleri bulunmaktadır. Bileklerinde boncuklardan yapılmış pembe bileklikler bulunmaktadır. Ayakkabıları yüksek dolgu topuklu ve diz kapağının üzerinde bitecek şekilde bacağı saran bir modeldir. Giysi ile uyumlu parlak beyaz simli bir çorap kullanmıştır.

³⁷ Dekolte: Açık giyim (TDK, 2017).

Görsel 4.9. Zeki Müren'in 1970'li yıllarda kullandığı mini etekli sahne giysisi ([http-39](http://39))

4.3.3. Glam Rock

Glam Rock, 1970'li yıllarda bir müzik türünün olmasının haricinde daha çok 1970'li yıllarda kendine özgü gösterişli bir giyim stili olan tasarım eğilimlerinden birisidir. David Bowie, Gary Glitter, Elton John, Marc Bolan gibi dönemin ünlü müzisyenleri bu tasarım eğilimini, sahnelerine hem müzik hem de sahne giysileri olarak yansıtmışlardır. 1970'li yıllardaki Marc Bolan ve David Bowie'nin sahne performanslarını değerlendiren Yapp; sanatçıların kışkırtıcı renk ve desenlerdeki sahne giysileriyle seyirci ve dinleyicilerini görsel anlamda etkilediklerini belirtmiştir. Fakat bu kendilerine özgü sahne gösterilerini, müzikal anlamda yetersiz bulmuştur (Yapp, 2005b, s. 214).

“1970’lerde hem İngiltere hem de Amerika, sert ekonomik iklime karşı panzehir işlevi gören kültürel akımlar üretmişti. İngiltere’nin ekonomik krize yanıtı Glam Rock -1970’lerin

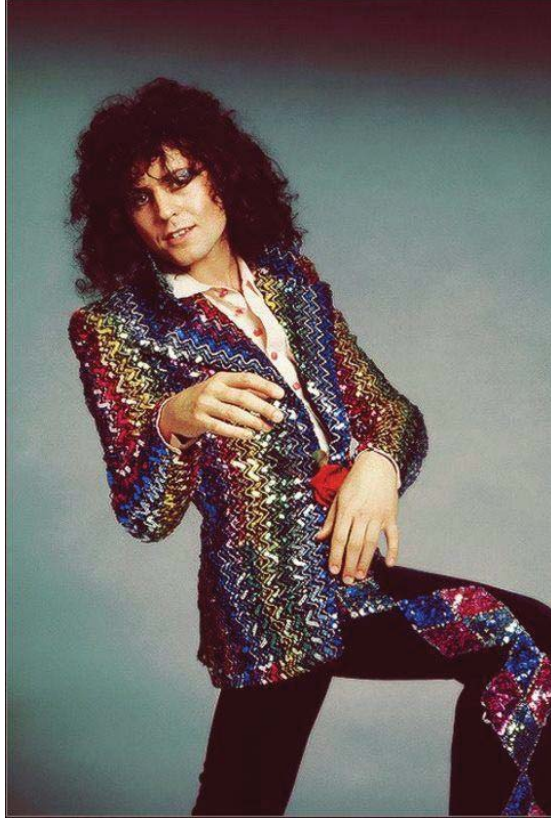
başlarında başlayan, teatrallik ve eksantrik³⁸ giysilerle tanımlanan bir akım- olurken, Amerika'da 1976'dan sonra disko akımı başlamıştı.

Her iki akım da payeti bolca kullanıyor ve farklı şekillerde daracık streç mayoları kullanıyordu; ancak Elton John ve Marc Bolan gibi İngiliz müzisyenlerin sahne kostümlerinde görülebileceği üzere Glam Rock, çok daha gösterişliydi. Glam Rock, kıskırtıcı bir androjenliği tercih ediyordu ve en önemli temsilcilerinden David Bowie, Japonya doğumlu Kansai Yamamoto (d.1944) tarafından tasarlanmış kıyafetler giyiyordu. Baştan aşağı aşırılık; yüksek platformlu çizmeler, desenli tulumlar, boyalı aslan yelesi saçlar ve yüz ve vücut boylarıyla kendini gösteriyordu. İngiliz ayakkabı tasarımcısı Terry de Havilland'ın karikatürümsü devasa platform topuklu çizmeleri, 1972'de Cobblers to the World adlı mağazasını açmasının ardından, birçok Glam Rock'çının ayağında görmüştü. Bu gösterişli ve kalın tabanlı tasarımlar, üzerine çiçek ve gökkuşağı desenleri eklenmiş boyalı yılan derisinden yapılıyor, hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyiliyordu. Elton John'un kendisi için özel yapılmış çizmelerinin üzerinde, isminin baş harfleri bulunuyordu. King's Road'daki Alkasura ve Barbara Hulanicki'nin Biba mağazası gibi başka Londra butikleri de, tüylü fularlar, payetli ceketler, süslü yelekler ve gösterişli pelerinden oluşan eklektik karışımlarıyla, Glam Rock görüntüsüne öncülük ettiler. Tommy Roberts'in sahibi olduğu Mr. Freedom butiği, 1973'de Covent Garden'da açıldı ve karikatürlerle süslenmiş tişörtler, saten mini şortlar, ana renklerde saten bomber ceketler ve gömlekler satmaya başladı. Kalçalara yapışan ve çizmelerin üzerinde genişleyen yüksek belli pantolonlar, üzerlerinde uzay çağı motifleri bulunan dar kazaklarla birlikte giyiliyordu (Fogg, 2014, s.406,407).

Glam Rock; tasarım eğilimi açısından incelendiğinde, farklı müzik tarzlarına yönelik çalışmalarda bulunan çoğu sanatçının sahne giysilerinde görülmüştür. Türkiye'de öncüleri arasında Zeki Müren, Barış Manço, Erkin Koray ve Cem Karaca gibi dönemin popüler sanatçılarının isimleri bulunmaktadır. Zeki Müren, müzik türü olarak değil ama sahne giyim tarzı değerlendirildiğinde Türkiye'de Glam Rock'ın temsilcisi olmuştur.

Zeki Müren'in kullandığı göz alıcı kumaşlar ve aksesuarlar, payetler, parlak saten kıyafetler, abartılı işlemler, şortlar, pelerinler, apartman topuk ayakkabıları, tüylü etelleri ve kadın mücevherleri, boyalı ve fönü saçları, makyajı ve cıvalı tırnaklarıyla bu tasarım eğiliminin çizgisinde değerlendirilmiştir (Bkz. Görsel 4.11 ve Görsel 4.13.). Fakat sanatçı, bu oluşturduğu tarzına 1970'lerde başlamamış; daha 1950'lerde iken ilk adımlarını atmıştır. Müzik türü olarak diğer sanatçılardan farklı çizgide yer alsa dahi; sahne giysileri alanında Glam Rock stilini en iyi yansıtanlardan birisi olmuştur.

³⁸ Eksantrik: Ayrıksı (TDK, 2017).

Görsel 4.10. *Marc Bolan'ın Glam Rock tarzını yansıtan takım elbisesi (http-40)*

Görsel 4.11. *Zeki Müren'in parlak kumaşlardan ve simli püsküllerden oluşan sahne giysisi (http-41)*

Görsel 4.12. Marc Bolan'ın Glam Rock tarzında; saten kumaş, tüylü etolden oluşan giysisi (<http-42>)

Zeki Müren'in sahne giysisinde, tüylerden yapılmış, omuzda taşınan gösterişli bir aksesuar, kostümün odak noktasını oluşturmaktadır. Lıkralı saten kumaş kullanılmıştır. V yaka askılı bir üst parça üst beden giyimini, lastikli cepsiz bir pantolon ise alt kısmı oluşturmaktadır. Belde gümüş kemer bulunmaktadır (Bkz. Görsel 4.13.).

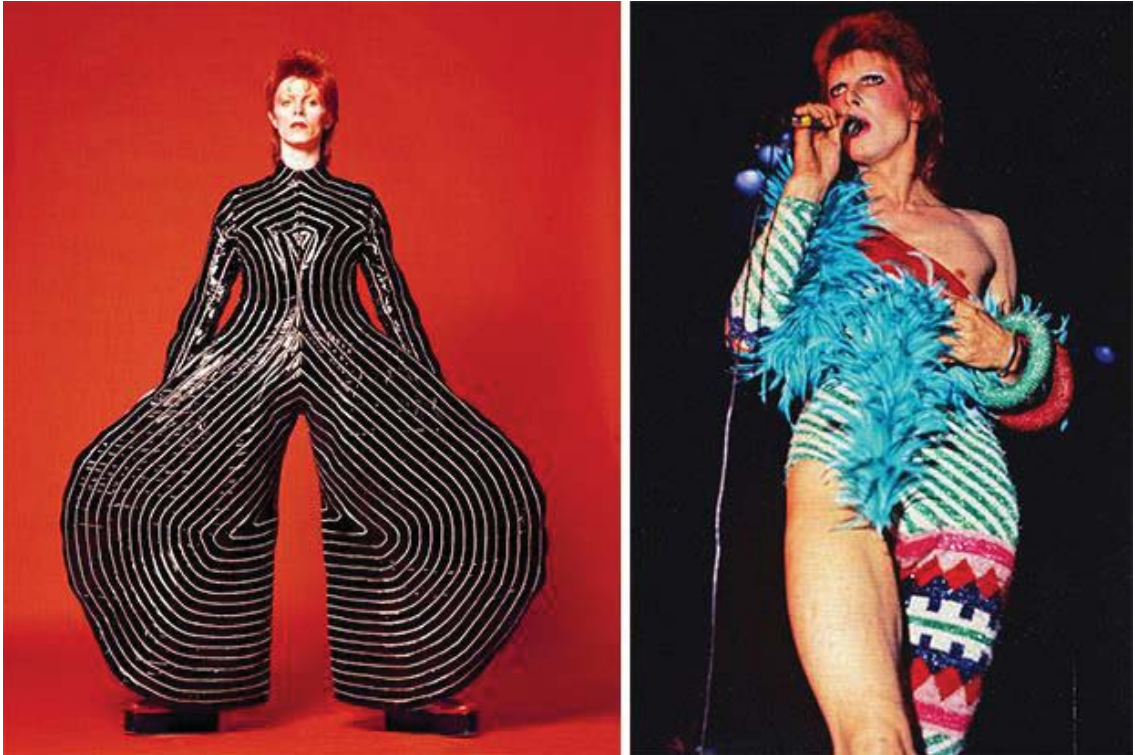
Görsel 4.13. Zeki Müren'in 1970'lerde kullandığı mor tüylü aksesuarlı sahne giysisi (<http-43>)

Sanatçı, konu dâhilinde incelenen tasarım eğilimlerini birbirleri ile kendi belirlediği ölçülerde kompoze³⁹ ederek; sahne giysilerini kendine özgü tasarım anlayışında yeniden yorumlamıştır.

Dönem sanatçılarından, Opera sanatçısı Seniha Berksoy'un tüylü etolleri, gösterişli giysileri bulunmaktadır. Fakat çalışma sınırlılığı gereği, opera sanatçıların giysileri çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Zeki Müren adına yapılan "İşte Benim Zeki Müren Sergi'si, BBC'de haber yapılmıştır ve sanatçı hakkında şu bilgiler verilmiştir:

David Bowie ve Liberace ile karşılaştırıldığında, Zeki Müren Türkiye'nin otuz yıldan daha fazladır en ünlü şarkıcısıdır. Ayrıca çok üretken bir sanatçıdır. Oldukça kısa mini etekleri, değerli taşlarla süslenmiş pelerinleri ve parlak ceketleri gibi kendi sahne kostümlerini tasarlamıştır. David Bowie tarzındaki ultra yüksek topuklu ayakkabılar, Elton John gibi büyük çerçeveli ve ışıl ışıl gözlükler de kullanmıştır. Müzik tarihçisi Murat Meriç; Zeki Müren'in parlak renkli giysileri, David Bowie'den çok uzun süre önce kullanmaya başladığını belirtmiştir (Girit, 2015.).

Görsel 4.14. David Bowie'nin, 1970'lerdeki sahne giysi örnekleri (<http-44>)

³⁹ Kompoze: "Ögelerini birleştirmek, bütünleştirmek, yeniden oluşturmak" anlamlarındaki kompoze etmek birleşik fiilinde geçen bir söz (TDK, 2017).

Zeki Müren; “Glam Rock” sahne giyimleri konusunda çoğu zaman David Bowie ile karşılaştırılmıştır. Müzik tarzları olarak çok farklı alanlarda çalışmalarda bulunan bu iki sanatçı; Glam Rock sahne giysileri alanında benzer özellikler taşımaktadır. Fakat bu benzerlikler sadece bu tasarım eğilimlerinin yansıttıkları ana tema üzerinde durulduğunda bulunabilmektedir. Bu tasarım eğiliminin giyime ve özellikle sahne giysilerine etkisi incelendiğinde; her iki sanatçı da gösterişli ve androjenik sahne giysileri kullanmıştır.

David Bowie; daha çok tasarımcısı Kansai Yamamoto tarafından tasarlanan Japon tasarımlarının etkisindeki sahne giysileri kullanmıştır. Sahne kostümleri kendisine yaratılan hayali bir karakterin (Ziggy Stardust gibi.) etkisinde kurgulanmıştır. Zeki Müren ise; kendi tasarımlarını kullanmıştır. Bu tasarımlar, hayali bir figür yaratılmadan, kendi karakterine uygun şekilde kurgulanmıştır. Zeki Müren’in sahne giysilerinde; Türk toplumunun geleneksel işleme teknikleri ve süsleme materyalleri bulunmaktadır. Benzer aksesuarlar (ayakkabı, tüylü etol, makyaj gibi.) kullandıkları görülmüştür fakat her ikisi de; kendilerine özgü farklı “Glam Rock” tasarım eğiliminde sahne giysileri kullanmışlardır.

5. ANALİZ ÇALIŞMALARI

Zeki Müren, 1950’li yıllarda sahne performanslarına başladığından itibaren sahne giysilerine çeşitli yenilikler getirmiş, özellikle müzikal anlamda kendi çağındaki sanatçıların çoğundan, sahne giyim tarzı olarak ayrılmıştır. Süsleme konusunda edindiği akademik yeterlilik ile sahne giysilerini kendisi tasarlamış ve yapım aşamasına yön vermiştir.

Sanatçı, sahne giysilerinde tüm değişiklikleri adım adım uygulayarak gerçekleştirdiğini Batmayan Güneş Belgeseli’nde açıklamıştır. Papyonunun ucuna iğnelediği bir inciyle bile şaşkınlık yaratarak sahneye adımını atan sanatçı, ilk olarak alışılmışın dışında smokin renkleri kullanmasıyla dikkat çekmiştir. Daha sonra yakaları işlenmiş sahne giysileri kullanmıştır. Bir sezon sonra ise kendi çizdiği Türk motifleriyle bezenmiş başka bir smokin türüne geçmiştir. Gittikçe daha fazla renkli, işlemeli ve modern desenli sahne giysileri kullanmıştır. Ritüeline; konserin başında siyah bir smokinle başlayıp sonraki şarkılarda 4-5 kostüm değişikliğine geçmesiyle sürdürmüştür. Sonraki yıllarda ise pelerinler kullanmış, mini şorta geçmiştir. Sahnede giydiği mini etek ve maksi etek ise bu değişikliklerin devamı niteliğinde olmuştur (TRT, 1996).

Zeki Müren’in sahne giysileri, dönemin önde gelen terzileri Yalçın Say, Fehmi Kurt, Peyman Songar, İzzet Ünver, Yasin ve Niyazi Kardeşler ve son dönemde ise Muzaffer Çaha tarafından hazırlanmıştır. Hazırlık aşamasında kısmen İTKİB ve GS öğrencileri de katkıda bulunmuşlardır. Giysilerin işlemleri Gülçin İskifyeli, modelleri ise Zeki Müren’e aittir (Çapa, 2010, s. 350; Şansal, 2016, s.25). Aşan ise “Rakipsiz Sanatkâr” kitabında sanatçının modacısının Ayla Eryüksel ve kuaförünün Ali Kalkan olduğunu belirtmiştir (Aşan, 2003, 89). Sanatçı, tasarımları kendisine ait olan sahne giysileri dâhil, saç, makyaj ve tüm stiline kendisi karar vermiş, çok yönlü sanatsal kişiliğini sahne giysilerine de yansıtarak ifade etmiştir. Hem ses hem de görsel anlamda etkilemesi gereken bir seyirci kitesine beğendirme amacı taşıyarak, dönemin tasarım eğilimlerinden ve imkânlarından yararlanıp, profesyonel anlamda kendisinin “stil danışmanı” olmuştur. Gürsoy, günümüzde bunu “impression management⁴⁰” olarak adlandırmış, bir insanın tek kişi ya da kitle olarak aldığı muhabatını etkileme arzusu, etki yaratma ihtiyacı ve bunun yönetilmesi şeklinde ifade etmiştir. “İmage building” (imaj

⁴⁰ Impression Management: İzlenim yönetimi, izlenim idaresi. Kaynak: <http://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/impression%20management> Erişim tarihi: 12.10.2017 11.14

yaratmak) ya da “personal styling” (kişinin kendini stilize etmesi) olarak da değerlendirilen bu durumda moda; en geleneksel ve klasik yoldur. İlk olarak; giysi ile ifade edilmektedir (Gürsoy, 2010, s.18).

Stil olarak birine yön vermek ve danışmanlık yapmak oldukça zordur ve kişinin eğer sahip olduğu bir şöhreti varsa bu zorluk daha da artmaktadır.

Oyuncular ve müzisyenler gibi ünlü müşterilerle çalışmak, heyecan ve cazibe seviyesini artırabilir ancak onların da güvensizlikleri ve sorunları olduğunu göz önünde bulundurmak akıllıcadır. Asıl fark, onların sıradan müşteriden daha büyük bir inceleme ve eleştiriye maruz kalacağıdır (Buckley ve McAssey, 2013, s.94).

Zeki Müren ile çalışan modacı, terzi, motiflerini işleyen kişi ve diğer herkes bu zorluğu taşımaktadır. Fakat asıl imajını şekillendiren ve karar veren sanatçının kendisi olduğu için bu risk onda bir kat daha fazladır. Sanatçı, bu riski iyi yönetebilmiş; her yaptığı yeniliği halkın/seyircisinin nabzını yoklayarak ve gözlemleyerek yerine getirdiği için hoşgörüyü karşılanmıştır.

Giysilerinin kalıp olarak farklı biçimlerde türevleri bulunmaktadır. Bunun yanında, sahne giysilerinde çeşitli süsleme⁴¹ malzemeleri ve uygulamaları bulunmaktadır. Kendi dönemindeki tasarım eğilimlerinden izler taşısa dahi, günümüzde değerlendirildiğinde ne eski ne de yeni olarak değerlendirilebilir. Her biri kendi hayal gücü ve sanatçı gözünden, değerlendirmelerden geçerek oluşturulmuştur. Kendi karakterinden izler taşıyan bu sahne giysileri süslemeler ve motifler bakımından “zamansız” olarak nitelendirilebilir.

Süslemenin simgeselliği köklerini, derin bir şekilde, kim olduğunu belirtmek için doğuştan gelen süslenme ihtiyacından alır. Sonra giysi ortaya çıktığında, bir rakkas hareketiyle, toplumsal farklılık ögesi olarak giysinin süslenmesinin ardından kimi zaman aynı ölçüde yapmacık bir sadeleştirme gelir. Giysiye bir şeyler eklenecekse hayal gücü hiç sınır tanımaz. İşlemelerin, dantellerin, tüylerin, pulların, şeritlerin, kakmaların ve diğerlerinin, kol yırtmaçlarının, dalgaların, şeritlerin, kaytanların simgeselliği çoğu zaman açık seçik ortadadır: daha fazla eşittir daha pahalı eşittir daha zengin. Bununla birlikte, süsleme, gösterişçi olduğundan, kültürel ya da zamansal bakımdan geri kalmaya katlanamaz (Laporte ve Waquet, 1999, s.70,71).

Her bir sahne giysisi ona özel olarak hazırlanmış, eşsiz birer sanat eseri niteliği taşımaktadır ve temelinde “Haute Couture” özelliği bulunduğu Jones’un tanımından yola çıkılarak belirlenebilmektedir; “Haute Couture, pazarın en üst segmentidir ve en yüksek fiyatları talep eder. Varlıklı ve sosyal ortamlarda bulunan kişilere el işi, tam ölçülerde ve

⁴¹ Süsleme: 1. Süslemek işi, bezeme, donama, tezyin. 2. Süsleri yerleştirme biçimi veya sanatı. 3. Sanat eserlerinin yüzeyini süslemek için kullanılan motif, oyma vb. (TDK, 2017).

yalnızca bir tane hazırlanan giysilerin prestiji⁴² ve başarısı üzerine kurulmuştur (Jones, 2009, s.39)’.

5.1. Giysilerin Form Açısından Analizi

Giysi çeşitleri bakımından değerlendirildiğinde 1950’li yıllarda başlayan; frak, smokin ve takım elbise çeşitleri; ilerleyen yıllarda yerini farklı işleme ve formlarda ceket, etek, elbise, tunik, şort ve pelerinlere bırakmıştır. Genellikle, iki parçalı sahne giysileri pantolon kısmı sade bırakılarak, ağır ve işlemeli ceket türevleriyle tamamlanmıştır. Sahne giysileri üzerindeki farklılıklar süsleme detaylarının yanında, giysi kalıbı üzerinde model uygulamaları da yapılarak gerçekleştirilmiştir.

5.1.1. Takım elbise; ceket ve pantolon

Zeki Müren, 1950’lerde sahne performanslarına başladığında frak ve smokin giymektedir. Süsleme detaylarının dışında bu tarz giysilerde kalıp değişikliğinde bulunmamıştır. Daha sonra yaka, kol, ön ve arka bedenlerde model uygulamaları yapılmıştır. İlk değişikliklere 1960’lı yıllarda başladığını belirtmiş, 1971 yılında Ses Dergisi’nde kendisini şu şekilde ifade etmiştir:

O zamana kadar klasik ceket, frak ve smokin tiplerini muhafaza etmiş, sadece işlemlerle iktifa⁴³ etmişim. 1961’de kol ve yakalarda değişiklik yapılabileceği aklıma geldi. Kollar bollaşdı, kat kat tüllerle kol yere kadar uzatıldı, yaka üzerinde çeşitli biçim değişiklikleri yapıldı... Sonraki yıllarda bu kolların yerini pelerinler almaya başladı (http-48)⁴⁴.

Bazı ceketler, üzerine işleme yapılması amaçlı baz alınarak kalıbı değiştirilmeden kullanılmıştır. Temel beden kalıpları üzerinde birden fazla model uygulamaları yapılmıştır. Çoğu üst giyiminde temel “ceket” özelliği kaybolacak şekilde kalıp değişimi bulunmaktadır.

Giysilerde, temel erkek ceket kalıbının üzerinde, yaka özellikleri değiştirilmiş ve çeşitli model uygulamaları yapılmıştır. Şal yaka, hâkim ve ayaklı hâkim yaka, mendil yaka, V yaka, bisiklet yaka gibi modellerin yanında yaprak yaka görünümü verilmiş özel yakalar ve boğazlı modeller de bulunmaktadır (Bkz. Görsel 5.1.).

⁴² Prestij: Saygınlık (TDK, 2017).

⁴³ İktifa: Yetinme (TDK, 2017).

⁴⁴ Bkz. <https://www.tozlugazini.com/shop/urun/ses-dergisinin-1971-tarihli-21-sayisi/>

Görsel 5.1. Zeki Müren'in boru boncuklarla "Yaprak yaka" görünümü verilmiş sahne giysisi (Bengi, 2014, s.303)

Üzerine uygulanan süsleme materyallerinin ağırlığı sebebiyle, bu süslemelerin kalın bir astar tabakası gerektirdiği görülmüştür. Bu tarz giysilerin ağırlığı en az 15-20 kg olmaktadır. Bu sebeple de üst giyimde kullanılan sahne giysileri klasik erkek ceket kalıbından uzaklaşmış olsa da genellikle "ceket" olarak değerlendirilmektedir. Giysilerin ağırlığı ve vücutta düzgün durması sebebiyle çoğu giysisinde, omuzlarda vatka kullanılmıştır. Ön bedende derin V yaka ve göğüs dekoltesi verecek şekilde kesilmiş modeller; kendine özgü bir model olan, ön bedende "Kalp" şeklinde kesilmiş dekoltesi bulunan ceket kullanmıştır.

Özellikle sahne giysilerinde dikkat edilmesi gereken kurallardan birisi de giysinin performans devam ederken, sahne arkasında çok hızlı bir şekilde çıkarılıp giyilmesi gerektiğidir. Smokin, frak, klasik erkek ceketlerinde tek düğme bulunmaktadır fakat modellerin değişkenliğe uğraması sebebiyle de; düğmelerin yerine; fermuar, Amerikan fermuarı, agraf gibi materyaller de kullanılmıştır. Ön bedende bulunan fermuarlar genellikle süsleme detaylarıyla olabildiğince gizlenmeye çalışılmıştır. Sahne giysisinin

hızlı çıkarılması gerektiğinden ve sahne arkasında giydircilerinin⁴⁵ bu işi daha rahat yapabilmesi sebebinin yanında ön bedende estetik görünümün korunması için de giysi kapama detayları arka bedende çözümlenmiştir (Bkz. Görsel 5.2.).

Görsel 5.2. Zeki Müren'in arka kapamalı, kol kalıbı kesikli, boğazlı, vatkalı sahne giysisi (Arslan, C. *Kişisel Fotoğraf Arşivi*)

Özellikle 1960'lardan sonra başlayan, kol boyunda ve kol ağzında yapılan model uygulamaları bulunmaktadır. Kol boyunda şekil verilerek yapılan kesikli modeller, kol ağzlarında uzamalar, genişlemeler ve volan çeşitleri (katlı volan, kesikli volan, parçalı volan gibi.) görülmektedir (Bkz. Görsel 5.3.).

Kollarda vurgu yapılmasının sebebi; sahne sanatlarını icra eden sanatçıların genellikle el ve kol ile yapılan hareketlerde bulunması ve bu hareketleri daha etkili hale getirme istekleridir. Zeki Müren de, sadece şarkılarını seslendirmemiş, aynı zamanda sahne performanslarını adeta bir gösteri sanatına dönüştürmüştür. Mikrofonu tutarken, sahne üzerinde hareket ederken, en çok kullandığı el ve kollarıdır. Hareketlerine daha da etki katmak amaçlı, kol kalıplarında model uygulamaları yapılmıştır. Kol kalıplarındaki hareketliliğin yerini zamanla pelerinler almıştır.

⁴⁵ Giydirci: 1. (Sinema, TV vb.) Stüdyolarda oyuncuların giyimine yardım eden kimse, gardıropçu. 2. tiyatro Oyuncuların giysilerini giydiren kimse, gardıropçu (TDK, 2017).

Görsel 5.3. Zeki Müren'in kolları volanlı, yüzeyi kırmızı ve beyaz pul ile bezeli sahne giysisi (C. Arslan Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Pantolonlarda; cepsiz klasik erkek takım kalıbında modeller kullanılmıştır. Özellikle smokin ve frakla kullanılan pantolonlar pileli, diğerleri klasik modellerdir. Siyah ve beyaz renklerde seçilmiştir. Siyah pantolonlarda, yan boy kısmında siyah saten biye de kullanılmıştır. Dolgu topuk ayakkabıların üzerine giyilen pantolonlarda, paça boyları uzamakta ve paçalar diz hizasından itibaren genişlemektedir. Pantolonların sade seçilmesinin sebebi, üst bedendeki süsleme detaylarının yoğunluğunu dengelemesi gerektiğidir.

5.1.2. Bluz ve gömlek

Sahne giysisi olarak, ceketlere kıyasla az sayıda bluz⁴⁶ ve gömlek⁴⁷ kullanılmıştır. Bunun sebebi, drape yapımına uygun olmasına karşın gömlek ve bluz inceliklerinin işleme materyalleri açısından çok fazla ağır süslemeye uygun olmamasıdır. Daha hafif süsleme işlemlerinde kullanılmışlardır. Küçük taşlar ve metaller, hafif süsleme harçları, simli desenler, nakış uygulananları bulunmaktadır. Tamamen beyaz pul işlemeli modeli de bulunmaktadır (Bkz. Görsel 3.8. Beyaz Rüya kostümü, s.37).

⁴⁶ Bluz: Vücudun üst bölümüne giyilen, genellikle ince kumaştan yapılan veya iplikten örülen kadın giysisi (TDK, 2017).

⁴⁷ Gömlek: Vücudun üst kısmına giyilen kollu veya yarım kollu, yakalı giysi (TDK, 2017).

Arada da olsa kullandığı takım elbise ve smokin modellerinin içine giyilen, klasik erkek gömlek çeşitleri bulunmaktadır. Bluzları daha çok sanatçının son sahne dönemlerinde bol kesim kalıplarda kullanmıştır.

5.1.3. Mini Etek

Etek/Elbise çeşitlerinin kalıpları, kadın bedeni referans alınarak hazırlanan modellerdir. Bu kalıplar tamamen bir eteğin ve elbisenin erkek bedenine uyacak şekilde, Zeki Müren'in vücut ölçülerine göre uyarlanarak hazırlanmıştır.

Görsel 5.4. Zeki Müren'in mini (mikro) etekli, yuvarlak metal harç süslemeli sahne giysisi (<http-45>)

Mini eteklerin, etek boylarını dikkate alırsak daha mikro olarak adlandırabileceğimiz boyutlardadır (Bkz. Görsel 5.4.). Üst bedenle birleşiktir. Bu yüzden biçimsel olarak tunik ya da mikro etekli elbise ya da tunik⁴⁸ kalıbında hazırlanmış

⁴⁸ Tunik: Pantolon veya etek üzerine giyilen, dizlere kadar inen üst giysisi. Kaynak: TDK Erişim tarihi: 3.09.2017

modellerdir. Önden fermuarı bulunanların yanında, arkadan giyilip çıkarılacak şekilde hazırlananları mevcuttur. Önden fermuarlı olanlar, fermuarı gizlenecek şekilde süsleme ile kapatılmıştır.

5.1.4. Maksi Elbise

Elbisenin önü bakıldığında diz altında, arkası ise topuk boyunda olan bir giysidir. Üst bedene bakıldığında ise kolları uzun gömlek elbise şeklindedir. Temel beden elbise kalıbı düz olarak modellenmiş ve erkek bedenine uyarlanmıştır (Bkz. Görsel 4.7.,s.56).

5.1.5. Şort

Zeki Müren; sahne giysisi olarak mini şort giymeye 1970'li yıllardan sonra, başlamıştır. Erkek şort kalıbı üzerinde; sanatçının beden ölçülerine uygun model uygulaması yapılmıştır. Kalıplar, mini boy olarak kabul edilen uzunlukta çalışılmıştır (Bkz. Görsel 5.5.).

Şort kalıpları, cepsiz, dar ve bedeni saran modellerdir. Kumaş yüzeyinde pul/payet ve işlemler bulunmaktadır. Şortları, birlikte kullandığı pelerinleri ve üst beden giysilerine renk ve form olarak uyumlu şekilde tercih etmiştir.

Görsel 5.5. Zeki Müren'in siyah şortlu, işlemeli gömlek ve pelerinli sahne giysisi ([http-46](http://46))

5.1.6. Pelerin

Tam boy uzunluğunda, verevine kesilmiş pelerinler kullanmıştır. Özellikle pelerinler mini eteklerin ve şortların tamamlayıcısı olmuştur. Boyundan bağlanabilecek şekilde ayrı bir parça olanların yanında, giysiye ya da bileklere seyyar monteli modelleri de bulunmaktadır. Uzun pelerinlerin haricinde, kısa ve ağır işlemeli pelerinler de kullanmıştır. Bazı kısa pelerinlerine, üzeri yoğun işlemeli aksesuar (kravat gibi) eklemeleri yapılmıştır.

5.1.7. Tulum

Salopet olarak da adlandırılan işçi tulumu şeklindeki sahne giysileridir. Erkek bahçıvan iş tulumu kalıbına model uygulanmıştır. Kalıp üzerinde tüm cepler iptal edilmiştir. Üst beden, göğüs açıklığı olacak şekilde modellenmiştir. Pantolon paçaları, İspanyol paça da denilen şekilde geniş çalışılmıştır. Siyah, beyaz ve dantel kumaşlardan hazırlanmış tulum çeşitlerini sahne giysisi olarak kullanmıştır (Bkz. Görsel 5.6.). Bu giysi türünün içerisine ek olarak gömlek/bluz tarzında herhangi bir şey giyilmemiştir.

Görsel 5.6. Zeki Müren'in 1970'li yıllarda giydiği beyaz tulumu (<http-47>)

5.2. Giysilerin Teknik Açından Analizi

Zeki Müren, 1950’li yıllardan itibaren her sahne giysisine ek bir süsleme yapmıştır. İlk defa, papyonun ucuna iğnelediği bir inci ile dönemindeki sanatçılardan farklı bir özellikte sahne giysisi kullanması bile o dönem ses getirmiştir. Daha sonra, süsleme özellikleri gittikçe çeşitlenerek ve artarak sahne giysilerine hareketlilik sağlamıştır.

Sahne giysilerinde, pul/payet işlemlerinin yanında çok çeşitli süsleme türleri ve materyalleri kullanılmıştır. Simli işlemler, dore, lame ve kırmızı gibi renkli nakışlar, çeşitli ebat ve türlerde boncuk, taş ve cam çeşitleri, inci, ayna, oylar, tüyler, sırma püsküllü saçaklar, 3 boyutlu kurdele işleri, tül, stras, hazır harçlar, çeşitli ebatlarda ve şekillerde geometrik formlu metal materyallerin uyguladığı görülmektedir (Bkz. Tablo 1.1., Görsel 5.7. ve Görsel 5.8).

Tablo 5.1. Zeki Müren’in sahne giysilerinde kullanılan süsleme materyalleri

SÜSLEME MATERYALLERİ	
Simli işleme materyalleri	Brokar
Dore nakış	Stras
Lame nakış	Renkli harçlar
Kırmızı vb. renkli nakışlar	Metal materyaller
Boncuk	Pul
Sırma ip	Payet
Bakır ip	Boru boncuk
Taş	İnci
Cam	Tül
İnci	Oya
Ayna	Tüy
Boncuk dizili ipler	Püsküllü saçaklar
Kurdele işleri	Kürk
Zincir	Düğme

Sahne giysilerindeki en dikkat çekici özellik; farklı materyallerin birbiri ile kombine edilerek hazırlanmış yoğun işlemleridir. Pul/payet işlemlerinin yoğunluğu sebebiyle çoğu giysinin kumaş yüzeyi tamamen kapanmıştır ve görünmemektedir. Süsleme özelliklerinin yoğun olduğu, özellikle farklı materyaller kullanılarak kumaş yüzeyinin tamamen kapandığı giysilerde yeni bir "kumaş dokusu" oluşturulmuştur. Bu yüzeylerde, çeşitli pul/payet ve boncuk türleri görülebilmektedir.

Ercan vd. (2012, s.628) pul/payet ve boncuk süsleme materyal türlerini, şu şekilde açıklamaktadırlar:

Pul (Payet): Herhangi bir yüzeyi süslemek için kullanılmak üzere metal, selübit, cam veya plastik gibi materyallerden yapılan düz ya da hacimli, küçük pırıltılı malzemelerdir. Pulları şekillerine göre yuvarlak, köşeli (dikdörtgen, beşgen, üçgen, yıldız, kare) ve sivri uçlu, hammaddesine göre madeni (altın, gümüş, bakır) ve plastik olarak ayırmak mümkündür.

Boncuk: Renkli veya şeffaf cam, tahta, plastik, porselen, altın, gümüş, taş ve çeşitli madenler, zümrüt, mercan gibi taşlardan farklı şekiller verilerek yapılan ortası genellikle delikli süs malzemeleridir. Boncuklar şekillerine göre yuvarlak, kesme (kırık), boru, rokaye, tırtıl, nazar, hammaddesine göre tahta, cam, plastik, taş ve metal olarak sınıflandırılabilir.

Görsel 5.7. Zeki Müren'in kare ayna ve mavi boncuklarla işlenmiş kolları volanlı sahne giysisi (Arslan, C. Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Giysilerin her birinde özenle yapılmış işlemler bulunmaktadır. Giysilerin çoğu materyaller ve pul/payet, boncuklarla işlendiği için ağırlığının fazla olduğu bilinmektedir. Çeşitli kostüm ve giysilerin yanında Zeki Müren sahne giysilerinin birebir örneklerini müzeler için yeniden oluşturan Hülya Şirvan (Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi/ Eskişehir) birebir inceleme fırsatı bulduğu Zeki Müren sahne giysilerinin genel özelliklerini şu şekilde belirtmektedir:

Giysilerin ağırlıkları 5-10 kilo arasında değişmektedir. Şimdi pul payet işlemeli kumaşlar üretildiğinden dolayı kumaşlar eskiye göre hafiflemekte fakat o dönemde bu pul payet işlemleri kumaş yüzeyine tek tek işlendiği için daha ağır olmaktadır. Orijinal giysilerde sahne ışıkları olmadan da parlaması için cam boncuk ve taşlar kullanılmıştır. Bu da giysiyi

daha fazla ağırlaştırmaktadır. Heykeller için yapılan giysilerde ise cam yerine plastik malzeme kullanılmaktadır ve spot ışıklarını bu taşların parlama etkisine göre ayarlamaktayız. Sanatçının dolgu topuk ayakkabılarında ise, gerçeğinde de topuğu yükseltmek amaçlı “eva” malzeme kullanılmıştır. Bu malzeme hem ayakkabının hafif olmasını hem de sahnede sanatçıya rahat hareket edebilme özelliği sağlamaktadır (H. Şirvan, kişisel iletişim, Mayıs 2017).

Türkiye'nin tekstil alanındaki eş zamanlı durumuna bakıldığında, bu işlemlerin el ile yapıldığı, hazır süsleme yapılmış kumaşların teknik olarak üretilmediği görülmektedir. Bu sebeple, her sahne giysisi için bütün süsleme işlemlerinin el işçiliği ile hazırlandığı tespit edilebilmektedir. Giysilerin işleme yoğunluklarına göre bu el işçilikleri saatler ya da haftalar sürebilmektedir.

Sanatçının, çeşitli süsleme materyallerinin yoğun şekilde uygulandığı ceketleri bulunmaktadır (Bkz. Görsel 5.8., Görsel 5.9. ve Görsel 5.10.).

Göğüs bölümünde ve etek uçlarında ve kol ağzlarında genellikle yazma kenarlarına uygulanan yaprak şekilli oya pulu işlenmiştir. İşlemlerin ortasında parlak taşlar bulunmaktadır. Renk geçişli pembe tonlarında pul işleme yapılmıştır. Boyun kenarlarında ve kollarda ince kurdelelerden süslemeler yapılmıştır. Boyun kenarındaki işlemlerde boncuk süslemeleri bulunmaktadır. Kollardaki kurdele süslemelerinin üzerinde de pul işleme bulunmaktadır. Kolu yırtmaçlı ve çitçit dikilidir (Bkz. Görsel 5.8.).

Görsel 5.8. Zeki Müren'in pul/payet ve kurdele işlemleriyle oluşturulmuş sahne giysisi (Bengi, 2014, s.301)

Sahne giysisinin tüm yüzeyi işlemlerle kaplanmıştır. Küçük ve büyük boy yuvarlak şeklinde pul payet işlenmiştir. İnci boncuk bulunmaktadır. Mavi, kırmızı, beyaz, turuncu renklerde cam, yuvarlak, üçgen ve kare taşlar kullanılmıştır (Bkz. Görsel 5.9.).

Görsel 5.9. Zeki Müren'in çeşitli ebat ve şekillerde pul, payet, boncuk, taş işli sahne giysisi (Arslan, C. Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Mavi renkli kumaş üzerine bakır rengi ve kırmızı nakış uygulanmıştır. Çiçek ve yaprak desenli işlemlerin bir kısmının üzerinde ve etrafında mavi, gri ve beyaz boru boncuk işlemleri bulunmaktadır. Aralarda taş işleme uygulanmıştır (Bkz. Görsel 5.10).

Görsel 5.10. Zeki Müren'in renkli boru boncuk, taş, gri ve kırmızı nakış işli sahne giysisi (Arslan, C. Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Süslemeler, ön kapaması olan giysi türlerinde bu kısmı gizlemek amaçlı da kullanılmıştır. Ayrıca, her süsleme malzemesinin eklenmesi giysiye görünümünün yanında maddesel anlamda da bir ağırlık katmaktadır.

Zeki Müren, Güzel Sanatlar Akademisi'nde Kumaş Desenleri⁴⁹ Bölümü'nden mezun olması sebebiyle, giysileri üzerinde yapılan motif çalışmalarında yeterli bilgi düzeyine sahiptir. Sanatçı, kendisinin Güzel Sanatlar Mezunu olduğu için; terzilerinin ve modacılarının onun çizdiği desenleri seçtiklerini belirtmiştir (Gür, 1996, s.59.)

Tekstil sanayiine dizayncı⁵⁰ yetiştirmek üzere kurulan ilk eğitim atölyesi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi içinde 1940 yılında gerçekleşen "kumaş desenleri" bölümüdür. Bunu 1957'de kurulan Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu'ndaki Tekstil Sanatları bölümü izlemiştir. Bu eğitim kurumlarından yetişen öğrenciler ya fabrikalarda ya moda ağırlık kazandıran kurumlarda çalışmış ya da özel atölye faaliyetlerini sürdürmeye uğraşmışlardır (Tansuğ, 1986, s.347).

Akademi'de atölyedeki profesörü Sabih Gözen bir kumaş ressamının önemini ise şu sözlerle belirtmektedir:

Bugünkü insanın giyim endişesini yalnız hava şartlarına karşı bir korunma tedbiri olarak düşünmemek lazım gelir. Tekstil sanayiinin yanı sıra hatta ondan biraz daha ileride ilerleyen moda Endüstrisi bugün Tekstil sanayiinin istikametini çizmektedir. Bugünkü insan biraz da süslenmek için giyinmektedir. Süsün dayandığı kaynağın da Güzel Sanat olduğunu unutmamalıyız. Şu hâlde bu endüstrinin ilk söz sahibi sanatkârdır... Bir kumaş ressamının işi, bir mimarın, bir ressamın, bir heykeltıraşın işinden daha az kolay sayılamaz. Değişik karakter ve anlayıştaki milyonlarca insanın zevkini tatmin kolay olmasa gerek (Gözen, 1963, s.VII-VIII).

Sanatçı, Akademi yıllarında yaptığı çalışmaların yanında, desen çalışmalarına daha sonra devam ederek bir sergi açmıştır. Onun, bu konudaki bilgi yeterliliğini tasarladığı giysileri üzerinde görebilmek mümkündür.

5.2.1. Giysilerin desen açısından analizi

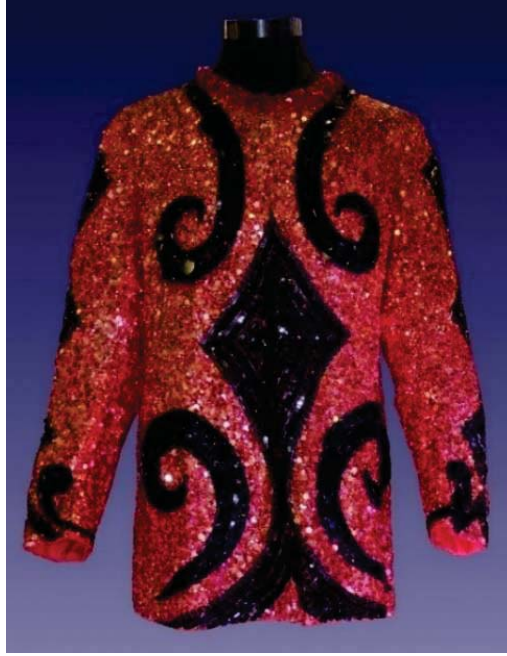
Zeki Müren'in sahne giysileri üzerinde, kullanılan süsleme malzemeleri ve nakışlarla yapılan işlemler belli bir motif⁵¹ oluşturmaktadır. Bu motif desenleri, geleneksel çizgilerde olabildiği gibi geometrik formlarda da giysi üzerinde şekillendirilmiştir.

⁴⁹ (Bengi, 2014, s.180)

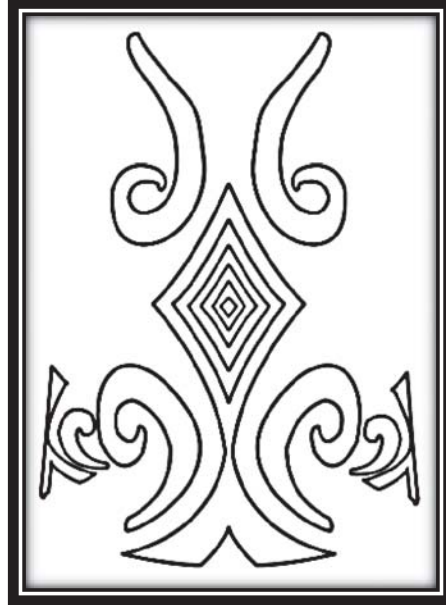
⁵⁰ Dizayncı: Tasarımcı (TDK, 2017).

⁵¹ Motif: Yan yana gelerek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına birer birlik olan öğelerden her biri (TDK, 2017).

Geometrik çizgilerden oluşan desenlerde; dairesel şekiller, düşey ve çapraz çizgiler görülmektedir. Bu geometrik desenler, nakış tekniğiyle ya da farklı materyallerde süsleme malzemeleri kullanılarak oluşturulmuştur (Bkz. Görsel 5.11. ve Şekil 5.1.).

Görsel 5.11. Zeki Müren'in "Kırmızının Siyaha Aşkı" adlı sahne giysisi (Arslan, C. Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Şekil 5.1. Zeki Müren'in "Kırmızının Siyaha Aşkı" adlı sahne giysi işleminin desen formu

Sanatçı, geleneksel çizgide motifleri bulunan sahne giysileri de kullanmıştır. Bu desenler genellikle bitki motiflerinin çizgisel detaylarla birleştirilmesiyle giysi üzerinde estetik bir görüntü oluşturmuştur. Çiçek desenleri, yapraklar ve bunları birbirine bağlayan dallar meydana getirilmiştir (Bkz. Görsel 5.12. ve Şekil 5.2.) İlk başlarda daha az sayıda motifler kullanmıştır; fakat ilerleyen dönemlerde süsleme detaylarının yoğunluğu ile desenler daha yoğun şekilde işlenmiştir.

Görsel 5.12. Zeki Müren'in "Lale Devri" adlı sahne giysisi (Arslan, C. Kişisel Fotoğraf Arşivi)

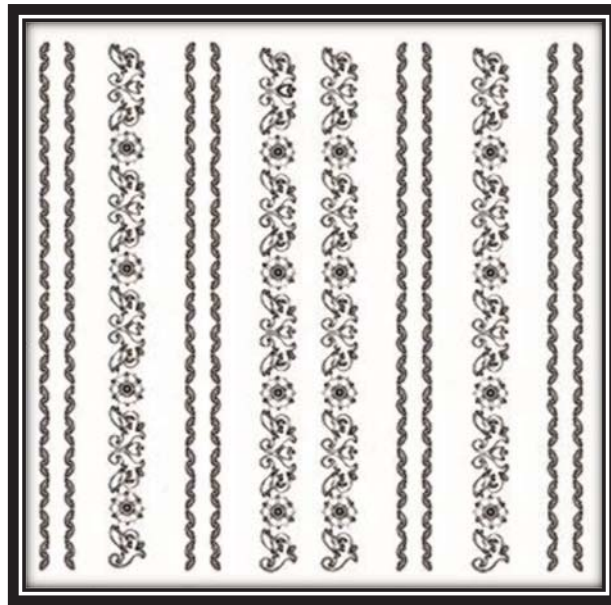

Şekil 5.2. Zeki Müren'in "Lale Devri" adlı sahne giysi işleminin desen formu

İşlenen desenler birbirini tekrar edecek şekilde ve giysinin sadece belli bölümlerinde olmak üzere de kullanılmıştır. Yoğunlukları her giyside farklı şekilde tasarlanmıştır. Birbirlerini tekrar edecek şekilde yerleştirilen desenler, giysi üzerinde genellikle simetrik şekilde düzenlenmiştir. Ön ve arka bedende uygulanan motif, sağ ve sol ön bedende eşit şekilde simetrikdir. Bazı motifler, üzeri çeşitli materyaller de eklenerek giysiye farklı bir görünüm kazandırmıştır (Bkz. Görsel 5.13 ve Şekil 5.3.).

Görsel 5.13. Zeki Müren'in beyaz kumaş üzerine siyah nakış ve tüy uygulanmış sahne giysisi (Arslan, C. Kişisel Fotoğraf Arşivi)

Şekil 5.3. Zeki Müren'in simetrik işleme uygulanmış sahne giysi örneğinin desen formu

5.3. Zeki Müren Yeniliği

Zeki Müren'in sahne giysilerini incelerken; onun sanatsal yönünü de incelememiz gerekmektedir. Tasarımları, kurgusuyla tüm sahne hayatını <hatta tüm hayatını> bir performans olarak ele almıştır. Sahne giysileri ise onun yaratıcılığını topluma sunabileceği bir sanat kaygısı taşımaktadır. Her biri özenle ve emekle, eşsiz şekilde hazırlanmış kendi içerisinde bir değer taşımaktadır.

Topluma ilkleri ve yenilikleri sunmaya çalışmıştır. Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren, diğer erkek solistler klasik takımlar, smokin ve fraklar giyerken, sahne giysilerine farklılıklar ve yenilikler getirmeye çabalamıştır. Aktif sahne hayatında, yaşadığı dönem içerisindeki tasarım eğilimlerinden yararlanarak bunları kendi tasarım bakış açısıyla değerlendirmiştir ve sahne giysilerinde kullanmıştır. Her iki cinsiyete de uyumlu (uniseks), Paco Rabanne'nin kullandığı materyallerin üzerinde bulunduğu, androjen kimlik taşıyan, Uzay Çağı'nın etkisinde, Glam Rock giyim tarzındaki sahne giysileri bulunmaktadır. Türkiye'de ilk mini etek giyen erkek solisttir. Sahne giysileri bu tasarım eğilimleri çerçevesinde ayrılmamıştır. Her birinden farklı ölçülerde yararlanmıştır. Bir sahne giysisine baktığımızda; farklı tasarım eğilimlerinden izler görülebilmektedir (Örneğin; mini etek giydiği bir sahne giysisinin üzerinde aynı zamanda Paco Rabanne'nin kullandığı materyaller bulunmakta; boyalı ve fönü saçları, makyajı ve tüylü etolüyle androjen bir görünüm yaratmaktadır.).

Sanatçı, her bir tasarım eğilimini farklı ölçülerde kendi sanatçı bakış açısını kullanarak kendi içerisinde değerlendirmiş; dengeli bir biçimde birbiri içerisinde dönüştürmüş ve yeniliklerini sunmuştur. Sunduğu bu yeniliklerin, kendi döneminde ve daha sonraki dönemlerde bir benzeri bulunmaması, her birinin eşsizliğini göstermektedir. Çünkü "yenilik" olan sadece bir sahne giysisi değildir; sahne imajıyla bütünleştiği kendine özgü bir tavrı bulunmaktadır.

Sanat değiştirir, dönüştürür. Bu dönüştürme, dünyamızda olan bitenden ve olabilir olandan yola çıkan sanatçının yaratıcı etkinliğinin onsuz olunmaz bir boyutudur ki, bu da, dönüşmüş ve kendiyile bağ kurabileni dönüştürmeye açık olan yeni bir dünya halinde sanat yapıtında somutlaşır. Sanatçı kendisinden yola çıktığı mevcut nesnesini özgürce değiştirebilir, dönüştürebilir. Değiş/tır/me ve dönüş/tür/me, insanın dünyasında sır olanın tıklatılması, sessiz olanın seslenmesi, dilsiz olanın konuşması, görünmez, üzeri örtülü olanın açığa çıkması, soluksuz ya da soluk alanın yaşatılması, canlılık kazanması demektir ki, bu da sanatta yenilik olarak var kılınanın ve eşsizliğin özünde vardır. Yenilik ve eşsizlik, özgürlüğü ve dönüş/tür/meyi şart koşar (Yetişken, 2014, s.469).

İoanni Kuçuradi, “Yeni”yi felsefi bir yaklaşımla şu şekilde açıklamaktadır:

Yenilik’ten sık sık ‘değişik bir şey yapma’, ‘çoğunluğun yaptığından farklı herhangi bir şey yapma’ anlaşılır. Ancak yenilik, ancak etik değerlerin çağın tarihsel -bu yüzden de hep yeni olan- koşullarının çerçevesi içinde somut olarak betimlenmesi anlamına gelir. Buna göre, ancak çağın koşullarından dolayı daha önce hiç anlatılmamış yaşantı ve eylem olanaklarını anlatan bir yapıta, değişen dünyada insanın değişmeyen yapısını yeni bir biçimde anlatan bir yapıta ‘yeni’ denebilir (Kuçuradi, 1999, s.97,98).

Zeki Müren, yeniliklerini sunarken, yapılan eleştiri ve yorumlara; uzlaşmacı cevaplar vermiştir. Türk toplumunun geleneksel değerleriyle bağ kurmuş, tarihsel değerlere ve batıda gerçekleşen değişim ve gelişimlere vurgu yapmıştır. 1970 yılında Hafta Sonu’nda yayımlanan köşe yazısında, maxi ve mini etek ile ilgili gelen sorulara çeşitli yanıtlar vermiştir. Süper mini elbiselerini, eski Romalıların, gladyatörlerin ve Sezar’ın giysileri, İskoçların asırlardır giydiği pili mini eteği ile açıklamış; görülen bacak dekoltesini ise Zeybeklerin de diz kapaklarının açık olmasına bağlamıştır. Maxi eteğini; padişahların kaftanlarının altına da bu tarz bir etek giydiklerini, Mevlevilerin de kloş etekleriyle semaya vardıklarını belirterek geleneksel bir bağ kurmuştur. Bu yeniliklerini caddelerde değil, bir sanatçı olarak sahnede sunduğunu ve bir artistin sahnede her şeyi yapmaya hakkı olduğunu belirtmiştir (Müren, 1970, s.1).

Sanatçı, aynı zamanda yazısında, batıdaki gelişmelere de ayak uydurarak sahne yeniliklerini gerçekleştirdiğini ve bu süreçte halkından destek gördüğü için devam ettiğini belirtmiştir;

Dünya seyahatimde batıda son entarili erkek modasını önce ben de hayretle izledim. Artık uzun saçlı rengârenk kılıklı erkeklerin sokaklarda rahatça dolaştığı memleketimizde nasıl olsa başkaları tatbik edecekti bunu... Sahne yeniliklerinin ‘naçizane’ öncüsü olarak erken davrandım... Alkışlarınız neticenin müspet olduğunu göstermeseydi devam etmezdim (Müren, 1970, s.1)”.

Zeki Müren’in tüm sahne hayatı boyunca diğer sanatçılara kıyasla zirvede kalmasının sebebi sadece sahne giysileri ve fiziksel özellikleri değildir. O, bu özellikleriyle birlikte var olan yeteneğini, sezgi gücü ve zekâsını da birleştirmiştir. Sürekli çalışıp emek vererek bir şeyler üretmiştir. Türk toplumunun neyi kabul edip etmeyeceğini iyi bilmiştir. Türk toplumu, geçmişten gelen gelenekleri ile geleceğine açılan batılı değerler arasında sıkışıp kalmış ve seçimini yapamamıştır. Toplumun eskiye bağlılığını sürdürdüğü fakat yeniyi taşımakta zorlandığı ve buna ortam da bulamadığı bir dönemde; Zeki Müren eskiyle yeniyi ortak bir noktada birleştirecek çalışmalara başlamıştır. Modern

bir sanatçı görünümünü, bulunduğu toplumun geleneksel değerlerine karşı çıkmadan sunmuştur (Aşan, 2003, s.101).

Sanatçının döneminde gerçekleşen tasarım eğilimlerinden hem dünyaca ünlü hem de aynı ülke içerisinde yer alan sanatçılar da yararlanmış ve dönemin modasını sahne giysilerine yansıtınlar olmuştur. Zeki Müren, özellikle yurtdışında Elvis Presley, Liberace'ye benzetilmiş ve bununla ilgili yorumlar almıştır. Kendisi kimseye hayatı boyunca öykünmediğini ve çoğu yeniliğin diğer sanatçılardan önce kendisi tarafından daha erken dönemlerde uygulandığını belirtmiştir. Her bir sanatçının, bulunduğu ortam, yetiştiği koşullar onun kişiliğini farklı yönde etkilemektedir. Diğer sanatçıların, sahne giysilerinde de buldukları dönemlerdeki tasarım eğilimlerinden, her birinin farklı şekilde etkilendikleri görülmektedir. Bu farklılıklar, sanatçıların kişilik özellikleriyle çeşitli yönlerde şekillenmiştir. Zeki Müren'i ise diğerlerinden farklı kılan, sunduğu yenilikleri bir sanatçı bilinci ve hassasiyeti ile gerçekleştirmesidir. Kendisine toplumu karşısına almayacak şekilde bir özgürlük ortamı yaratmış ve yeniliklerini bu şekilde gerçekleştirmiştir. Örneğin, onun aktif sahne aldığı dönemde, Türkiye'deki solistler arasında dönem modasını ve tasarım eğilimlerini sahne giysilerine yansıtınlar olmuştur. Fakat erkek solistler içerisinde mini etekle sahneye çıkan ve saygı çerçevesinde kabul gören başka kimse bulunmamıştır.

Her toplumda çok sayıda "ortam" bulunur ve bu "ortam"ların her biri kendi davranış kurallarına yani moda karşı kendine özgü tepkilere sahiptir; öte yandan da her ortamın kendi içinde, ilgili kişi belirli bir özgürlüğe sahiptir; öyle ki çevresinin kendisine aşladığı ya da öğrettiği davranış şemasına bu özgürlük sayesinde kişisel bir değişiklik getirebilir (Descamps, 1972'den aktaran Hakko 2017, s.22).

Zeki Müren; prensibinin daima "Sanatçının kendisini eskimeden yenilemesi" olduğunu belirtmiştir. Gerçek sanatçının tanımını ise şu şekilde yapmıştır:

Gerçek sanatçı, Tanrının lütuflarıyla doğan ve kadirşinas halkın alkışlarıyla beslenen nadide bir çiçektir. Gerçek sanatçı, kendini topluma adayan kişidir. Sanatçı, kendi hayatını yaşayamayan sorumlu insandır. Sanatçı, her saniyesi ölçülü ve mesuliyet dolu bir varlıktır. Gerçek sanatçı, nice uzun yılların yükünü omuzlarında taşıyan bir ağır işçidir. Sanatçı, topluma mutluluk veren, ıstırapları neşeye çeviren insandır. Sanatçı, her kalpte dolaşan kandır. Bir toplumun kalitesi, yetiştirdiği gerçek sanatçılarla ölçülmektedir ve de sanatçı çok sabırlı olmalıdır. Her nimetin bir külfeti vardır çünkü (TRT, 1984).

Kahraman; Zeki Müren'in "Türkiye'nin gerçek anlamda tek gerçek efsanesi" olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda bir yargıda bulunmuştur. Bu yargıyı ise sanatçının deha düzeyine varan zekâsının bir sonucu olduğunu belirterek şu yorumda bulunmuştur;

Türkiye gibi kültürel olanakları sınırlı, hoşgörüsü dar, alışkanlıkları katı bir ülkede onun yaptıklarını başarmak ikili bir çabayı gerektiriyordu. Bir yanda yeni, farklı, görülmemiş bir şey yapmak, ikincisi bunu halka kabul ettirmek ve gelip geçici bir balon olmadan bunu sürdürebilmek... Daha ilk sahne programında yeniliklere gitmesi belki biraz Akademi öğreniminden kaynaklanıyordu. Fakat ötesi, dünyayı görmemiş, tanımamış bu genç adamın zekâ ve sezgisinin ürünüydü ve tek başına bütün bir popüler kültürü inşa ediyordu. O zaman ortaya başka bir şey çıkıyor. Türk sahne kültürü aslında Türk toplumsal yapısındaki değişimin de bir yansımasıdır. Zeki Müren bunu 1951'den 1980'e kadar yaşadı (Kahraman, 2003, s.21,22).

SONUÇ

Zeki Müren, tüm müzikal hayatında “ses sanatçısı” olarak edindiği başarının yanında; 1950’li yıllardan itibaren sahne giysisi alanında da çeşitli yenilikler sunmuştur.

1950’li yıllarda, sanatçı ilk konserlerinde döneminin erkek solistlerine benzer frak, smokin ve takım elbise türlerinde sahne giysileri kullanmıştır. Daha sonra, sahne giysilerinde belirli süsleme detayları kullanmaya başlamış ve farklılıkları başlatmıştır.

1960’lı yıllarda, dönemin tasarım eğilimlerinden de yararlanarak; süsleme materyallerindeki çeşitliliği ve farklılıkları artırmıştır. Giysilerinde kalıp modellemelerini geliştirmiştir. Süsleme detaylarında, Türkiye’de tekstil alanında sınırlı imkânlar dâhilinde edinilebilen malzemeleri kullanmış ve kendine özgü uygulama yöntemleri geliştirmiştir. Döneminde, erkek solistlerin sahne giysileriyle kıyaslandığında, tamamen farklı tarzda sahne giysileri bulunmuştur ve benzeşen yönleri bulunmamaktadır.

1970’li yıllarda, kendi döneminden ve 1960’lı yıllardaki tasarım eğilimlerinden yararlanarak; çağdaşlarına oranla tamamen farklı türden sahne giysileri kullanmıştır. Mini etekle sahneye çıkmış; şort, pelerin, tulum, maksi eteklere yer vermiştir.

Her bir sahne giysisi, uzmanlık isteyen bir çalışma performansı ile hazırlanmış ve “Haute Couture” özelliği taşımıştır.

Sahne giysilerini kendisi tasarlamış, döneminde meydana gelen çeşitli eş zamanlı tasarım eğilimlerinden yararlanmıştır. Giysilerinde, Uniseks, Androjen, Glam Rock giyim tarzının, Uzay Çağı’nın ve Paco Rabanne’nin etkili olduğu tasarım eğilimlerinin izleri görülmüştür. Bu tasarım eğilimlerinin benzeşen yönleriyle uyumlu sahne giysilerini, performansları sırasında seyircisine çok daha erken dönemde, ilk olarak sunmaya başlayan kişi olmuştur. Elvis Presley ve Liberace gibi dünyaca ünlü sahne sanatçıları ile sahne giysileri konusunda benzeştirilmiş, David Bowie ile “Glam Rock” tarzının temsilciliği konusunda kıyaslanmıştır. 1970’li yıllarda, Mini Etek’i, diğer tasarım eğilimleriyle birlikte yorumlayarak sahnede kullanan Türkiye’de ilk erkek solist olmuştur.

İncelemeye dâhil edilen tasarım eğilimlerinden, beğenisine hitap edenleri bilinçli tercihleriyle seçerek; kendine özgü tasarım anlayışıyla yorumlamıştır.

Çağdaşlarından farklı olarak, sahne giysilerini kendisi tasarlamış, belirli düzenlemelerde bulunmuş ve tatbik ettirmiştir. Tasarımının yanında, giysilerde kullanılan materyal, kalıp ve desen seçimlerini; Güzel Sanatlar Akademisi Süsleme Bölümü’nde

aldığı eğitimin ışığında, teknik, desen ve kumaş bilgisi, özgün kişiliği ve sanatçı ruhu ile belirlemiş ve sahne giysilerini gerçekleştirmek için çalışan kişilere yön vermiştir.

Türkiye’de, aktif sahne hayatı boyunca, ilk özgün tavrını ortaya koyan kişidir. Kendisine bir tarz ve tavır bütünlüğü oluşturmuş, bulunduğu dönemde özellikle sahne konusunda sanatın zirvesinde kalmıştır. Sahne giysileri, dönemin klasik normlarına karşı nitelikte olsa dahi, bunu seyircisine kendine özgü sahne imajının bir parçası niteliğinde sunmuştur. “Ses sanatçısı” olarak edindiği başarı, halkın sevgi ve saygısını kazanması, onun yeniliklerini sunmasına ortam hazırlamıştır. Sanatçı; her zaman, seyircisine “yeni” ve “farklı” olanı sunmayı bir sorumluluk bilinciyle yerine getirmiştir. Onun tekstil ve tasarım konusundaki uzmanlık anlayışıyla, sahne giysilerine ve ülkesine getirdiği yenilikler ve ilkler değerlendirildiğinde moda tarihi ve tasarımına dâhil edilmesi gereken bir “sanat gözü”nün olduğu belirlenmiştir.

Sahne giysilerine çeşitli süsleme detayları kazandırmıştır. Bulduğu dönem içerisinde; kadın ve özellikle erkek sanatçıların giysilerinde görülmeyen süsleme detayları ve yoğunlukları onun sahne giysilerinde bulunmuştur. Nakış, boncuk, ayna, kurdele, perçin, zincir, file, metal gibi kendisine süsleme detayı oluşturabilecek her türlü malzemeyi sahne giysisini şekillendirmekte kullanmıştır. Giysilerinde yoğun şekilde görülen malzemeler ile giysi yüzeyinde yeni bir form oluşturmuştur. Tamamlanan her bir sahne giysisinin yüzeyinde; malzemeler ile oluşturulmuş yeni bir “kumaş yüzeyi doku tasarımları” mevcuttur.

Giysi kalıpları ile oynayarak teknik yenilikler sunmuştur. Giysilerin yaka, omuz, kol, kol ağzı, ön ve arka beden, üst ve alt bedenlerinde çeşitli form değişiklikleri oluşturulduğu görülmüştür. Sahne giysilerinde; erkek giysi formunun, kadın giysi formuyla birleştirilerek çeşitli özgün kalıp modellemelerinin uygulandığı görülmüştür. Hem süsleme detaylarıyla hem de değiştirilen giysi formlarıyla; sahne giysilerine çeşitli boyutlar kazandırılmıştır.

İncelemeler sonucunda; Zeki Müren’in, sahne giysilerinde gerçekleştirdiği uygulamaları, kendine özgü biçimleme teknikleri ile Türkiye’de, döneminde bir tasarım değeri oluşturmuştur. Bu değer; gelecekte tasarımcılara ve yeni tasarım uygulamalarına kaynak oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ambrosse, G. ve Harris, P. (2012). *Görsel Moda Tasarımı Sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayınları
- Arslan, C. ve Yavuz, B. N. (2015). “Zeki Müren” *Sahne Kostümü Analizi*. International Textiles & Costume Congress – ITCC 2015, İstanbul: Turkish Textile Employers’ Association, s.42-44
- Aşan, E. (2003) *Rakipsiz Sanatkâr Zeki Müren*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu
- Baggaley, A. ve Fischel A. vd. (2013) *Moda Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi* (Türkçesi: Duygu Özen) İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Baydar, O., Özkan, D. (1999) *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan: Cumhuriyet Modaları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Bengi, D. (Ed.). (2014). *İşte Benim Zeki Müren*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
- Beşiroğlu, Ş. Ş. ve Çak, Ş. E. (2017). *Bir Muhabbet Kuşu: Postmodern Göstergeler Işığında Zeki Müren*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Blackman, C. (2013), *Modanın Tarihi 1900’den Bugüne*. (Türkçesi: K. O. Kaftanoğlu) İstanbul: Kerasus Yayınları
- Bleikorn, S. (2002). *The Mini Mod Sixties Book*. San Francisco: Last Gasp
- Boucher, F. ve Deslandres, Y. (1987). *20,000 Years of Fashion: the History of Costume and Personal Adornment*. New York: Harry N. Abrams Inc.
- Brockett, O. G. (1993). *History of the Theatre*, Six Edition. USA: Allyn and Bacon
- Büyük Larousse, (1986), *Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt (16), İstanbul: Interpress Basım ve Yayıncılık
- Dereboy, E. J. (2008). *Moda & 100 yılın moda tasarımcıları*. Özel Güzel Sanatlar Stilizlik-Moda Limited Şti.
- Fogg, M. (2014). *Modanın Tüm Öyküsü*. (Çev. Emre Gözgülü). İstanbul: Hayalperest Yayınevi
- Girit, S. (2015). *Turkey's 'David Bowie': Crowds flock to remember Zeki Muren*. İstanbul: BBC News
- Gözen, S. (1963). *Textil Sanayiinde Film Baskısı*. Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No. 26 İstanbul: Baha Matbaası
- Gür, C. (1996). *Zeki Müren “Şimdi Uzaklardasın”*. İstanbul: AD Yayıncılık

- Gürsoy, A. T. (2010). *Giyim Kültürü ve Moda*. Cilt (2). İstanbul: Ömür Matbaacılık A.Ş.
- Descamps, M. A. (1972). *Le nu et le vêtement*. Éditions universitaires. s.52'den aktaran
- Hakko, C. (2017). *Moda Olgusu*. İstanbul: Vakko Yayınları, s.22
- Jones, S. J. (2009). *Moda Tasarımı*, (Türkçesi: Hüseyin Kılıç). İstanbul: Güncel Yayıncılık
- Kahraman, H. B. (2003). *Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu*. Kültürel Çalışmalar 1 İstanbul: Agora Kitaplığı
- Kuçuradi, İ. (1999), *Sanata Felsefeyle Bakmak*. Ankara: Ayraç Yayınevi
- Kulin, A. (1996). *Bir Tatlı Huzur: Fotoğraflarla Münir Nureddin Selçuk'un Yaşam Öyküsü*. İstanbul: Everest Yayınları
- Laporte, M. ve Waquet, D. (1999). *Moda*, (Türkçesi: Işık Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Long, T. A., Steele, V. (2008). The Designers. Adams, R. K. (Ed.), *Chic Chicago: Couture Treasures from the Chicago History Museum* içinde (s. 141). USA: Chicago Historical Society
- Meydan Larousse, (1972), *Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Cilt (9), İstanbul: Meydan Yayınevi
- Meydan Larousse, (1990), *Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Cilt (Ek 2), İstanbul: Meydan Yayınevi
- McAssey, J. ve Buckley, C. (2013). *Moda Tasarımında Stil Yaratmak*. (Çev: Begüm Başoğlu) İstanbul, Literatür Yayınları.
- Morris, N. (2008) *Resimli Dünya Tarihi- Bing Bang'den Üçüncü Milenyuma*. (Çev: F. Akderin). İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım
- Müren, Z. (1965). *Bıldırın Yağmuru*. İstanbul: İstanbul Matbaası
- Piazza, J. (2005). *The King*. New York: Black Dog & Leventhal Publishers
- Seçkin, N. (1998). *Zeki Müren*. Ankara: Bilgi Yayınları
- Seeling, C. (2000) *Fashion: the century of the designer 1900-1999*. Köln: KÖNEMANN
- Soloman, C. F. Ve Jewett, J. (2013). *Liberace Extravaganza!*. New York: Harper Collins Publishers
- Tansuğ, S. (1986). *Çağdaş Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Yapp, N. (2005a). *Getty Images 1960'lar: Fotoğraflarla 20. Yüzyılın Sosyal Tarihi*. (Çev: Canan Feyyat), İstanbul: Literatür Yayıncılık

- Yapp, N. (2005b). *Getty Images 1970'ler: Fotoğraflarla 20. Yüzyılın Sosyal Tarihi*. (Çev: Sema Bulutsuz), İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Wu, J. (2009). *Chinese Fashion: From Mao To Now*. Berg Publishers
- Yetişken, H. (2014). Sanatın Dönüştürücü İşlevinin Değeri ve Felsefi Temeli. B. Çotuksöken, G. Uygur ve H. Şimşak (Eds.) *İoanna Kuçuradi: Çağın Olayları Arasında* içinde (s.469) İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları

Gazete ve Dergiler

- Bengi, D. (2015). "Mesut Bahtiyar'dan Şarkılar Dinlediniz...". *Tempo Dergisi*, Aralık No:83 (1182), s.27-28
- Çapa, E. (2010). Kostüm İnkılabı. *Vogue Türkiye*, Mart (1),
- Şansal, B. (2016). Bendeki Zeki Müren, *Bavul Dergisi*, (8), 25.
- Müren, Z. (16 Ağustos 1970). Zeki Müren açıklıyor: Niçin maksi ve mini etek giydim? *Hafta Sonu*, 1.
- Tanar, M. (2012). Bir Değişimin Sembolü Zeki Müren, *Evrensel Kültür: Aylık Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi*, (251), s.21
- Ercan, D., Çetin, A., Harmanakaya, H., Yılmaz, A. (2012) Giysi Süslemelerinde Pul-Boncuk Kullanımının Yeri ve İşleme Teknikleri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/313590> (Erişim tarihi: 16.10.2017, 14.49)

Çoklu Ortam Yayınları

- Aykoler, S. (Yapımcı), (1976). *Zeki Müren Röportajı*, BBC Türkçe Radyo
- Baysal, G. F. (Sunan), Atakul, A. (Program yardımcısı), Başbuğ E. ve Afyonoğlu K. (Hazırlayanlar). (1984). *Bir Hoş Sada "Zeki Müren" Belgeseli*, TRT
- Özkök, K. (Yapım-Yönetim). (1996). *Batmayan Güneş "Zeki Müren" Belgeseli*. TRT

Tezler

- Benli, F. (2013) *1960'lı yıllardan günümüze kadar 18-40 yaş kadın giyiminde moda değişkenliği ve giysiyi tamamlayan aksesuarlar*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: Beykent Üniversitesi

Erol, D. (2013). *1900 Başlarından Günümüze Değişen Müzik ve Bu Müziğin Halk Grupları Giyimine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: Beykent Üniversitesi

Kişisel İletişim

Hülya Şirvan, Kişisel İletişim, Mayıs 2017, Eskişehir

Fotoğraf Arşivi

Arslan, C. Kişisel Fotoğraf Arşivi

Görsel İnternet Kaynakları:

(http-1) Erişim tarihi: 24.07.2017, 23.59

<http://egoistokur.com/memleketin-ilk-rock-stari-zeki-muren/>

(http-2) Erişim Tarihi: 24.07.2017, 23.49

<http://www.turknostalji.com/zeki-muren-sahnedeki-ilk-gunleri-13.html>

(http-3) Erişim tarihi: 26.07.2017 14.51

<http://nazakdemir.blogspot.com.tr/2015/10/muhtesem-bir-sergiiste-benim-zeki-muren.html>

(http-4) Erişim tarihi: 26.07.2017, 16.01

<http://yasamadairbirsey.blogspot.com.tr/2011/08/>

(http-5) Erişim tarihi: 26.07.2017, 14.59

<http://mizahvesiir2.blogspot.com.tr/2014/06/zeki-muren-siir-kitab-bildircin-yagmuru.html>

(http-6) Erişim tarihi: 26.07.2017 15.32

<https://www.youtube.com/watch?v=fsZEIT9p1BU>

(http-7) Erişim tarihi: 26.07.2017 15.47

<http://www.gecmisgazete.com/haber/zeki-muren-le-senede-bir-gun>

(http-8) Erişim tarihi: 26.07.2017 15.53

<http://www.bodrum-guide.org/rehber.asp?id=26>

(http-9) Erişim tarihi: 24.08.2017 15.06

<http://www.turknostalji.com/zeki-muren-sahnedeki-ilk-gunleri-13.html>

(http-10) Erişim tarihi: 12.09.2017 16.48

<http://ilan.bizde.com/d-k-munir-nureddin-selcuk-radyo-haftasi-1711711/>

(http-11)

<https://www.tozlumagazin.com/beyaz-fraktan-mini-sorta-zeki-muren/>

Erişim tarihi: 12.09.2017, 17.02

(http-12) Erişim tarihi: 1.09.2017, 20.41

<http://www.gazetevatan.com/eylem-kaftan-737062-yazar-yazisi-lady-gaga-yokken-zeki-muren-vardi/>

(http-13) Erişim tarihi: 24.08.2017, 16.40

<http://www.zekimurenbursa.org/zeki-muren-foto-graflari.html>

(http-14) Erişim tarihi: 9.10.2017 15.37

<http://www.posterchild.com/posterproject/docs/60s-1.htm>

(http-15) Erişim tarihi: 29.08.2017 17.01

<http://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/zeki-murenin-bilinmeyen-foto-graflari,n4iF8OM8R0K8GiZH-IxMjA/9ZjOnpYrkkGNQFfck8qQ6w>

(http-16) Erişim tarihi: 25.05.2017, 15.00

<http://www.zamantika.com/1960lar/zeki-muren-in-24-saati-1968/6>

(http-17) Erişim tarihi: 29.08.2017, 17.14

<https://www.izlesene.com/video/zeki-mureni-aniyoruz/7779399>

(http-18) Erişim tarihi: 13.09.2017, 21.24

http://www.sabah.com.tr/galeri/magazin/zeki_muren/3

(http-19) Erişim tarihi: 15.10.2017, 21.44

<https://tr.pinterest.com/pin/294845106845916915/>

(http-20) Erişim tarihi: 29.08.2017 14.14

<https://tr.pinterest.com/pin/253397916517090738/>

(http-21) Erişim tarihi: 12.05.2017, 21.28

<https://designkultur.wordpress.com/2011/10/11/fashion-when-the-future-was-ultramodern-samples-from-the-space-age/>

(http-22) Erişim tarihi: 16.10.2017, 15.41

<https://tr.pinterest.com/pin/475200198156626925/>

(http-23) Erişim tarihi: 16.10.2017, 15.42

<https://www.youtube.com/watch?v=Zra-GADhhVU>

(http-24) Erişim tarihi: 12.05.2017, 21.47

<https://designkultur.wordpress.com/2011/10/11/fashion-when-the-future-was-ultramodern-samples-from-the-space-age/>

(http-25) Erişim tarihi: 12.05.2017, 21.50
<http://yavuzhakantok.blogspot.com.tr/2015/04/>

(http-26) Erişim tarihi: 15.10.2017, 17.54
<https://www.pinterest.ca/pin/209558188894202109/>

(http-27) Erişim tarihi: 29.08.2017 15.37
<http://umitemurcin.blogspot.com.tr/2013/09/>

(http-28) Erişim tarihi: 20.05.2017 15.47
<http://fashion-design.pop-cult.com/space-age-fashion.html>

(http-29) Erişim tarihi: 15.10.2017, 17.39
<http://www.dipsahaf.com/gunaydin-ekstra-31-agustos-1961-say39-berkant-sevim-tuna-erol-buyukburc-selcuk-ural/>

(http-30) Erişim tarihi: 29.08.2017 15.27
<http://www.bantmag.com/magazine/issue/post/35/420>

(http-31) Erişim tarihi: 16.10.2017, 15.51
http://www.sihirlitur.com/haber/zeki_muren/index.html

(http-32) Erişim tarihi: 5.09.2017, 00.22
<http://vogue.com.tr/haber/zeki-mureni-vefatinin-14-yilinda-saygiyla-aniyoruz-foto-galeri-icin-tiklayin/19>

(http-33) Erişim tarihi: 1.09.2017, 23.07
<https://tr.pinterest.com/pin/180566266288255600/>

(http-34) Erişim tarihi: 1.09.2017, 23.15
<https://www.youtube.com/watch?v=fsZEIT9p1BU>

(http-35) Erişim tarihi: 11.10.2017, 13.02
<http://www.picturequotes.com/the-image-is-one-thing-and-the-human-being-is-another-its-very-hard-to-live-up-to-an-image-quote-38503>

(http-36) Erişim tarihi: 1.09.2017, 22.02
<https://pl.pinterest.com/pin/352406739572476276/>

(http-37) Erişim tarihi: 16.10.2017, 16.02
<http://www.sabah.com.tr/galeri/kultursanat/zeki-murenin-bilinmeyen-foto-graflari/5>

(http-38) Erişim tarihi: 1.09.2017, 21.07
<https://tr.pinterest.com/pin/11118330313375654/>

(http-39) Erişim tarihi: 1.09.2017, 20.54

<http://vogue.com.tr/haber/zeki-mureni-vefatinin-14-yilinda-saygiyla-aniyoruz-foto-galeri-icin-tiklayin/15>

(http-40) Erişim tarihi: 26.05.2017, 22.22

<https://tr.pinterest.com/pin/419890365235579048/>

(http-41) Erişim tarihi: 12.09.2017, 22.23

<http://vogue.com.tr/haber/zeki-mureni-vefatinin-14-yilinda-saygiyla-aniyoruz-foto-galeri-icin-tiklayin/20>

(http-42) Erişim tarihi: 1.09.2017, 20.34

<https://snapfashion.wordpress.com/category/uncategorized/page/8/>

(http-43) Erişim tarihi: 1.09.2017, 20.37

<http://www.gazetevatan.com/eylem-kaftan-737062-yazar-yazisi-lady-gaga-yokken-zeki-muren-vardi/>

(http-44) Erişim tarihi: 11.10.2017, 11.57

<https://www.collectorsweekly.com/articles/style-gone-wild-in-the-1970s/>

(http-45) Erişim tarihi: 5.09.2017, 00.17

<http://vogue.com.tr/haber/zeki-mureni-vefatinin-14-yilinda-saygiyla-aniyoruz-foto-galeri-icin-tiklayin/14>

(http-46) Erişim tarihi: 5.09.2017, 01.14

<http://www.insideoutistanbul.com/zeki-muren-turkeys-songbird/>

(http-47) Erişim tarihi: 12.09.2017, 10.10

<http://vogue.com.tr/haber/zeki-mureni-vefatinin-14-yilinda-saygiyla-aniyoruz-foto-galeri-icin-tiklayin/17>

Yazısal İnternet Kaynakları:

(http-48) Erişim tarihi: 14.10.2017, 10.29

<https://www.tozlumagazin.com/beyaz-fraktan-mini-sorta-zeki-muren/>

(http-49) Erişim tarihi: 16.10.2017, 16.25

<https://www.tozlumagazin.com/zeki-murenin-mini-ete gi/>

Türk Dil Kurumu [TDK]. (2017). <http://www.tdk.gov.tr/>